

M E D D O B J E

Splošno kulturna revija

Entresiglo

Revista de cultura general

Letnik/Año XLII.

2008

št./Nº 3-4

Izdaja SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA - Propietario: Acción Cultural Eslovena

Ramón L. Falcón 4158, (1407) Buenos Aires, Argentina.

Uredništvo/Directores: TONE MIZERIT (urednik),
MARIJAN EILETZ, VINKO RODE, BRANKO REBOZOV.

LEV DETELA, urednik za Evropo.

Lektorji: Metka Mizerit, Vinko Rode in Tone Mizerit

Zunanja oprema: Irena Žužek

Oblikovanje in računalniški prelom: Monika Urbanija-Koprivnikar

Letno izhajata dve dvojni številki. Za podpisane prispevke odgovarjajo avtorji.
Spisi s psevdonimom se objavljajo, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo ime.
Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 189. publikacija Slovenske kulturne akcije, dotiskan 12-2008

Registro Nacional de la Propiedad Intelectual Nº 259299.

Tisk tiskarne / impreso en: Editorial Báraga del Centro Misional Báraga,
Colón 2544, (1826) Remedios de Escalada, Buenos Aires, Argentina.

IZHAJANJE MEDDOBJA DENARNO PODPIRA

URAD ZA SLOVENCE V ZAMEJSTVU IN PO SVETU REPUBLIKE SLOVENIJE.

POEZIJA

- GREGOR PAPEŽ (Arg.): KAKOR KOZAKI / PASTERNA-KOVA
MUZA / LJUBEZEN / LA GRIETA / ONI ODHAJAJO 155
- JOŽE LENARČIČ (Arg.): KONEC POTOVANJA 159
- LOJZE LAVRIČ (Arg.): JESENSKA PRIKAZEN 163
- BORUT ALEKSANDER REBOZOV (Arg.): HELIOPOLIS /
ORIENT 165

ESEJ

- ADA VIDOVIČ MUHA (Slo.): SLOVENŠČINA - JEZIK VZTRAJANJA
NA PREPIHU 168

V SPOMIN

- ANICA KRALJEVA (Arg.): POGOVORI S FRANJO GOLOBOVO 178

INTERVJU

- JOŽE HUMER (Slo.): MARKO FINK 197

SPOMINI

- VLADIMIR VORŠIČ (Arg.): DNEVNIK POTOVANJA V ARGEN-
TINO 213

ZA ZGODOVINO

- BRANKO VRČON (Slo.) - MARIJAN EILETZ (Arg.):
ENGELMANOVA ZGODBA II. 221

SPEV

- MARKO KREMŽAR (Arg.): SLOVENSKA POT 245

ESEJI IN RAZPRAVE

- MARTIN SUŠNIK (Arg.): IZZIV ZA SODOBNO UMETNOST 275

UMETNIŠKA PRILOGA:

- INŽ. MARKO BAJUK (Arg.)

KAKOR KOZAKI

Kakor Kozaki objamejo vso Volgo
 in pijejo z velikim vrčem srca,
 tako bova to noč napila na zdravje
 prijateljstva, in tudi na zdravje
 tiste velike domovine, ki je žeja sama.
 Kakor metulja svetih pljuč, tako
 bova zajemala zrak kot katedrala kril,
 tako bova to noč nazdravljala
 vsaki živi stvari in vsaki mrtvi -
 predvsem vsaki mrtvi stvari.
 Mladi izročajo svoje življenje ljubezni
 in midva, prijatelj moj, že nisva več
 (čeprav vi pri starih letih še gledate
 natečaj za najlepšo na svetu),
 zatoj reciva rajši:
 Življenje za prijateljstvo!
 Vi ste kdaj izdali mene
 in tudi jaz sem vas kdaj izdal -
 toda ali naj gledava najine izdaje
 z enakimi očmi sovražnika?
 Na zdravje, torej, tudi za storjene izdaje -
 ki so navdahnile odpuščanje in
 pozabo tistemu grenkemu požirku
 ki ga srce ne prenese - da ne bo dvoma,
 da je spomin ustvarjen
 samo za ljubezen.

PASTERNAKOVA MUZA

*Pasternakova muza je bila
samostojna ženska
še samska, blizu tridesetih let,
sproščenega obraza zadaj za
kodri cigaretnega dima.*

*Pasternakova žena je bila kmetica
z nogami vklenjenimi k delu,
k molčanju.*

*Pasternakova muza je bila posvetna,
nekoliko melanholična,
običajno živahna, izobražena.*

*Pasternakova žena je bila
kos kmečke zemlje, vsrkajoče
tišino; ko so se oblaki
blatne poti dotikali,
ni vedela drugega*

kot sekati drva in molsti krave.

*Pasternakova muza se je rodila
za ljubezen, z divjimi lasmi,
padajočimi kot rečno cvetje
v mehko ležišče sonca.*

*Pasternakova žena z glavo pokrito
s sivo ruto, z debelimi rokami,
robata in tiha za mestnim hrupom.
Zanjo je imel Pasternak te besede:*

Je dobra ženska.

*Za muzo ni imel besed,
ker besede so bile ona.*

*Med obema se nahaja človek,
bičan od navideza,
v srcu izgnan od vsake resnice,
katerega edini poklic je
resnico slutiti.*

(Prevedel Branko Rebozov)

LA GRIETA

Fue un día glorioso en el campo,
 éramos jóvenes y cruzamos entre las púas
 del alambrado, separando con cuidado
 las líneas tendidas -Mi cuñada y su
 vientre redondo, mi mujer, mi padre,
 mi hermano, todos fuimos a campo traviesa
 y llegamos hasta el depósito de miel.
 Las abejas también estaban en esplendor,
 las abiertas provocaciones del verdor
 llamaban su aguijón -Fue un día de gloria,
 el futuro estaba ante nosotros, el pasado
 caminaba con nosotros en paz -La familia
 era el jarrón de duraznos hambrientos
 que visita la puerta del día
 en su plena luz, en su ojo abierto
 sobre la mesa que responde al llamado.
 Yo fui muchas veces la grieta
 por donde el agua filtraba silencio.
 Los lazos tenían firmeza, yo era
 la grieta; la mesa tenía el mantel,
 yo era la grieta -Tan insignificante
 ante las bendiciones, hoy es sólo
 bajo el árbol una sombra que no rompe
 la llanura -Sólo a veces me pregunto
 si la vida se filtraba por esa pequeña
 grieta, o si la mesa de los siglos
 era su segura voz.

LJUBEZEN

Ti si okno,
 jaz sem zlomljen list,
 ki pade pred okno.
 Ti si petje,
 jaz sem, ki poje.
 Petje je bilo
 neznatno v drevesu,
 v samotnem padcu
 je brezno.

ONI ODHAJAJO

(Iz cikla Pripovedi, 2008)

Malo predno je umrl, je »stari Slovenec«
še naročil svojim sinovoma naj izterjata
denar, ki mu ga je bil dolžan ta in oni prekleti malopridnež.
Nič drugega ampak denar je bila zadnja tema
pogovora med umirajočim in sinovoma.

Ko sem zadnjikrat videl očeta še živega
sem tudi jaz ob njegovi postelji govoril
z nekom starejšim, ki ga je prišel obiskat -
o ženskah.

Ko sem naslednji dan prišel v bolnico,
me je mama čakala zunaj in mi kričala:
Kje si pa bil? Gotovo si se klatil po tistih beznicah,
medtem ko je oče umiral

(knjigarne je imenovala beznice).

Njegova smrt me je zadela kot pest boksarja
prav v nos. Tresel sem se,
pa ne toliko zaradi njegove smrti
ampak ker me je mati tako okregala.

Sodeč po njenem glasu je bila moja zamuda
tako strašen greh, kot najhujši, kar sem jih kdaj storil.

Molil sem, da ne bi opazila v mojem žepu
eno tistih pocket-books z erotično literaturo.

Potem sem prišel do spoznanja, da sploh ni treba slovesa.

Komaj »nasvidenje« za kogar vem,
da bo vedno bdel nad mano,
kjerkoli že bom.

(Prevedel Vinko Rode)

JOŽE LENARČIČ

EL FIN DEL VIAJE

Nadie escuchó a esas madres que lloraban
tampoco a la de Fonzi: "es pequeño todavía"
"regresaré, ya verás" saludó mientras se iba
con mirada inocente y resuelto a ver la vida.

Otro soldado para el mundo, marchando solo
lejos de casa, lejos de las caras que quería,
no hubo tiempo para dudas ni tímidos lamentos
se marchó sin miedo, adonde nunca imaginaría.

Y Fonzi soportó todo, pensando en su regreso,
soportó las nevadas y el cansancio del bosque
soportó la sangre que se helaba entre sus huesos
soportó también el hambre y los lejanos recuerdos.

Falta poco, pensó, solo debo soportarlo un poco.

Pero el mundo le mostró su cara de infierno
jamás se imaginó que existiría tanto odio
tal vez mañana, pensó, esto acabe pronto,
entre anhelos postergados y sueños rotos.

Tuvo que huir como todos, herido y solo
vio borrarse los poblados detrás suyo,
sin mañana ni después, y zozobra en sus ojos
lentamente vio alejarse sus colinas y arroyos.

Herido y agotado despertó por las mañanas,
abandonado al destino de la insidiosa muerte
con brillo en sus ojos y el recuerdo de otros días
su oración se ahogó en un responso penitente.

Falta poco, pensó, solo debo soportarlo un poco.

El viento del mar secó todas sus lágrimas
nadie lo vio llorar en ese barco, muy solo
arrojado al mundo para encontrar un espacio
despojada de su gente, de su casa y sus deseos.

Otro hogar y una familia llenaron nuevos días
bregando por el pan, siempre duro y esquivo
entre noches de agobio y esfuerzo agotado
acarició la paz con el cuerpo ya cansado.

Lo abandonó despacio la fuerza del joven
se quedó indefenso entre recuerdos y olvidos
sin poder continuar llegó al final de su camino
con los dientes de un viejo y los sueños de niño.

Falta poco, pensó, solo debo soportar otro poco.

Y ahora, quieto en su lecho de sueño inmenso,
ha vuelto su madre para recibirlo de nuevo:
"Vamos Fonzi, vamos que ya es tiempo
allí te esperan todos, el dolor se ha ido".

KONEC POTOVANJA

Nihče ni slišal tistih jokajočih mater,
tudi Fonzi je ne: »premlad je še«,
»vrnem se, boš videla« je rekel, ko je odhajal
z nedolžnim pogledom in odločen, da stopi v življenje.

Še en vojak za domovino - sam koraka
daleč od doma, daleč od ljubečih obrazov.
Ni bilo časa za dvome, ne za plahe tožbe. Odšel je,
neustrašen, kamor si nikdar ne bi predstavljal.

In Fonzi je vse prenesel z mislijo na vrnitev,
prestal snežni metež in utrujenost v gozdu,
ko ledenela mu je mlada kri v kosteh,
prestal je lakoto in tudi daljne spomine.

Malo še manjka, je pomislil, še malo moram potrpeti.

Ampak svet mu je pokazal peklenški obraz -
nikoli si ni predstavljal, da je možno tako sovraštvo.
Morda že jutri, morda bo tega kmalu konec,
misi - med zatrtim hrepenenjem in strtimi sanjami.

Ranjen in sam je moral bežati, kot vsi drugi:
gledal kako se brišejo za njim naselja,
brez obzorja in brez upanja, v očeh pa s strahom
gleda kako se oddaljujejo preljubi hribi in potoki.

Ranjen in izčrpan se je prebujal v jutrih
na milost smrti, ki ga usodno zalezuje,
z ognjem v očeh, s spominom na druge dni
mu molitev ugaša v spokornih biljah.

Malo še manjka, je pomislil, malo moram še prestati.

Morski veter je solze posušil - samotar je še,
nihče na ladji ga ni videl, da bi jokal,
vržen je bil v svet, da si najde malo prostora.
Izgubil je želje, svoj dom in vse domače.

*Nove dni je družina napolnila: nov dom,
borba za kruh, trd in pičlo odmerjen;
v nočeh potrtnost in prehuda izčrpanost
dokler utrujeno telo ni našlo miru.*

*Počasi so ga zapuščale moči mladostnika,
brez obrambe je ostal - med spomini in pozabo:
ni mogel naprej, dospel je do konca poti;
zobje so bili od starčka, sanje pa otroka.*

Malo manjka, je pomislil, da le še malo potrpi.

*Zdaj miruje na ležišču neskončne sanje.
Mati je prišla, da ga spet k sebi sprejme:
»Pojdiva Fonzi, je že čas da greva,
tam te že čakamo, tam ni več bolečine.«*

(Prevedel Vinko Rode)

LOJZE LAVRIČ

JESENSKA PRIKAZEN

*V neopisljivi lepoti
 zelenega predmestnega predela
 v jesenskem popoldnevu
 me vodi korak po preprogi
 pestrih barv odpadajočega listja.
 Življenje v meni prekipeva.
 Zakaj ne bi? Jesen je čas zorenja,
 čas žetve in zadoščenja,
 in sadeži dobijo barvo sonca,
 in veter srečo nosi mi in mir,
 in dnevi le trenutki so
 in trenutkov teh, kot da ni konca.
 In sanjam, hodim s priprtimi vekami
 In vriska duša, se topi srce.
 In sajam, in sanjam...
 In sanje se v grozo spremene ...*

*Pred mano na ulici prazni
 se pojavi fant.
 Čeljust ima razbito,
 roko z roko z žico zvito,
 njegov hrbet je ena sama rana
 od udarcev neprepoznaven mu obraz.
 S krvavimi očmi me slepo gleda,
 odpreti usta hoče
 a kri priteče
 kjer roditi morala bi se beseda.*

- Kdo si? - ga vprašam - prikazen iz pekla?

- Kdo sem, me vprašaš?

Že pol stoletja je minilo,
in narod me še ne pozna?
Slovenski domobranec sem,
grem zopet na morišča pot,
umreti v miru hočem, a greh vaš grozni
spremlja me povsod. -

Ne upam vprašat kakšen greh
čakam le na nov izbruh krvi in pa besed.

- Narod za katerega sem se boril
je že pozabil kdo je in kaj je bil.
Izdaja me, ko pozablja brat na brata,
ko namesto Boga si dela spet teleta zlata.
Ko namesto na resnico in odpuščanje
misli zopet lažno, iztegne zopet nož za klanje.
Ko učitelj in pisatelj
izmišljata si zgodovino
pljuje mi v telo, to gnusno slino.
Ko splav postal ustavna je pravica
in podgano ziblje Brezjanska Mati in Kraljica
ko čenče, zavist, obrekovanje seje v srca
namesto upanja besede
mi zopet trga koža kose blede.
Ko veruje le v moč naduto,
daje novo mi klofuto.
Ko zaradi malenkosti vsakdanjih
pozablja na zakon ljubezni
znova mi kosti drobi,
besni ...-

Umolknje, in z bosimi nogami
skuša narediti nov korak.

Ustavim ga in vprašam.

- Počakaj fant: kam greš zdaj, kam?

Quo vadis, slovenski domobran? -

Odgovor tih se zgublja med vejevje

- Namesto tebe, namesto vas

grem zopet v Loko,

na Teharje, v Kočevje... -

BORUT ALEKSANDER REBOZOV

HELIOPOLIS

*"Telesa so polna tvoje lepote,
oči so zamaknjene vate
in strah pred teboj je nad vsakim od njih"*

(Iz slavospeva Amonu)

*Plul sem z ugodnim tokom in od tam
do Merenra-Khaneferja sem na splavu
iz akacij šestdeset komolcev dolgim,
ki sem ga izdelal med poletjem,
prevažal nojevo perje, ebanovino,
marfil iz Nya in kadilo.*

*Spočeta od neba Orióna,
rojena od mrakú Orióna,
več teles mladenk
prenapolnjenih lepote,
poleglih na obrežju kot lokvanj,
s koleni in nogámi v vrsti,
nekatero z razprtimi v čakanju
na kakšnega stanovalca.*

*Sezidaj hišo si na nizki zemlji,
ki jo poplava obiskuje,
sezidaj drugo si iz peska in granita
na planoti Gizeh.*

Oženi se in imel krepkega boš sina,
in posvetuj se s svečeniki, ki so
po ukazu kralja Ne-fer-ir-ka-raja
zavarovani za vso večnost,
in poslušaj ignorante.

Nihče ne pride mimogrede v Heliopolis
iz opustošenih Libije, Khete, Kanaana,
Askalona in Gaserja.

Ah, telo,
to je hiša življenja,
vreča za pšenico iz trpežnega platna
in svila iz užitkov;
šepavi bodo in pohabljeni,
ljubljeni in prekleti,
tako je in tako bo tvoja hiša
zveneča od kristalnega kvarcita
in dragocena kot zeleni feldespat,
ostalo dediščino je za razdeliti,
kajti jedel boš iz pladnjev
na robu navideznih stebrišč
in pil boš od solz Isisa
v poletnih mesecih,
če si bil nepokvarljiv vizir,
s srcem na tehtnici resnice.

V povezavi zlatih udov,
otrtilih z oljem, telesa brez pregrinjal
slo svojo razkazujejo telesu sonca,
ki se skriva za sramežljivostjo noči
Oriona.

(OPOMBA: Izvirno verzijo te pesmi v španščini glej v *Meddobju*
št. 1-2, letnik 1995. Prevedel Branko Rebozov.)

ORIENT

*"Z velikimi zamahi se je izgubil v noč,
podoben je bil žanjcu zvezd".*

(Chang-Wu-Kien)

*Imela si čašo iz sálovca, prijateljica,
jaz sem imel žejo
in ni bilo več kot sanja;
pri vzhodnih vratih
Pekinga
je padalo murvino listje
in zdaj obujam spomine
na izhlapevajoče poljube
iz mirne obale
Yan-tse-kianga,
in na mrtoa trupla
severno od zidú.*

*Imela si čašo iz sálovca, prijateljica,
jaz sem imel žejo,
in biló je več kot sanja.*

*Z največjo srečo
sem ji, žal, pokazal pot
in izgubila se je v noč;
dal sem ji sviloprejkó, cvetje
cimeta
in vejico vrbe žalujke,
odlomljene za spomin.*

(Prevedel Branko Rebozov)

SLOVENŠČINA - JEZIK VZTRAJANJA NA PREPIHU

*(Predavanje na Filozofski fakulteti Univerze v
Buenos Airesu 12. novembra 2008)*

Ko premišljam o svojem maternem jeziku, imam vedno občutek, morda zaradi svojega kraškega porekla, da je to jezik na prepihu skozi vso svojo zgodovino in da tudi danes, v sicer bistveno spremenjenih okoliščinah, ni z njim bistveno drugače. Verjetno gre zopet samo za mojo povezavo kraške trdoživosti s slovenščino, vendar nekako si mora človek razložiti preživitveni čudež danes dvomilijonske jezikovne skupnosti, katere vitalnost se je skozi več kot tisoč let dokazovala s sposobnostjo vključevati se v aktualne tokove evropskega časa: 16. stoletje, s humanizmom zaznamovani protestantizem na Slovenskem, je čas vstopa Slovencev v evropski kulturni prostor kot prepoznavne narodne entitete, 19. stoletje zaznamuje s prvim političnim programom prehod naroda v državotvorni narod in konec 20. stoletja gre za čas, ko se državotvornost naroda udejani z vsemi, tudi formalnimi znamenji lastne samobitnosti. Naj iz ne tako daljne zgodovine izpostavim tudi za aktualni slovenski družbeni in politični trenutek pomembno moč slovenskega samozavedanja: letos je 70 let od ustanovitve Slovenske akademije znanosti in umetnosti in 90 let od ustanovitve slovenske univerze, zaznamovane s slovenskim učnim jezikom; 3. decembra 1919. leta je imel znameniti slovenist profesor Fran Ramovš prvo predavanje na tej novoustanovljeni univerzi v slavnostni dvorani nekdanjega deželnega dvorca - ne po naključju na temo o historični gramatiki slovenskega jezika.

¹ Rojena v Pivki v Sloveniji leta 1940. Leta 1963 je diplomirala na Filozofski fakulteti v Ljubljani iz slovenskega in srbohrvaškega jezika in književnostna, magistrirala leta 1978 iz slovenskega jezika (skladnja) in leta 1983 doktorirala iz jezikovnih znanosti na temo slovenskega besedotvorja (zloženke v slovenskem knjižnem jeziku). Bila je višja strokovna sodelavka v leksikološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša do leta 1984, je docentka na Filozofski fakulteti in od leta 1995 redna profesorica za slovenski knjižni jezik in stilistiko. Od istega leta je predstojnica katedre za slovenski knjižni jezik na tujih univerzah. Predavala je na mnogih univerzah po Evropi. Izstopa kot avtorica člankov, soavtorica zbornikov in slovarjev, urednica in predavateljica.

1. Dejstvo je, da se je slovenski jezik kot eden izmed južnoslovenskih jezikov ukoreninil na geografsko razgibanem alpsko-sredozemsko-panonskem prostoru v neposrednem stiku s prav tako razgibanim jezikovnim prostorom: kot edina v Evropi je slovenščina umeščena med štiri temeljne jezikovne skupine - romansko, germansko, ugrofinsko in slovansko; meji torej z italijanščino oz. furlanščino, nemščino, madžarščino in hrvaščino. V vseh jezikovnih smereh, tudi v smeri južno- in vzhodnoslovenskega sveta, je bila sposobna oblikovati in ohraniti lastno prepoznavnost. - Število nosilcev tega jezika je vsaj v okviru evropskega pojmovanja relativno majhno - dvomilijonsko - vendar pa uravnoteženo z močno jezikovno in sploh kulturno zavestjo, razumljeno kot temelj lastne nacionalne identitete. Sicer pa naj bi bila številčna majhnost po jezikoslovcu F. Bezlaju nekako nadomeščena tudi z veliko narečno razgibanostjo, največjo med slovanskimi jeziki: na 22.000 km² gre za 46 narečij, povezanih v sedem narečnih baz.

Drugo pomembno dejstvo, ki zaznamuje nosilce slovenskega jezika skozi vso zgodovino tako rekoč do najnovejšega časa, se pravi do leta 1991, je različna stopnja nedržavnosti tega jezika, kar je imelo za posledico zopet različno stopnjo dvojezičnosti na celotnem etničnem (poselitvenem) prostoru. Samoumevnost lastnega jezika, ki je pogoj za naravno razmerje do njega, je bila v primeru slovenščine ves čas prepletena z dvema, medsebojno odvisnima težnjama: po eni strani s prizadevanjem po vzpostavitvi, če ne lastne države s slovenščino kot državnim jezikom, pa vsaj po njeni dvojezičnosti - enakopravnosti in seveda enakovednosti z večinskim jezikom v skupni državi, po drugi pa v danih političnih in družbenih okoliščinah po ohranitvi jezika, se pravi z bolj ali manj aktivnim upiranjem popolni asimilaciji.

Iz spoznanja neposredne jezikovne konkurenčnosti, v kateri je imela slovenščina v danih zgodovinskih razmerah vedno objektivno manjše možnosti, se je pri Slovencih razvil neke vrste kompenzacijski občutek aktivnega razmerja do svojega jezika: pojem t. i. jezikovne ogroženosti, ki je postal sestavina slovenske jezikovne in s tem v veliki meri nacionalne zavesti, lahko v njegovi tvorni varianti razumemo kot spodbudo za vzdrževanje jezika v vseh tistih njegovih življenjskih vlogah, ki so bile v določenih zgodovinskih okoliščinah optimalne.

2. Čisto na kratko naj se ustavim ob že omenjenih treh zgodovinskih obdobjih, ki pomenijo temeljni kakovostni premik slovenščine v smeri nacionalnega in leta 1991 tudi državnega jezika. Gre za obdobja, ki dokazujejo vpetost jezika v družbeno in politično dogajanje

je časa oz. drugače: močna zavest lastnega, samosvojega jezika je bila gonilna sila družbenih sprememb.

2.1 Čas oblikovanja slovenskega knjižnega jezika vežemo na 16. stoletje in se tako pridružujemo stališču literarnega zgodovinarja F. Kidriča; jezikovno ustvarjalnost od Brižinskih spomenikov do 16. stoletja, po I. Grafenauerju uvrščeno v knjižni jezik, ki jo zaznamuje vrsta celovitih ali tudi fragmentarnih besedil, uvrščamo v čas slovenskega kulturnega jezika.

2.1.1 Kako razumemo pojem knjižnega jezika? Pri opredelitvi tega pojma je smiselno slediti idejam modernega evropskega jezikoslovja prve polovice 20. stoletja, kot so se oblikovale v mednarodni strukturalistični jezikoslovni šoli, t. i. Praškem lingvističnem krožku. Knjižni jezik je osmišljen z dvema tipičnima, vendar neločljivo povezanimi vlogama: izraža ves tisti intelektualni svet, ki ga narečja in druge socialne govorice nimajo, ker ga pač ne potrebujejo; kot nadnarečni segment jezika pa lahko opravlja tudi povezovalno in s tem narodotvorno vlogo. - Knjižni jezik je torej s svojo terminologijo jezik znanosti in stroke, tudi publicistike, s svojim zapletenim metaforično-metonimičnim svetom jezik leposlovja, temeljni ozir vseh njegovih stilističnih možnosti, oblikuje pa se lahko v družbeno-političnih (zgodovinskih) okoliščinah, ki takšno jezikovno vlogo potrebujejo.

2.1.2 Prevod celotnega Svetega pisma smo dobili Slovenci v 16. stoletju. Ne vem, če se dovolj zavedamo stopnje razvoja jezika, ki je zmožel v svoj pojmovni svet vgraditi svet celotne Stare in Nove zaveze. Prevod Svetega pisma, tudi nastanek Trubarjevega Cerkvenega reda - Cerkovne ordninge, prvega besedila s pravnimi pojmi, sicer pa več kot 50 knjig s slovnico in slovarjem, vse napisane tako rekoč v drugi polovici 16. stoletja, pomenijo kakovostni premik slovenščine v knjižni jezik. Lahko rečemo, da smo že v 16. stoletju imeli sistemsko trden, v rabi pa prožen jezik z vgrajenimi besedotvornimi in sploh poimenovalnimi pa tudi skladenjskimi vzorci.

Slovenščina 16. stoletja je torej svojo knjižnost osmisllila z intelektualizacijsko vlogo, s tem pa tudi prevzela zlasti za Slovence skozi vso zgodovino značilno družbeno vlogo povezovanja; tako je presegla narečno ali katerokoli socialno razdrobljenost in nas kot narodno celoto začela predstavljati tudi navzven. Povezovalna vloga slovenščine je izpričana že v uvodnem nagovoru prvih dveh slovenskih knjig Primoža Trubarja: *Vsem Slovencom Gnado, Mir, Milost* (Katekizem 1550), *Vsem mladim inu preprostim Slovencom* (Abece-darij 1550; podč. A. V. M.). Karkoli je že pojem Slovenec v tistem

času pomenil, vsekakor lahko rečemo, da je bil presežen glede na takratne dežele Kranjsko, Štajersko, Koroško; zajel je pač vse, ki so slovenščino razumeli in jo v takšni ali drugačni obliki govorili. Obe predstavljeni vlogi – znotraj jezika abstraktna, intelektualizacijska, in širša družbena - povezovalna in predstavitvena - dejansko seveda neločljivi, saj ena iz druge izhajata, pomenita temeljni kakovostni premik slovenščine v knjižni jezik.

Vendar ob vsej tej impresivni jezikovni ustvarjalnosti ostaja dejstvo, da slovenščina 16. stoletja ne bi bila sposobna izražati intelektualnih potreb tedanjega ideološko razgibanega časa brez strnjene razvoja od prvih zapisov, Brižinskih spomenikov; srednjeveška kulturna slovenščina, kakršna je živela predvsem v cerkvi, je bila trdna podlaga zahtevnim jezikovnim nalogam 16. stoletja.

2.2 Moderno slovenščino, njeno ustalitev in razvoj vežemo na drugo polovico 19. in začetek 20. stoletja, ko z oblikovanjem političnega koncepta Zedinjene Slovenije preide narod v državotvorni narod, slovenski politični, zlasti parlamentarni in strokovni jezik pa postajata del slovenske jezikovne realnosti. Zahteva po slovenski univerzi - univerzi s slovenskim učnim jezikom postane del političnega programa Slovencev. S sposobnostjo prevzemanja vloge javnega, tudi govornega sporazumevanja tako v politiki kot npr. v upravi, šolstvu, dokazuje knjižna slovenščina svojo sistemsko zrelost in prožnost.

2.2.1 Pleteršnikov slovar s konca 19. stoletja (1894/95) pomeni dokončno ustalitev modernega knjižnega jezika. Slovensko-nemški slovar je prvič v zgodovini slovenskega slovarstva vzel za izhodišče izrazje pojmovnega sveta slovenskega prostora in temu izrazju je bila neposredno ali posredno dana normativna podoba. Na njegovo zasnovo so odločilno vplivale tri osrednje jezikoslovne osebnosti tedanjega časa – Miklošič, Levstik in Škrabec. Znano je bilo stališče Frana Miklošiča v duhu francoskih razsvetljencev, da je slovar (ob slovnici) prva knjiga vsakega naroda. Znameniti nastopi jezikoslovca patra Stanislava Škrabca so po 16. stoletju prvi poseg v jezikovno kulturo tudi javne govorjene besede v smislu neodtujljivosti knjižnega jezika od poimenovalnih in skladijskih vzorcev trdnega, na dejanski rabi temelječega jezikovnega sistema. Ti nastopi so pustili močne sledove v Pleteršnikovem slovarju, ki se odlikuje z dejstvom, da je z naborom zasnovi ustreznega dokumentiranega gradiva tudi na slovarski ravni uveljavljeno načelo Kopitarjeve slovnice (1808): jezikoslovec ni predpisovalec jezika, je le opisovalec njegove dejanske rabe.

Lahko rečemo, da se s tem slovarjem vsaj v glavnem končuje iskanje normativnosti slovenščine v kontrastivni povezavi z nemščino – razpoznavne lastnosti slovenščine rastejo iz nje same. Pleteršnikov slovar ostane tako temeljni jezikovni priročnik še v 20. stoletje. Iz njegove zasnove se oblikuje prvi slovenski pravopis (Levec 1899), deloma v polemičnem smislu vpliva tudi na kasnejša Breznikova pravopisa (1920; Breznik-Ramovš 1935), pa tudi na slovenska pravopisa 1950, 1962, zlasti v njenem obsežnem slovarskem delu.

2.2.2 Prizadevanja odpirati poti v nacionalno samostojnost, izražata zlasti v drugi polovici 19. stoletja, so gradila tudi na nujnosti ustanovitve slovenske univerze, določene s slovenskim učnim jezikom. Zrelost jezika - slovenščina s konca 19. stoletja se je izkazala, kot rečeno, za moderen, dinamičen jezik z vgrajenimi razvojnimi vzorci - evropsko uveljavljeno učiteljsko zaledje in nenazadnje tudi zanimanje mladih, so bila dejstva, ki so vplivala na to, da so se lahko teološka, filozofska in pravna fakulteta, z nekaj letniki še medicinska in tehniška združile 1919. leta v slovensko univerzo. Čeprav je do tega temeljnega dejanja nacionalne samobitnosti prišlo šele po 1. svetovni vojni, je bilo vse organizirano delo, ki je zaznamovalo čas po 1848. letu, zelo pomembno. Nadaljnjih 20 let vztrajnega prizadevanja slovenskih intelektualcev, predvsem učiteljev na slovenski univerzi s profesorjem Ramovšem na čelu, je bilo potrebnih, da smo Slovenci dobili drugo pomembno narodotvorno ustanovo Slovensko akademijo znanosti in umetnosti.

Z institucionalizacijo znanosti, ki jo je Slovenija dosegla z ustanovitvijo slovenske univerze v modernem smislu in Slovenske akademije znanosti in umetnosti, so bile oblikovane tudi formalne okoliščine za skladen razvoj znanosti na Slovenskem, znotraj nje seveda nacionalnih strok - tudi slovenistike; ta zaradi področja svojega raziskovanja - slovenščina v vseh pojavnih oblikah od umetnosti prek publicistike do znanosti - posebej še v primeru Slovenije sodi po naravi stvari v nacionalno bistvo države. Zato je razumljivo, da je bila slovenistika prek slavističnega seminarja prvih profesorjev Ramovša, Kidriča, Nahtigala temeljni kamen nastanka nacionalne univerze.

2.2.3 Jezikoslovna dogajanja predvsem zgodnjih 60-ih let so bila izjemno pomembna za razumevanje knjižnega jezika oz. meril vrednotenja njegove normativne podobe. Ta čas je zaznamovan s prizadevanjem po »preureditvi jeziko(slo)vnega nazora«, kot je podobnemu, vendar manj vplivnemu dogajanju v jeziku na začetku 30-ih let prejšnjega stoletja rekel Božo Vodušek. Gre za konfliktno raz-

merje, v javnosti zelo odmevno, med t. i. tradicionalističnim jezikoslovjem, ki ga je s svojo zasnovo predstavljal Slovenski pravopis (1962), in novim funkcionalističnim, ki ga je predstavljal zasnova Slovarja slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) v Poskusnem snopiču tega slovarja (1963). Kot rečeno, v bistvu je šlo za vprašanje razumevanja knjižnega jezika in meril uravnavanja njegove ustreznosti, njegove normativne podobe. S sprejetjem zasnove SSKJ je tako kot drugod v evropskem jezikoslovju prevladalo merilo funkcijske različnosti jezika npr. v znanosti oz. stroki, glede na besedno umetnost, publicistiko, vsakdanje praktično sporazumevanje. Skratka knjižni jezik ni bil več razumljen kot univerzalni (posplošeni) nabor zakonitosti iz umetnostnega jezika, ampak kot nabor tistih zakonitosti, ki so ustrezale vlogi vsake posamezne zvrsti. - Z dokončnim sprejetjem zasnove SSKJ in z njenim uspešnim dograjevanjem ob nastajanju 1. knjige (izid 1970) se je tudi v slovenskem jezikoslovju uveljavila celovita jezikovnosistemska stilistika oz. zvrstno-slogovna teorija.

V zgodnjih 60-tih letih je nujno omeniti še jezikoslovno-filozofsko besedilo Edvarda Kocbeka, ki se v bistvu navezuje na že omenjeni Voduškov jezikoslovni nazor, predstavljen v reviji Krog leta 1931/32. Božo Vodušek in Edvard Kocbek sta posegla tudi v slovensko jezikoslovno in prek nje humanistično misel v trenutku, ko je bilo potrebno predvsem glede na aktualne družbene in politične dogodke povezati interpretacije jezika in s tem opozoriti na njegovo temeljno (ontološko) razsežnost. Iz lastne ustvarjalne izkušnje sta vedela, da je jezik človeka določujoči način bivanja (Kocbek 1963) in ne samo človekovemu bistvu odtujeno sredstvo ali orodje; zato je seveda jezik tudi resnični izraz človekove svobode.

3 Kje smo danes? Kakšen je danes položaj slovenskega jezika? Kaj ga zaznamuje?

3.1 Danes zaznamuje slovenščino dejstvo, da je prvič v svoji tisoč- in večletni zgodovini državni jezik. Ustava R Slovenije jo označuje v 11. členu kot uradni jezik RS, vendar menim, da bi bilo ustrežneje uporabiti pojem državni jezik, kot so to v svoji ustavi storile npr. Ruska federacija (68. čl.), Litva (14. čl.), Slovaška (6. čl.). Z vidika ustavnih določil R Slovenije, vsaj deloma pa tudi drugih držav, je namreč nujno ločiti *uradni jezik države* od *uradnega jezika manjšin*, ki pa imajo svoj državni (in s tem seveda tudi uradni) jezik zunaj; v R Sloveniji gre za italijanščino in madžarščino kot državna jezika Italije in Madžarske. S priključitvijo Slovenije Evropski uniji 1.

maja 2004 je postala slovenščina tudi eden izmed njenih 23 enakopravnih jezikov.

V zvezi s pojmom *državni jezik* je potrebno razčistiti še razmerje do *knjižnega jezika*: državni jezik v svojem zakonskem zajetju presega področja rabe knjižnega jezika, saj zajema jezik na vseh npr. pravno-upravnih področjih, kot so pravice, ki izhajajo iz razmerja jezik – državljanstvo, jezik – javno delovanje oz. jezik – delo, zaposlitev sploh idr. Torej slovenščino lahko opredelimo kot državni jezik politične skupnosti, ki ima na določenem ozemlju suvereno oblast, če nekoliko parafraziram opredelitev pojma država v SSKJ.

Za rabo slovenščine ni trenutno nobenih formalnih ovir, saj je, kot rečeno, ustavna kategorija, na vsakdanji ravni pa jo oz. naj bi jo zagotavljali različni akti npr. v zvezi s poslovanjem, prevajanjem idr. Še nikoli ni bilo toliko izbire slovenskih časopisov za različne generacije, tudi različne socialne skupine, še nikoli ni bilo toliko slovenščine na vseh informacijskih medijih od filmov, televizije, radia do interneta, mobitela in drugih tehnoloških sredstev. Razumljivo, da je slovenščina učni jezik na vseh ravneh šolanja, se pravi tudi univerzitetnega. Rabo slovenščine kot znanstvenega in strokovnega učnega jezika zagotavlja v svojem 8. členu tudi Zakon o univerzi, Statut univerze in posameznih fakultet.

Tudi danes ostaja slovenistika Filozofske fakultete v Ljubljani s svojimi skoraj šeststo študenti v najrazličnejših študijskih povezavah, raziskovalno in pedagoško jedro svojega področja, ki skuša slediti tudi novim družbenim okoliščinam doma in v aktualni Evropi. Poleg bazičnih slovenističnih kateder postaja tudi *Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik*, ki s svojimi petimi programi skuša pokriti različne potrebe po znanju slovenščine tudi pri tistih, ki jim je slovenščina tuji jezik, vse bolj pomemben. Namreč z aktualizacijo slovenščine v EU se povečuje zanimanje zanjo. Tovrstne izkušnje nas utrjujejo v prepričanju, da je slovenščina del žive evropske in širše zavesti.

Smo v času, o katerem je že v 70-ih let prejšnjega stoletja (1979) zapisal Dušan Pirjevec: »Ne gre več za vprašanje, kaj neka tuja ali močnejša nacija počne z nekim drugim in slabotnejšim narodom, ampak kaj vsak narod počne sam s seboj.«

3.2 In vendar postajamo v razmerju do globalnega jezika vedno bolj ranljivi, globalizacija se vedno bolj zažira v jezikovno, se pravi hkrati tudi identitetno tkivo naroda, zlasti ker se zdi, da so močni vplivi angleščine kot t. i. globalnega jezika neizogibni.

3.2.1 Na kratko: kaj razumemo s pojmom globalni jezik? Formalno gre za različne variante angleščine, vsebinsko pa za sporazumevanje na svetovnem trgu tako finančnega kot intelektualnega kapitala. Globalni jezik določa torej vezanost na izražanje kapitalske moči, kar vpliva, med drugim, na razvoj znanosti v tem jeziku; veliko število ljudi iz različnih interesnih skupin seveda iz različni držav se ga tako rekoč mora učiti kot tuji jezik. Dejansko je globalni jezik aktualen pojem postmoderne informacijske družbe. Presega institucionalni okvir EU, je pa glede na statistične podatke Sveta Evrope in EU v vlogi »globalnega« sporazumevanja v veliki meri uporabljan tudi tu: angleščino kot materni jezik uporablja 16 % prebivalcev - enako število kot npr. francoščino ali italijanščino, nemščino 24 % - vendar pa jo obvlada skoraj 50 % prebivalcev EU - npr. francoščino 26 %, italijanščino 18 %, nemščino 32 %. - Je hkrati materni in prvi oz. državni jezik. V tem smislu se postmoderno globalno sporazumevanje v angleščini psihološko, družbeno, tudi politično ločuje od večkrat primerjanega sporazumevanja v srednjeveški in zgodnjenovoveški latinščini.

3.2.2 Dejstvo je, da knjižni jezik kot ena izmed sistemskih stilističnih oz. zvrstnih prvin, določenih z intelektualno vlogo, izgublja svoj družbeni prostor. Vzrok je potrebno iskati v dveh sociološko na videz nasprotujočih si pojavih: po eni strani gre za globalno informacijskotehnološko družbo in, kot rečeno, z njo povezanega vpliva omenjenega globalnega jezika, po drugi pa za postmoderno družbo, ki teži po individualizaciji, po ohranitvi prepoznavnosti človeka kot posameznika v vseh segmentih življenja. Obe prvini - globalizacija in individualizacija - negativno vplivata na razmerje do slovenščine, neposredno ali posredno tudi do knjižnega jezika: v prvem primeru gre za temeljni problem, saj je vezan na izbiro jezika - angleščina zaseda prostor znanosti, informacijske tehnologije, pomembnega dela gospodarstva idr., v drugem pa za jezikovno kulturo, zlasti za kulturo knjižnega jezika; individualizirana slovenščina vedno bolj naplavlja tudi v javno besedo, kjer bi pričakovali kultivirano govorico, po eni strani dialektizme, sociolektizme, skratka pogovorne ali celo nižje pogovorne prvine, po drugi pa globalizme oz. t. i. amerikanizme.

Razvojna perspektiva knjižne slovenščine se trenutno zdi, da je motena. Oba pojava - globalizacija kot medjezikovni pojav, vsaj deloma posledično pa tudi individualizacija, se pravi vstop pokrajinsko zaznamovanih jezikovnih prvin v javni prostor, opazno vplivata tudi na vrednostno hierarhizacijo znanosti, v kateri izgubljata zlasti humanistika pa tudi družboslovje. Če prištejemo k temu še pojav

jezikovnega snobizma - naivne predstave o družbeni in celo intelektualni prestižnosti, ki naj bi jo imel tuji jezik, zlasti angleščina, v razmerju do maternega jezika, položaj slovenščine ni najboljši.

3.2.3 Menim, da bosta morala oba medsebojno povezana novodobna pojava - tako globalizacija kot individualizacija jezika - najti učinkovitejši odziv v dveh segmentih družbe: v družbeni volji kot odsevu politične volje in stroki, strokovni javnosti.

3.2.3.1 Vprašanje nacionalnega jezika bo moralo postati pomembnejša prvina državne strategije, kar bo vplivalo na doslednejše upoštevanje ustavno in zakonsko določenega položaja slovenščine v javnosti. Nujen pretok znanja - strokovnjakov, učiteljev, študentov - bo moral biti zagotovljen z doslednim prevajanjem in drugimi oblikami, ki bodo preprečevale neposredni poseg v vlogo knjižne slovenščine, v ugašanje slovenske znanstvene pa tudi strokovne terminologije. Naravno je pričakovati, da bo omogočeno financiranje tečajev slovenščine za vse študente iz tujine, ki želijo študirati na slovenski univerzi, pa čeprav samo določen čas. Tako kot po drugih državah, tudi z manjšim številom govorcev, bo moral postati pogoj za vpis na slovensko univerzo določena stopnja znanja slovenščine.

Sicer iz svoje izkušnje kot nekdanja predsednica Komisije za slovenščino na tujih univerzah lahko rečem, da se ustrezna ministrstva zavedajo mednarodne promocijske vloge, ki jo ima za državo slovenistika na tujih univerzah. Finančna sredstva omogočajo postopno povečevanje števila slovenistik na univerzah v tujini. Upajmo, da je tudi zato mogoče pričakovati financiranje omenjenih tečajev slovenščine za vse študente iz tujine na slovenski univerzi.

3.2.3.2 Slovenistično jezikoslovje je v novih družbeno-političnih okoliščinah pred novimi nalogami: povpraševanje po jezikoslovnem znanju zlasti iz sodobnega (knjižnega) jezika se povečuje, zato je poleg razvijanja ustreznih metodoloških pristopov, učbenikov, učnih gradiv ipd. potrebno delo na temeljnih programih, kot je npr. priprava modernega slovarja slovenskega jezika, ki naj bi opisal pojmovni svet sodobne slovenščine. Nujno potrebujemo tudi sodoben splošni terminološki slovar kot podlago za ustrezen razvoj slovenskega strokovnega jezika; ta naj bi postal študijski predmet na različnih fakultetah slovenskih univerz. Ustrezno tematizirani programi so potrebni za slovenščino kot izhodiščni jezik kontrastivnega študija na različnih jezikoslovnih oddelkih, kot materni jezik pri najrazličnejših prevajalskih povezavah tako znotraj države kot na ravni Evropske unije idr. Celovite podobe sodobne slovenščine ni mogoče oblikovati brez sistematičnega raziskovanja slovenščine v zamejstvu in zdomstvu.

Kot rečeno, za vse to potrebujemo nekaj novih temeljnih priročnikov, ki bi odsevali spremenjeno realnost slovenskega družbenega trenutka. Samo za primer vzemimo SSKJ, ki je leksikografsko vzorno delo - v tem smislu je doživel v času svojega izhajanja veliko priznanj zlasti v tujini, vendar pa gradivno absolutno zastarel; njegova zadnja peta knjiga je izšla 1991. leta, prva pa 1970. Res je nenavadno, da 18 let po osamosvojitvi, po na novo ovrednotenem svetu, v katerem živimo, nimamo svoje zrcalne podobe, ki jo lahko ponudi samo na verodostojnem gradivu nastali slovar. - Upam, da se v tem smislu stvari premikajo na bolje. Z veseljem posredujem kar pomembno novico, ki se je zgodila par dni pred mojim odhodom v Argentino: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša je pod novim vodstvom etimologa dr. Marka Snoja sklical dvodnevni mednarodni strokovni posvet o zasnovi novega sodobnega slovarja slovenščine.

4. Kljub določenim pomislekom, ki se porajajo v vsaki dinamični jezikovni skupnosti, lahko sklenem optimistično: slovenščina si je znala v svojem tisočletnem obstoju izoblikovati pa tudi izostriti svojo eksistenčno strategijo do te mere, da je na koncu drugega tisočletja postala državni jezik Republike Slovenije. Znašla se je v položaju drugih (evropskih) številčno manjših jezikov, ki s konkretnimi, predvsem motivirajočimi prvinami uravnavajo svoje razmerje znotraj sebe, pa tudi navzven do svetovnih jezikov. - Slovenska jezikovna izkušnja utrjuje zaupanje v vitalnost nacionalnih kultur - tudi kot kakovostne prvine integrativnih procesov moderne evropske družbe, ki se želi zavezati pojmu humanosti.

ANICA KRALJEVA

POGOVORI S FRANJO GOLOBOVO

Letos se spominjamo 100-letnice rojstva slovenske operne pevke Franje Golob, ki je oživila v tridesetih letih pomembne naslovne vloge v Ljubljanski operi, in tudi drugod po svetu. Bila je znana po svoji edinstveni altovski glasovni in muzikalni sposobnosti. Po vojni pa je ustvarila svoje vrhunske uspehe v Rimu. V begunstvu pa je dosegla v petdesetih letih svojo glasbeno izpolnitev v Argentini, kjer je tudi pokopana.

Starši so bili doma iz okolice Kamnika. Oče iz mekinjske, mati pa iz neveljske fare. Oče je služboval kot železničar v Podmelcu, občina Tolmin, v dolini reke Bače, kjer je bila Franja rojena kot sedma od desetih otrok. Družina se je preselila v Jugoslavijo, ko so leta 1918 Italijani zasedli slovensko Primorsko. Osnovno šolo je obiskovala pri usmiljenkah v Grobljah pri Domžalah. Ker se je leta 1920 družina za stalno preselila v Ljubljano, je tam končala meščansko šolo in leta 1928 maturirala na učiteljskišči.

Ljubezen do petja so gojili v družini, kjer se je veliko pelo. V enem od intervjujev je izjavila: *»Joj, koliko smo peli z našo mamo! Sedem otrok nas je bilo. Najpoečkrat smo peli iz molitvenika. Sedeli smo ob oknu, na mizi, po tleh, kjer je pač naneslo. Mama je pela naprej, mi pa, kakor smo mogli. S Sestro Rozo sva vedno iskali nižje glasove. Mama je znala krasne*

stare pesmi, ki so jih prepevali na romanjih k Sv. Ani (Tunjice) ali k Sv. Primožu nad Kamnikom.«

Na učiteljišču je skladatelj prof. Emil Adamič kot učitelj glasbe spoznal njene izredne pevske sposobnosti in je bil prvi, ki je Franjo navdušil za študij solopetja. Pri tem jo je podpiral tudi pevec Jože Gostič. Z njuno pomočjo se je Franja Golob vpisala na Glasbeno matico, že po enem letu pa je bila sprejeta v drugi letnik državnega konservatorija, kjer je bila učenka Mateja Hubada. Prvi veliki koncertni nastop je imela leta 1930, ko je še kot gojenka konservatorija prvič pela v oratoriju »Stabat Mater« A. Dvoraka in »Soči« H. Sattnerja. Leta 1932 je prvič nastopila v ljubljanski operi z vlogo pastirja Lela v »Sneguročki« Rimski Korsakova. Postala je redna članica državne opere v Ljubljani, kjer je ostala do konca leta 1937.

Leta 1934 je na mednarodnem festivalu v Firencah sodelovala s štirimi pesmimi Slavka Osterca na Gradnikovo besedilo. Njen uspeh je bil tako velik, da jo je povabil grof San Martino, predsednik najvišjega glasbenega zavoda v Rimu »Santa Cecilia«, omogočil ji je samostojni koncert, ki ga je uresničila leta 1935 in znova utrdila sloves velike pevke. Konec leta 1937 je Franja Golob dobila državno štipendijo in odšla na izpopolnitev pevskega študija v Rim. Tam je študirala pri Mariji Labbia in pri maestru Pesci. Maja 1940 je podpisala pogodbo s čikaško opero, ki je ni mogla uresničiti zaradi vstopa Italije v vojno, preprečila ji je potovanje v Severno Ameriko.

V sezoni 1940/41 je imela pogodbo z državno opero v Beogradu, aprila 1941 pa se je zaradi vojne vrnila v Ljubljano, kjer se je vključila v ljubljansko opero. Članica Opere v Ljubljani je ostala do junija 1945, ko je odšla v emigracijo. Med leti 1941 in 1945 je nastopala, med drugim, v operah: Trubadur (Azucena), Ples v maskah (Urlika), Rigoletto (Magdalena), Pikova dama (Pavlina, Dafnis), Aida (Amneris), Orfej in Evridika (Orfej), Carmen (Carmen), ... Pela pa je tudi v oratorijih, med katerimi so bili najbolj znani: J. S. Bach Božični oratorij, Beethoven Misa solemnis, Handel Mesija, Mozart Requiem, Verdi Requiem, Matija Tomc Križev pot, idr. Po odhodu v emigracijo je živela v Rimu do decembra 1947. Tu je imela

dva samostojna koncerta, ki spadata v njene vrhunske koncertne uspehe.

1948 je prispela v Buenos Aires, kjer ji je kljub velikim začetnim težavam uspelo, da se je v letih 1950 do 1959 uveljavila kot upoštevana in cenjena koncertna pevka tako pri kritikih kot publiki. V Argentini je pela v Buenos Airesu, La Plati in Cordobi. Imela je izreden glas, ki je segal v neobičajne, samo moškim glasovom rezervirane nižine, pa do mezzosoprana. Pri tem pa je bil njen glas globok, močan a obenem tako nežen, da se je razlil po dvoranah do zadnjega kottička, kot poročajo kritiki.

Koliko je prepevala do zaključka svoje kariere na deskah znanih odrov doma, po svetu in v Argentini pod taktirko slavnih dirigentov! Koliko aplavzov je žela! Knjigo bi bilo lahko napisati o tem. Tisti, ki so jo osebno poznali, trdijo, da je bila kljub uspehu in pevski slavi izredno skromna, globoko verna in prijazna gospa. Umrla je 13. januarja 1984 v Buenos Airesu. V spoštljiv spomin objavljamo iz arhiva razgovor, ki ga je pripravila in objavila gospa Anica Kralj.

Neko popoldne tam v letu 1929, ko sem preživljala leto dni in pol v Ljubljani, preden sem se dokončno vrnila na Goriško, sem sedela v eni izmed učilnic Glasbene Matice. Pouk se je že začel, ko je poleg mene tiho sedla zapoznela učenka. Mimogrede sva se spogledali in nato je beseda dala besedo. Ko sem povedala, da sem z onstran meje, je tudi ona začela navdušeno govoriti o mladostnih letih na Tolminskem, tako da sem odnesla vtis, da je moja nova znanka s Primorskega. Potem sem kmalu zapustila Ljubljano, a sem zasledovala z zanimanjem njeno umetniško pot, kolikor se je pač dalo, saj je prav v tistih letih fašizma bila Primorska popolnoma odrezana od kulturnega življenja v Sloveniji.

S Franjo Golobovo sva se spet srečali -dvajset let kasneje- v Buenos Airesu, na razstavi Bare Remec. Od takrat se, kadar nama le čas dopušča, prav radi dobiva na pogovor. Golobova je idealen partner; ima obe lastnosti za pomenek: govori z odprtim srcem in posluša z živim zanimanjem.

Ko sem ji pred letom dni prvič omenila, da bi napisala razgovor z njo, je kar odskočila in z odločno kretnjo pokazala, da nikar.

Spomnila sem se, kako je nekoč Ciril Debevec v Gledališkem listu tožil o njej, češ »da ji sploh ta zadeva z razgovori nič kaj preveč ne diši«, da je Golobova proverbialno redkobesedna ...

Letos sem spet poskusila. Prepričevala sem jo, da imajo občudovalci nekako pravico kaj več zvedeti o njej in da je tudi trenutek primeren. Mineva namreč 25 let, kar je prvič nastopila v operi. Ker vē, da je meni skoraj tako nerodno pisati pogovore kakor njej dajati odgovore, sva se na koncu koncev le domenili, da se dobiva na bolj uraden pomenek.

Njena soba s sončnim balkonom priča o urejenem človeku. Rekla bi, da je to soba mirne študentke. Vse je preprosto, ubrano. Rjav klavir v kotu, zasut z muzikalijami, daje vedeti, da je za gospodarico najvažnejši med temi štirimi stenami. Omara, miza, zelena zofa, na knjižni polici vrsta knjig, slovenskih in tujih revij, Schweitzerjev Bach; med Iliado in Odisejo je Prešeren; na enem koncu Historia gráfica universal in na drugem Pravopis. Stene pa so povsem gole. Niti kakšne fotografije ni nikjer. Na vrhu police zvezki Schubertovih pesmi, na naslonjalcu odprtega klavirja čaka Beethovnova »An die Hoffnung«.

»Zasenčila bom sobo. V sencu se človek lepše pogovarja.« Golobova ne more prikriti zadrege. Obe sva danes drugačni. Notes na mizici in svinčnik ob njem naju spravljata v zadrego.

Začneva klepetati o buenosaireških koncertih. Gledam jo bolj od daleč. Zdaj ko vem, da bi jo morala z nekaj stavki tudi na zunaj orisati, odkrivam nove poteze na njenem obrazu. Tudi njen glas je nižji, kakor sem mislila. Še njen smeh je različen. Zdaj vidim, da je res, kar je nekdo o njej napisal: »S svojim na pol vprašujočim, na pol odsotnim smehljajem se nam zdi zagonetna kot Mona Lisa. Včasih pa se na lepem zasmeje kot prava domača in navihana Gorenjka.«

»Ali veste, da sem vas vedno imela za Primorko,« ji pravim. »Mi iz obrobni pokrajin smo lokalni patrioti, Bog nam greh odpusti, in sem si pravila: naša je...«

»Saj deloma drži! Po starših sem Gorenjka, a rodila sem se v Podmelcu blizu Sv. Lucije.«

»Pregljeva sosed! Iz koncev, kjer so živeli njegovi »Otroci sonca«!« Oči se ji zasvetijo, ko začne obujati spomine.

»O, to so bila res sončna leta! Oče je tam služboval kot železničar. Z mamó sta bila iz kamniškega okraja in zato smo doma ohranili gorenjsko govornico in navade. Zunaj pa smo čebljali po tolminsko. Kar pa tminsk! Še znam!« se pohvali s porednim nasmehom. »Tako žive spomine imam

na tiste čase! Mislim, da bi še danes poznala vsak kamen, vsako stezo. Rada se spominjam tistih ljudi. Župnik Kovačič ...»

»Ivan? Tisti, ki je napisal za Vodopivca besedilo o Kovačevem študentu?«

»Prav tisti. To vam je bil možakar! Delaven! Tam smo preživeli vsi skupaj tudi prva povojna leta. Pod vasjo teče Bača in ob njej železnica. Meja je blizu in večkrat smo skrivali v hiši ubežnike. Bili so večinoma fantje, ki so bežali v Jugoslavijo, a so večkrat skrivaj obiskovali domače. Tudi moj brat je bil med njimi. Prinašal je čez mejo časopise, ki so potem krožili od hiše do hiše, pa še pisma, ki sem jih naskrivoj nosila župniku Abramcu v Sv. Lucijo. Ah, krasna leta!«

»Ali ste že takrat prepevali?«

»Joj, koliko smo peli z našo mamo!« Vsa oživi v pripovedovanju. »Sedem otrok nas je bilo. Največkrat smo peli iz molitvenika. Sedeli smo na oknu, na mizi, po tleh, kjer je pač naneslo. Mama je pela naprej, mi pa, kakor smo mogli. S sestro Rozo sva vedno iskali nižje glasove. Mama je znala krasne stare pesmi, ki so jih prepevali na romanjih k Sv. Ani ali s Sv. Primožu nad Kamnikom. Res, škoda, da sem jih pozabila!«

»In kdaj ste prvič izven doma zapeli?«

Nekaj let pozneje so se preselili v Ljubljano, kjer je vstopila na učiteljske. Za profesorja glasbe je imela Emila Adamiča.

»Z njim smo tudi veliko potovali. Nekoč nas je peljal v Dalmacijo. Na poti smo v Bački priredili koncert. Tedaj sem pela sopran v Schwabovi Ave Mariji, v Zelenem Juriju pa alt.«

Po koncertu jo je neka ženska vprašala, ali se uči petje. Še ne, je odgovorila. Ženska jo je toplo pogledala: »Študirajte! Postali boste še slavna pevka!« To mi Golobova pripoveduje zelo živahno, nato resno konča: »Pa tega nikar ne napišite ...«

Navdušeno še naprej pripoveduje o potovanjih z Adamičem in sebe komaj omenja. Vendar čutim, da je bil ta nastop odločilen korak na njeni pevski poti. Ali je v tistih dneh začela resno misliti na petje, jo vprašam.

Zresni se in s tenkimi prsti popravi šop las, ki ji vedno sili na lice.

»Vedno sem resno mislila na petje. Toda bil je Adamič, ki mi je pomagal, da sem se vpisala na Glasbeno Matico.«

Priznanja so jo vzpodbujala k resnemu študiju. Dr. Ivan Lah, ki jo je tedaj učil ruščine, ji je vedno pravil: »Vi bi bili dobra Amneris!« Vadila se je v Marijinem domu, kjer je bila njena sestra redovnica.

»Za velike praznike je kar naša družina poskrbela za petje v kapeli.

Ker nismo imeli tenorja, sem ga pela jaz,« konča in nehote zniža glas. Sploh opažam: kadar jo pripovedovanje potegne za seboj, zapusti mirno držo, roke se ji začno premikati in glas ji postaja globlji.

»Nekoč ste mi omenili, da ste se učili pri profesorici Fodrantsbergovi.«

»Pet let sem pela pri njej in na teh pet let me vežejo lepi spomini. Njena šola je bila silno resna. V šestem letniku pa sem prešla v Hubadovo šolo. Na Glasbeni Matici sem ostala samo eno leto, ker so me iz drugega letnika premestili kar v tretji letnik konservatorija.«

»Hubad! Dobro se ga spomnim. Vedno smo se bali njegove ure.«

»Je bil strog, kaj?« Večkrat je bil prav oster, a njegova šola je bila imenitna. Samo pogledajte njegove učence! Lovšetova, Gostič – vsi so ohranili dolga leta polne glasove. Od vsega početka sem ga cenila tudi zato, ker je bil dobrotljiv in pa pravi umetnik. Prepričati je znal, da je le v srcu pravilen nastavek glasu za resnično lepo petje.«

Iz glasu ji vidim, kako jo je spomin na Hubada prevzel. Skoraj tiho pristavi, kako je le malokdo vedel, da se pod njegovo trdo besedo skriva zlato srce. Potem se nenadoma nasmehne.

»Betetto je bil še bolj strog in nedostopen. Preden sem ga spoznala, sem že vedela, da redkokdaj pohvali. Ob prestopu iz Matice na konservatorij me je spremljal pri izkušnji. Strašno sem se ga bala. Ko sem odpela »Smrt in deklica«, me je nekaj časa samo resno gledal in potem dejal: »Čestitam, gospodična!« Srce mi je poskočilo in vem, da sem še teden dni bila vsa v oblakih. Kasneje sva dostikrat skupaj nastopila. Posebno nepozaben je bil kot Dositej v Hovansčini.«

»Ali ste že v letih študija nastopali?«

Pokima in začne brskati po časopisnih odrezkih. »Samo če bova našli najstarejše kritike ...«

»Najdem »Mariborer Zeitung« iz leta 1930: »Frau Golob ... ist eine Altistin betrachtlichen Formats ...«

Tudi kasneje sem v Mariboru večkrat pela. Handlovega Mesijo, kasneje Verdijev Requiem«. Iz poročila o tem koncertu vidim, da sta ob tej priložnosti nastopila dva pevska zbora, Glasbena Matica in »Maribor«, pa še matični orkester, pomnožen z vojaško godbo. Solisti so bili: Gjungenac, Golobova, Gostič in Marijan Rus.

Med stotinami časopisnih odrezkov iz ljubljanskih dnevnikov najdem v »Jutru« iz leta 1930 oceno Emila Adamiča o Osterčevem komornem večeru:

» ... Ne samo, da so bile te štiri pesmi morda najbolj dovršeno delo sporeda, ampak jih je pela prvovrstna pevka ga. Golobova, ki je naravnost fenomenalen glasovni pojav, alt, ki sega v neobičajne, samo moškimi glasovom rezervirane nižine (srečal sem ta »de« male oktave samo enkrat pri Schubertu, in še takrat v oklepaju), pa do visokih not mezzosoprana. A pri tem je njen glas močan, sonoren in izredno simpatičen.«

Prebiram kritike iz te in kasnejše dobe. Ljubljanske ocene, ki jih pišejo predvsem Matija Tomc, Fran Govekar, Vilko Ukmar in Marijan Lipovšek, govorijo o Golobovi, ki »poje mirno, poduhovljeno, z izrednim občutkom« in ki »najbolj težavna mesta ne premesti samo brezhibno, temveč vliva tudi za čuda pristne občutenosti v vseh kontrastnih momentih«. V različnih oblikah govorijo stavki, da so »njeni prizori viški vse opere« in da si »lahko čestita naša opera, da ima pevko zlatega grla.«

Golobova se opravičuje: »Vedno odlašam z ureditvijo teh papirjev.«

»Vsi govore o vas v samih superlativih! In koliko je stvari, ki jih med nami nihče ne ve o vas! Recimo to o Osterčevih pesmih.«

»So res krasne!« Začudi se, da jih ne poznam in doda: »Že vidim, da bi morala prirediti en koncert samo za naše ljudi.« Spet se zamisli. »Osterc je te pesmi pisal zame. Pela sem jih večkrat leta 1930: na produkciji Državnega konservatorija, nato na radiu; leta 1932 na Velikem festivalu Glasbene Matice, leto dni kasneje pred nemškim kritikom Krausejem in leta 1934 pred mednarodno kritiko na XII Mednarodnem festivalu v Florenci.«

Čitam rimski »Giornale d'Italia« (» ... con potenza a volte quasi baritonale la contralto Golobova ne ha interpretato la cupa poesia melodica«), prebiram o »eccellente contralto« v »Il novo giornale di Firenze«, najdem izrezek holandskega časopisa »Oprechte Haarlemsche Courant«, pa še dva izrezka iz praških časopisov (Lidove Noviny): » ... Franja Golob, která svym kontraaltem mimorádněbo rozpeti s naprostym zdarem vystihla náladu vrele psaných písmi. Zajímavé dílo zralého skladatele dosáhli Jihoslované práve na italské púde«. –Narodni listi: » ... z učinkujících byla to predevším znamenitá altistka Franja Golob, jež pro krásny vykon a zridka slychany rozsah (zejména zvučné hloubky, až po d!) byla odmenena dlouhým potleskem ...«).

»Grem, da pripravim kavo, gospa!« mi pravi. »Medtem, če hočete, preberite to!« Poiskala je »Ženski svet« iz leta 1934.

Zagledam njeno fotografijo: dekliški obraz odločnih a vendar mehkih potez (»eine vornehne Erscheinung, deren rassiges Profil eher an Sport als an Gesang denken lasst«, je štiri leta prej napisal neki kritik), gladki kratki lasje, in ob fotografiji poročilo Slavka Osterca o njenem nastopu v Firenci.

» ... Golobova je stopila v kategorijo pevk svetovnega formata. V Firencah, na XII. Mednarodnem festivalu za sodobno glasbo, je pela dne 3. IV. t.l. te pesmi s takim uspehom, da nam je italijanska publika ne le odpustila, da smo Slovenci, ampak tudi to, da slovensko pojemo v srcu Italije. Po neskončnih aplavzih sta umetnici (in meni kot avtorju) za odrom čestitala najpomembnejša sodobna italijanska komponista Casella in Malipiero. Osebnostno so čestitali med drugimi dr. Herman Scherchen (ki je umetnici predlagal gostovanje v Strasbourgu), prof. Enrico San Martino, predsednik rimske Akademije Santa Cecilia (ki je povabil pevko na koncertne nastope v Rim), Alojz Hába, znameniti pevki Dunajčanka Hana Schwarz in Amsterdamka Ré Koster, dr. Steinhardt, dr. Paul Stefan in vsi tamkaj navzoči kritiki in glasbeniki. Angleži ... so se celo opajali ob eksotičnosti in zvočnosti slovenščine, grof San Martino je izjavil, da tako lepega petja že dolgo vrsto let ni slišal, ameriški komponist Jacobi in recenzent iz Nemčije sta bila mnenja, da tako lepega petja in tako originalne glasbe sploh še nista slišala. –Ciklus teh pesmi sem napisal specialno za izredni glasovni obseg gospe Golobove.« Članek se konča: »Srečen sem, da se naši eminentni umetnici na tem mestu lahko javno zahvalim. Brez njenega uspeha bi tudi mojega ne bilo.«

Pomislila sem, kako more pohvala iz ust skladatelja samega deti še prav posebej dobro. Medtem zaslišim onstran vrat korake in nato njen glas. Gotovo niti ne ve, da poje sama sebi. Pesem je tiha, komaj slišna, a napolni prostore, kakor bi nekdo v daljavi udarjal s kladivcem na bronast zvon.

Vrata se odpro in kmalu zadiši na mizi topla kava in ob njej pecivo.

»Kako ste se počutili na Festivalu pred takimi poslušalci?« jo vprašam, medtem ko počivava po »trudapolnem delu«.

»Nerodno mi je bilo. Imela sem ves čas občutek, da sem pobegnila od doma. Ničesar nisem razumela. Nisem vedela, ne kako govoriti, ne s kom. Samo peti sem znala. Kakor v sanjah so šli vsi obrazi mimo mene. Samo

grofa San Martino se dobro spomnim. Obljubila sem mu, da bom naslednje leto nastopila s samostojnim koncertom na Akademiji Santa Cecilia.«

Res je januarja 1935 preživela deset dni v Rimu. Nastopila je z obširnimi programom koncertnih pesmi in opernih arij. Koncert je bil z velikim navdušenjem sprejet in za pevko eden največjih dogodkov v življenju. Pregledujem knjižico z vsemi programi tiste sezone na Akademiji. Srečujem imena velikih umetnikov: na enem izmed koncertov sodeluje Maria Caniglia, na drugem pianist Vladimir Horowitz, potem Miša Elmann, Gregor Piatigorski, Walter Gieseking, Adolf Busch, Artur Rubinstein, Karel Szymanovski ... In samo dve pevki s celovečernim koncertom: Franja Golobova in Marian Anderson.

Med odrezki zagledam pisma, ki jih je prejela od neznanih poslušalcev po tem koncertu (*»Grazie, grazie ancora di quegli attimi di godimento ...«*, piše neka kiparka), pa še program ljubljanskega radia, ki vabi slušatelje, naj poslušajo našo pevko preko rimske oddajne postaje.

»V Ljubljani sem nastopala že takrat na slavnostnih koncertih: v Beethovnovi Missa solemnis, v Handlovem Mesiji, v Dvorakovi Stabat Mater in v Verdijevem Requiemu, ki sem ga trikrat pela. Vse te koncerte je pripravil Polič, kateremu se imam mnogo zahvaliti. Leta 1936 sem se na njegovo prigovarjanje priglasila na mednarodno pevsko tekmovanje na dunajski Glasbeni akademiji. Pripravila sem vlogo Marte v Hovanščini, Orfeja in nekaj Schubertovih pesmi. Na Dunaj sem potovala sama in tudi tam nisem nikogar poznala. Tako čudno mi je bilo! Ozračje pri tekmovanju v Mozarteumu je bilo strogo in tuje. Po nastopu so me profesorji, člani žirije, naprosili, naj še kaj zapojem in prav začudeno sem pogledala spremljevalca, enega izmed »strogih gospodov«, ki mi je na koncu rekel: »Prav nič ne zaostajate za Thoborgovo.« To je bila že tedaj znana kontraaltistinja v Metropolitanski operi. Dobila sem drugo nagrado in z njo srebrno plaketo.«

»Vidim, da kritiki vedno poudarjajo vaše šolanje v Rimu.«

»Tri krasna leta sem preživela v Rimu.« V sivih očeh se ji vžge čuden ogenj in nagajiv šop las ji spet pade preko senc. Poboža si lase na obeh straneh obraza, kakor da bi si ga vzela med dlani. Ves čas je mirna, samo prsti na rokah so v stalnem gibanju, komaj se malo razživi. Nemirni so in njih nervozno nežnost se podčrtava prstan z bledovijoličastim kamnom.

»Dobila sem državno štipendijo«, nadaljuje. »Na izbiro sem imela Berlin ali Rim. V Nemčiji je bilo življenje dražje in sem se odločila za Italijo.«

V Rimu jo je Casella, s katerim sta se poznala že izza Florence, priporočil Mariji Labbia. Pri njej se je zakopala v študij, pridobila na glasovni polnosti in obsegu, istočasno pa je pod njenim vodstvom postala tudi bolj sproščena, tako glasovno kakor tudi duševno. To je – posebno še za slovenskega umetnika, ki je po naravi plah – velike važnosti, pravi. Naslednje leto je bila učenka Pescija, ki je bil čudovit pedagog in spremljevalec. V njegovi hiši je spoznala Giglija in druge pevce. Kolegica v šoli pa ji je bila tiste dni tudi sedanja metropolitanska pevka Dorothy Kirsten. Na koncu študija je na avdiciji pela vlogo Amneris. Komaj je končala, se ji je približal neki Severnoamerikanec.

»Lahko si mislite moje presenečenje! Agent čikaške opere me je zaprosil, da pridem v Chicago za naslednjo sezono. Še tisti teden sem podpisala kontrakt ... no, in potem je prišlo, kar je pač prišlo. Začela se je vojna.«

Obe se nasmehneva, pa veva, da nama ni za smeh. Mislim, da obe premišljava isto. Kje bi danes bila Golobova (ali kakor jo prisrčno imenujemo »Golobica«), če Hitler ne bi začel zavojevati Evrope!

»Dolgo se poznavata, a šele danes zvem, da bi vas Ljubljana kmalu zgubila.«

»V takih dneh, kakor so bili tedaj, vse novice, najsi so za koga še tako žalostne, pač padejo v pozabo. Je že tako moralo biti. Sicer pa me je tudi v Ljubljani čakalo mnogo dela.«

»Prej sem si ogledala ocene vaših nastopov v operi: Carmen, Prijatelj Fritz, Trubadur, Orfej, Pikova dama, Sneguročka, Sestra Angelika, Botra Smrt, Mrtve oči, Linda di Chamonix, Plamen, Hovanščina ...«

»Precej sem pela, res. In dvakrat gostovala z ljubljansko opero v Splitu in Trstu. Toda nastop, ki mi je iz tistih časov najbolj ostal v spominu, je bil koncert konec maja 1941. To je bil moj zadnji koncert v Filharmoniji. Prav tisti dan smo pokopali Osterca in slučaj je hotel, da sem na koncertu pela njegovo »Procesijo«.

»Kako pa je bilo za časa okupacije?«

»To so bila žalostna leta. Mislim, da so prav na vsakogar izmed nas pritisnila svoj pečat. Dosti sem pela, tudi na radiu, a s Pavčičevim večerom se je vse končalo. To je bil zadnji koncert v Ljubljani.«

»In opera?«

»Edino ljubljanska opera je delovala naprej.«

»Kdaj ste debutirali v operi?«

»Že v zadnjem letniku konservatorija me je Hubad pripravil za vlogo Vile v Sneguročki. Takoj je videl, da se bojim nastopa«, se nasmehne sama sebi kakor človek, ki mu pride daljni spomin pred oči. »Skoraj jezno

mi je rekel: Česa, vraga, pa se bojiš? Ljudi? Misli si, da vidiš v dvorani same zeljnate glave ... To je bilo v sezoni 1933/34. Naslednja štiri leta sem nastopila v Trubadurju, Hovanščini in Pikovi dami. Vedno pod režijo Cirila Debeveca. Njemu se imam zahvaliti za ustvaritev Azucene v Trubadurju, ki mi je dala toliko zadoščenja. Debevec je velik režiser. Takrat, ko je znal v nas zbuditi sleherni lik, ne da bi nam vsiljeval svoje misli, sem to slutila, danes vem, da bi si vsak svetovni oder mogel čestitati, če bi ga mogel imeti med svojimi sodelavci.«

Brskam po kritikah iz tiste dobe in najdem oceno iz »Jutra«:

»Ako naj vidim v Vlahoviču prvovrstnega pevca, tedaj nista nič manj prvovrstni ga. Kunčeva in prav vsa naša ga. Golobova. Ne samo v teh dveh partijah, marveč v vseh, ki se jim posvečata. Obe veliki, lahko rečem eksportni pevki, sta v družbi z g. Vlahovičem včerajšnjega Trubadurja postavili na najvišjo umetniško dosegljivo stopnjo v okviru naših in tudi velike večine možnosti drugih prominentnih opernih odrov ...«

Vidim, da je pela z Vlahovičem, stalnim gostom milanske Scale. In z Zinko Kunčevo, današnje Zinko Milanov ... »ali ste večkrat nastopili z njo?«

»V Pikovi dami, Plesu v maskah, Viljemu Tellu, Libuši. V Pikovi dami sem v tistem času nastopila tudi z Dermoto.«

»Zanima me, kako gledate na tedanjo ljubljansko opero danes, potem ko ste toliko sezon poslušali pevce iz vseh koncev sveta in jih spoznali od blizu.«

»Ni dvoma, da je bila na svetovni višini. Prav nič se nisem čudila, ko je po svetu dosegla velike uspehe in jim pred kratkim dodala novega s Prokofjeva »Zaljubljen v tri oranže« v beneški La Fenice. Povsem razumljivo mi je tudi, da so jih zunaj sneli na plošče. Katera opera pa je imela tako močan in stalen ansambel, kakor ljubljanska? Katera opera je imela od nekdaj in tolikokrat na svojih deskah pevce kot je Dermota ali kot je Zinka Kunčeva? Le pomislite, da je Toscanini kljub tolikim italijanskim sopranistkam prve vrste izbral njo za snemanje Verdijevih oper! Ali pa Betetto! Poleg svojih osebnih interpretacij je prinesel tudi bogate skušnje z dunajske in monakovske opere, kjer je bil dolga leta angažiran. Vrsta takih svetovnih pevcev pač dvigne nivo opere, pa tudi glasbeno kulturo celega naroda.«

»Kaj pa pevci, ki so doma? Ali so med njimi ljudje velikega formata?«

»Ne vem, kako je danes. Kar se jih spominjam iz tistih let, sta vsaj Heybalova in Gostič velika pevca. Prav te dni sem spet slišala Heybalovo v Princu Igorju, s plošč, ki jih je snela beograjska opera.«

»Po končanem rimskem študiju ste se vrnili domov?«

»Čikaški angažmá je šel po vodi. Podpisala sem drugega in sicer z beograjsko opero v sezoni 1940.« Ko vidi, da sem začela brskati po papirjih, pravi: »To je pa vojska. Tudi ene kritike nimam iz tistih let. Ne iz opere ne iz koncertnih nastopov. Sam Bog ve, kje mi leži vse tisto gradivo. To so bili nemirni časi. Še zdaj se moram smejati, ko se spomnim na neko uprizoritev Trubadurja. Medtem ko sva s tenorjem Ivičem nastavila duet, so se nenadoma vse luči ugasnile. Orkester je utihnil, čutila sem, da tudi Iviču glas pojema. Tedaj sem mu krepko stisnila roko in nadaljevala sva duet do konca. Po zadnji noti je zagrmelo ploskanje iz dvorane in tudi luč se je vrnila.«

Od 1942 pa do 1945 je stalno pela v ljubljanski operi. »Naporno je bilo,« pravi. »Nekoč smo v 16 dneh dali 7 predstav Trubadurja.«

Govori mi o režiserjih, o Debevcu in o Primožiču, ki sta v različnem načinu dela nekam dopolnjevala. Debevec je usmerjal bolj v notranja doživetja, Primožič pa na zunanje učinke, »Debevec mi je pomagal do doumetja Orfeja, Saričevi pa sem dolžna zahvalo za gibe tega skoraj statičnega mitološkega junaka.«

Med vsemi ocenami jih je največ in najdaljših prav o njenih kreacijah v Trubadurju in v Orfeju. Če so jo kot Azuceno že leta 1934 imenovali veliko umetnico, sedaj vsi kritiki od kraja priznavajo, da česa takega še niso videli ne na ljubljanskih ne na tujih odrih. Matija Tomc je v eni izmed ocen v »Slovcu« napisal pod naslovom »Trubadur« – v bibliofilski izdaji, da je njena kreacija bila popolna.

»V njeni hipnotični obsedenosti smo videli trenutke tako pristnega vživetja, da je bilo težko soditi, kdaj igralka še stoji ob robu halucinacije in kdaj jo žgoča želja po maščevanju spet pahne v čisto zavestno demonstvo. Pevkin široki zastrti alt v napetih trenutkih dobi silovito strastno barvo.«

Ocenjevalec »Slovenskega naroda« se spominja tega njenega lika še iz prejšnjega leta, ko je nastopila ob Gostiču. Pravi:

»Priznati je treba, da je Azucena njena doslej najmočnejša, najelementarnejša in najbolj dognana stvaritev na ljubljanskem opernem odru.«

Ob »Orfeju in Evridiki« gre kritika še dalje. »Slovenski narod« končava vrsto superlativov s stavkom: Imamo veliko altistko! Slovenčev kritik analizira njen glas, ki je pravo čudo, »mehak, žametno barvan, v vseh legah izenačen in zavidljivega obsega«. S podpisom Marijana Lipovška najdem pet stolpcev dolgo kritiko v »Jutru«:

»... ga. Golobova se nam je po večletni odsotnosti prvič predstavila. Lepota njenega izrednega glasu, zmožnega raznih čustvenih vibracij, je omamna, polna globine, nenavadno mehko zveneča srednja lega in zmagovite višine so vrele iz njenega grla. Barva kakor ustvarjena za umirjeno klasiko, pravi komorni glas. Pri tem mislim na vse tisto precizno niansiranje, ki ga običajno ne poznata niti velika opera niti svečani veliki koncerti, ampak le skromnejša in plemenitejša komorna glasba, kjer mora biti vsak posameznik osebnost s polno odgovornostjo svoje vloge. Kako je to rešila Golobova muzikalno in nič manj igralsko! Premišljene kretnje, strnjene v doživetje, mimika in maska, vse je bilo ustrezno velikemu Orfejevemu liku. Izraznost pa se je stopnjevala, kakor se stopnjuje drama.«

Gospa Franja se je med mojim branjem odstranila. V meni je vstalo vprašanje, ali je Golobova v begunstvu našla vsaj v skromni meri nadomestilo za vse tisto čudovito zgoščeno življenje, za vse občudovanje in priznanje s katerim jo je vedno spremljala slovenska publika.

»Tarih ocen, kakor je ta«, ji pravim, ko pristopi, »je bilo menda v Ljubljani malo napisanih. Mislim, da je Lipovšek podal v njej sintezo vseh vaših naravnih in pridobljenih darov. **Vidim, da ste v Orfeju dosegli višek.**«

»S to vlogo bi šla mirno na največje odre sveta. Večkrat sem prav žalostna, ko poslušam razne Orfeje, ki so povečini zelo daleč od tega, kar je Gluck s toliko močjo ustvaril.« Utihne in čez čas doda: »Druga vloga, na katero sem še danes ponosna, je Azucena.«

Vsa je spremenjena, kakor da bi neznane sile prihajale v njo. Ko prebiram vrstice iz »Slovenskega naroda« o njenem liku stare ciganke, ki je »bržčas doslej sploh pevski in igralski najmočnejša in najbolj dovršena stvaritev naše pevke ... kajti resna, včasih prav strašna maščevalnost, stopnjevanje do malone blazne togote se izraža v petju in igri Golobove naravnost pretresljivo ...«, jo zagledam nenadoma v čisto drugačni luči: mir Golobove je znak njene strašne notranje sile.

»Ko bi me videli!« se zasmee. »Bila sem res grozna. Igra me je tako prevzela, da sem na koncu vsake predstave bila onemogla in prazna.«

Mrak je že napolnil sobo, stopila sem k oknu. Na bližnji aveniiji so švigale avtomobilske lučke kakor hitre kresnice. Kako daleč od tega mesta sva bili za nekaj ur!

Odhajala sem domov s polno mapo programov in časopisnih odrezkov. Domenili sva se, da se čez nekaj dni spet srečava.

Kakšno je življenje odrskih umetnikov! Različni kraji, različni ljudje in petje, ki vse družijo. Golobova živi iz petja in za petje, to je vse njeno življenje. Nekoč sem jo vprašala, kaj bi hotela biti, če ne bi bila pevka, pa me je začudeno pogledala: nikdar ni o tem premišljala in si tudi nikdar ni česa drugega želela. Samo enkrat mi je izrazila željo, ki ni v zvezi z njenim petjem. Rada bi imela velik vrt, polno rož, drevesa in pa veliko knjižnico.

Še na eno njeno značilno potezo sem mislila. Golobova se zaveda svojega visokega mesta, samozavestna je in kljub temu tako ponižna, kakor je danes težko najti ljudi. Nikdar ne bo človek pri njej našel niti sence zavisti, s katero so navadno umetniki, posebno še pevci, naravnost pregneteni. Kadar govori o Ebe Stignani, o Kirsten Flagstad, o Viktoriji de los Angeles, katerih občudovalka je, pa tudi o manjših pevcih, je polna resničnega navdušenja.

Ko sem nekaj dni pozneje stopila v kavarno na Cabildo, me je v polmraku že čakala. Mize so bile zasedene in največ je bilo slišati nemščine.

»Večkrat prihajam sem na kavo,« me je pozdravila. »Počutim se nekoliko v Evropi.«

Pogovor v kavarni je neroden, čeprav sem si pripravila nekaj vprašanj. Kmalu se meniva, kako je ostala po koncu vojne še nekaj mesecev v Ljubljani, doživela politični preobrat in okusila mnogo grenkega. Najbolj jo je pretreslo, ko je z zatožne klopi zagledala med tožitelji kolege iz opere, o katerih ne bi nikdar pričakovala kaj zahrbtnega.

Čez nekaj mesecev ji je uspelo preiti mejo in kmalu se je znašla v Rimu, kjer je z drugimi begunci čakala na pot preko morja.

Med poročili iz leta 1946 sem našla program koncerta v »Associazione Artistica Internazionale«, kjer je nastopila ob spremljavi prof. Osane.

»Kako neki vas je v tistih časih sprejelo občinstvo?«

»Lahko si mislite, da ne z navdušenjem. Saj se spomnite, kakšni časi so to bili v Italiji. Na pol s strahom, na pol z mržnjo so gledali vsakega Jugoslovana. Tajnik koncertne družbe mi je kasneje povedal, da so venomer spraševali, kaj jim le more nuditi pevka z onkraj meje. Čutila sem nemirno vzdušje in nastopila nekoliko negotovo. Toda glasovno sem bila na višku!« Ves obraz se ji zasveti. *»Že po prvi pesmi sem čutila, da se je nerazpoloženje v dvorani ublažilo. Še zdaj se spominim na neko pozorno, negibno damo v prvi vrsti. Ko sem odpela Respighijeve »Nebbie«, so ji tekle solze po licu. Od pesmi do pesmi je navdušenje v dvorani naraščalo. Pri zadnjih pesmih so se ljudje dvigali in prihajali tik do odra. Tri slovenske in*

tri slovaške pesmi sem morala dodati. Nikdar prej ne kasneje nisem doživela takega aplavza in po koncertu so ljudje še dolgo stali okoli mene in vzklikali od navdušenja.« Potem ji glas upade.»*To je bil moj zadnji koncert v Evropi ...*«

Ob tem koncertu je nekdo napisal:

»La Golob, contralto di voce poderosa, calda ed estesa, fine s suggestiva interprete di un programma scelto con acume d'intelligenza, conquistó letteralmente l'uditorio che alla fine del concerto, reclamó -e' dalla cortesia della cantatrice ottenne - numerosi bis ...«

Ko je Golobova nehala pripovedovati, sem imela občutek, da je ob zadnjem njenem stavku padla težka zavesa, za katero je ostalo nekaj svetlega in neskončno lepega.

»*¿In kako ste tukaj poiskali pot, ki vas je pripeljala do visokih priznanj?*«

»*Ne prav lahko. In tudi ne morem reči, da sem že dospela. V tem svetu, ki je v vseh ozirih tako daleč od evropskega in v katerem pridejo na prvo mesto lastnosti, ki nimajo z glasbo nič opraviti, jaz s svojim zaprtim značajem pač nisem imela ravno majhnih težav. Sicer pa je to že drugi del zgodbe, ki je bralcem Meddobja več ali manj znan ...*«

Že leta 1949 je nastopila kot Amneris v La Plati, leta 1950 pa se je predstavila buenosaireski domači in tuji publiko v Odeonu s samostojnim koncertom. Spremljal jo je Jože Osana. Vsi tukajšnji časopisi so prinesli pohvalne kritike in La Prensa, največji argentinski dnevnik, je med drugim napisal:

»... Singulares condiciones vocales y temperamentales; su voz es generosa, cálida y de escuela impecable, su articulación de texto es clara y llena de intención y sensibilidad, dúctil, puesto que abarca diversos géneros, es expresiva.«

Med tujimi dnevniki je najdaljšo oceno prinesel Freie Presse (»... die Sängerin liess bei dieser Gelegenheit eine ebenso reine, wie umfangreiche Stimme mit einer immer perfekten Intonation hören -gesangstechnische Vorzüge, die sich der Ausdruckskraft des Vortrags vorbildlich zugesellten. Eine erstklassige Schulung hat ein vorzügliches Material kunstlerisch zu formen gewusst.«)

Vendar sta pretekli še dve leti, preden so se ji odprla vrata v tukajšnji glasbeni svet, čeprav so glasbene prireditve v rokah organizacije (Wagneriana, Amigos de la Música, Collegium Musicum), ki jih vodijo tujci. Te organizacije vabijo največje svetovne pevce in dirigente iz Evrope in Severne Amerike. Ko je Golobova iskala zvezi in dala avdicijo, jo je slišal ravnatelj Wagneriane in jo zaprosil za sodelovanje.

Tako se začenja njena buenosaireška doba pod pariškim dirigentom Rosenthalom (Wagneriana) na Schumannovem večeru, kjer je pela v »Das Paradies und die Peri«. Nekaj mesecev kasneje je nastopila pod Igorjem Markevičem (Amigos de la Música) v Brahmsovi Rapsodiji za alt. Z Markevičem sta bila znanca še iz Florence. Koncert je vzbudil v buenosaireški kritiki veliko zanimanje. (Ivy Herczegh Konjovich je v »Saber vivir« napisala:

»Franca Golob como solista fue una intérprete extraordinaria, cuyo canto, de una afinación perfecta, estuvo imponente. Siente ella profundamente todos los pensamientos del compositor, los que sabe comunicar de modo conmovedor«.

»Argentinisches Tageblatt«:

»Dieses herrliche Werk fand in Franca Golob eine stimmlich ausgeglichene, in der Intonation restlos zuverlässige, tiefempfindende Ausdeuterin des Soloparts ...«)

Isti »Buenos Aires Musical«, vodilna glasbena publikacija Južne Amerike, ki je leto dni prej ob koncertu Marian Andersonove napisal uvodnik pod naslovom »Kako ugaša zvezda«, češ da je njene pevske poti konec, pa je ob tej priložnosti izpod peresa Enza Valenti Ferra, glavnega urednika in kritika, prinesel vrstice;

» ... Excelente impresión produjo la contralto Franca Golob, solista de la obra de Brahms. Se trata de una cantante musical, dueña de una voz cálida y expresiva ... A juzgar por su desempeño en esta oportunidad, está llamada a ser un elemento muy útil en nuestra vida de conciertos ...«

To je prvi prodorni uspeh Franje Golobove in odslej stalno srečujemo njeno ime na koncertnih lepakih.

Meseca avgusta istega leta je v zadnjem tednu trikrat nastopila. Pod pariškim dirigentom Albertom Wolffom (Wagneriana) je pela v Honeggerjevem Kralju Davidu, v Collegium Musicum je dala celovečerni koncert ob spremljavi pianista Lea Schwarzza (Argentinisches Tageblatt: »... was an dieser Künstlerin besonders fesselt, ist ihr an Differenzierungen reicher Ausdruck und ihr jedem Detail angepasster Vortrag, so dass die jeweiligen Werke nicht nur »gesungen«, sondern auch wirklich »gestaltet werden«,), v Cervantesu je na večeru, ki ga je Comisión Nacional de Cultura priredila z deli Sergija Prokofjeva, pela tri njegove pesmi ob spremljavi Jožeta Osane. »La cantante lució una excelente escuela de canto« (La Nación); »brindó con clara noción del estilo« (La Prensa); »interpretó en forma destacable« (El Lider). Njene pesmi so »mit gesanglicher Kultur vorgetragen« (Freie Presse). Malo kasneje je dvakrat nastopila v Córdoba in sicer z Brahmsovo Rapsodijo ter z Respighijevo pesnitvijo »Il tramonto« (letonski dirigent Bistevins).

»Nato sem v Wagneriani pela v Beethovnovi Maši v C-duru pod taktirko Feliksa Prohaske z dunajske opere. Ostal mi je v lepem spominu, ne samo kot dirigent ampak tudi kot človek. Že po eni prvih skušenj me je vprašal, iz katerega konca Evrope prihajam. »Iz Ljubljane«, mu odgovorim, »Slovenka sem.« Kakor da bi to že prej vedel, mi je pokimal in pristrčno rekel; »Iz dežele lepih glasov, kaj? Poznam Dermoto, Gostiča, Marijana Rusa ...«

Večina teh koncertov je bilo ponovljenih, vse pa so oddajale radijske postaje. Pod Prohaskom je sodelovala še pri Mendelssohnovem Pavlu in v Purcellovi operi »Dido in Eneas« (Amigos de la Música). Pod Robertom Kinskym je pela v Franka Martina »Le vin hebré« (Sociedad de conciertos de cámara), kjer jo je kritika med dvanajstimi pevci izrecno postavila na prvo mesto, kasneje pod taktirko našega rojaka Mariana Draga (Drago Mario Šijanec) na koncertu, posvečenemu Bachu, nato pod nemškimi dirigentom Fritzem Lehmannom v Pasijonu sv. Janeza (Wagneriana).

»Ponosna sem, da sem pela pod njegovim vodstvom. Z njim peti je res velik dogodek. To so bili dnevi, ki jih nikdar ne bom mogla pozabiti.«

Sledi Handlov Mesija pod taktirko Calusia (Orquesta Sinfónica del Estado), nato prvič v Argentini izvajana Prokofjeva kantata »Aleksander Nevski«. Spremljala sta jo Državni simfonični orkester ter Akademski pevski zbor iz La Plata, dirigiral pa je Carlos Félix Cillario. »Njen nastop – lastovica v tem poletju!« je ob tej priložnosti napisal neki argentinski kritik, medtem ko Jorge D'urbano (Crítica) govori o pevki, ki ima »un sentido dramático propio de una verdadera artista«. Kasneje je nastopila por Lambertom Baldijem iz Uruguaya v Debussyjevem Mučenju sv. Boštjana (Wagneriana), nato na Festivalu Schutz (Collegium Musicum) pod dirigentom Guillermom Graetzerjem. Sledil je koncert (Dirección General de Cultura), ko je v Cervantesu pela Schumannov »Liederkreis«. (Ob tem večeru, ki ga omenjajo vsi časopisi, se zlasti nemški dnevnik ustavljajo ob naši pevki. Argentinisches Tageblatt piše:

» ... Die dankbare Aufgabe der Interpretation fiel der Altistin Franca Golob zu, deren dunkler, gleichmassiger Stimm-Timbre, in Verein mit naturgegebenem Musikempfinden und der Kenntnis der deutschen Sprache, die wünschenswerte Voraussetzung bildete.«

Freie Presse:

»Franca Golob, deren technisch gut durchgebildete, wohl lautende Altstimme und kultivierte Gesangkunst man vor ein paar Jahren hier schätzen lernte, brachte die unvergängliche Schönheit dieser zum Teil sehr bekannten

Lieder dem Publikum nabe, dass die Sangerin des warnsten Beifalls würdig befand.«) Septembra 1955 jo znova naprosijo, da poje v Bachovem Pasijonu sv. Janeza, toda to pot vabi – Teatro Colón. Sodeluje »Thomanerchor«, otroški zbor cerkve sv. Tomaža v Leipzigu. Koncert vodi Gunther Ramin, »Thomascantor«.

»Ta koncert je bil za ves Buenos Aires in tudi zame velik dogodek«, pravi zamišljeno. Potem mi omeni še Bachov večer (Collegium Musicum), na katerem je pod taktirko Erwina Leuchterja pela Kantato št. 106 (Actus tragicus), nato koncert v Amigos de la Música, kjer je ob francoskem dirigentu Jeanu Martinonu sodelovala v Bachovi Cantati št. 60 (O Ewigkeit, du Donnerwort), pa spet pod istim dirigentom v Vivaldijevi Maši. Trikrat je nastopila v Beethovnovi Deveti Simfoniji (dirigiral je Heinz Unger iz Kanade). Na Schumannovem festivalu je ob Osanovi spremljavi ponovila v Collegiu Musicum Eichendorffove verze. Jorge Aráoz Badi je v »Buenos Aires Musical« napisal o tem koncertu tako dolgo in pohvalno oceno, kakor jo je težko najti v tej publikaciji. Konča z:

»Franca Golob cantó con alta demostración de autoridad ... La experiencia, tan poco frecuente, deparó el placer de oír a una contralto de genuinos y magníficos medios interpretativos, al servicio de una obra que sonó a cosa verdadera desde el primero al último de sus compases. La intérprete osciló de la exaltación a la melancolía, del más puro amor, de la ternura más simple a la meditación más solitaria: pero en todo momento controló su gesto y no intentó el uso de ninguno de los artificios comunes, que puedan dar una imagen bella pero que siempre hacen, que se pierda la imagen verdadera. También esta vez las canciones del opus 39 de Schumann parecieron eso: un espléndido homenaje a la voz humana.«

S koncertom, ki ga je vodil čilski dirigent Viktor Tevah (Amigos de la Música) in na katerem je pela v Bachovi Cantati št. 11 (prvič tukaj izvajani) ter v Odi za dan sv. Cecilije (prvič izvajani v Južni Ameriki), se je končalo njeno nastopanje v letu 1957.

»In zdaj? Kaj imate za letos pripravljenega?« sem vprašala.

Nasmehnila se je. »O načrtih pa se ne govori. Je bolj tako. Če pojde vse po sreči in če bom zdrava ... imam še dolgo pot pred seboj.«

Pesem, pesem, pesem. Od vsega drugega je Golobova daleč, bolj kakor bi si človek mislil, čeprav jo že dolga leta pozna. In pa bere veliko. V raznih jezikih. Vsake slovenske knjige se od srca razveseli. Beličičeve črtice »Dokler je dan« je sprejela kot žlahten dar našega človeka z naše zemlje.

»Sploh lahko rečem, da sem veliko lepega doživela. Pri svojem delu pa sem imela s spremljevalci veliko srečo. V Ljubljani je z menoj korepetiral in me spremljal Marijan Lipovšek. Že iz Ljubljane naprej, v Italiji in zdaj v Argentini pa Jože Osana. Oba sta estetsko na višini, dobra pianista, in tudi kar se teorije tiče, dovršena. Enega kakor drugega sem imela priliko videti, kako je brezhibno in mimogrede, že pred odprto zaveso transponiral cele skladbe. Osanove velike kvalitete so tudi tukajšnji kritiki prav ob vsakem najinem koncertu poudarjali.«

»In Evropa? Ali se dopisujete z ljudmi, s katerimi ste nastopali?«

»Ne. Nekaterim, na katere me vežejo najlepši spomini, bi rada pisala. Pa se nikoli ne morem odločiti ...«

Nekaj, česar Golobova ne omeni, pa veje iz vseh njenih besed: njena globoka ukoreninjenost v vse, kar je slovenskega. Včasih vidim dva lika v njej: kot pevka je slovesna kakor svečenica. Posreduje umetnine kakor dar z oltarja in glas ji je sredstvo, da poslušalce dviga v višje svetove veselja ali tragike. Nikdar nisem na nobenem odru srečala pevke, ki bi bila tako rojena za tragedinjo. Drugi njen lik pa je domač, slovenski. Rojena v preprosti družini, je dobila od staršev doto v naukih za življenje. »Vedno bolj jasno vidim«, mi je nekoč dejala, »kako so naši starši modro gledali na življenje ...«

Temu domu se imamo zahvaliti, da Golobova nosi naše ime v svet – vsak njen koncert ima vsaj eno slovensko pesem na sporedu – in da nikoli ni zatajila, da je Slovenka (»Smešno bi bilo in žalostno po vrhu!« pravi), tudi takrat, ko bi ji to pomagalo do hitrejšega uspeha.

Kljub njenim velikim uspehom pa se bojim, da se bodo tudi tu mogle zapisati besede, s katerimi je nekoč Debevec končal obisk pri Golobovi:

»Jaz pa premišljam resnico, večno staro in večno novo: Dokler zaklad imaš, ga ne znaš ceniti; ko ga izgubiš, se njegove vrednosti šele zaveš. Ampak takrat je navadno prepozno.«

MARKO FINK

Pogovarjal se je Jože Humer

Marko, po opernih krogih morava krožiti, torej po tvojem opernem življenju in delovanju. Vsak človek raste iz nekih korenin, družine, otroštva in mladih let. Povej nam, prosim, kaj si prinesel s seboj, ko si se leta 1990 odločil, da boš v Evropi postal poklicni pevec. Pa ne kaj si prinesel v kovčku in denarnici, ampak kaj si prinesel kot človek, umetnik, glasbenik, kot bodoči operni pevec?

Pri odgovoru na tako obsežno vprašanje se moram na nek način omejiti. V glavnem sem s seboj »prinesel« družino. Ne bi se odločil za prihod v Evropo, če ne bi šli z menoj tudi žena Cristina in hčerka Cecilia. Sam sem bil takrat star že štirideset let in uspešen pedagog na Fakulteti za agronomijo v Buenos Airesu. Nekaj časa sem bil ob enem tudi direktor za podiplomske študije in raziskovanje. Vse to sem takrat opustil, spremenil način življenja in predvsem delo, ki naj bi mi v prihodnje dajalo kruha. Ker sem istočasno razvijal tudi svoje pevske sposobnosti, sem v sebi čutil potrebo po novih izzivih. Tako so mi dajali vedeti tudi prijatelji in kolegi iz glasbenih krogov. S seboj v Evropo sem prinesel tudi številne spomine, slovensko kulturo in vero, ki sta moje starše vedno določali in posredno tudi nas. Starša sta želela, da smo tudi mi, otroci deležni katoliške, evropske, slovenske kulture. Slovenstvo in vera sta v družinah, ki so morale v povojnem razpotju oditi iz domovine, vedno imela izreden pomen. V Evropo sem prišel tudi z velikimi, optimističnimi idejami kaj vse bom lahko naredil in danes, po sedemnajstih letih, lahko rečem, da sem veliko teh idej uspel uresničiti. Ker mislim, da mora vsak človek razviti svoje talente, ker ti tvorijo nek skupni človeški kapital, sem tudi sam do sebe zahteven, ko iščem v svojem poklicu popolnost in ko se njemu

vsega predam. Pevski poklic je pa sploh zelo lep, ker moraš ostati zvest svojemu notranjemu življenju, predvsem duhovnemu, ki daje osebni pečat in izrazno moč podajanju na odru. K temu še danes zelo veliko pripomore družinsko okolje v katerem se gibljem, ki me hrani s harmonijo, ki jo vsi tako potrebujemo.

S kakšno pevsko izkušnjo si prišel?

Ne z uradnim spričevalom pevske šole, ker sistematičnega glasbenega izobraževanja nisem bil deležen. Sem begunski otrok in zaradi tega marsičesa prikrajšan. A ravno zaradi tega morda bolj življenjsko zrel. Prišel pa sem z odrskimi izkušnjami, predvsem s petjem samospěva in oratorijskega muziciranja. V zborih sem pel že kot otrok. Z veseljem se spominjam slovenskega zbora, ki ga je vodila učiteljica Anica Šemrov v sobotni slovenski šoli v Slomškovem domu. Velika osebnost, ki smo je imeli zelo radi, ker je vložila ogromno časa v nas. Bila je zahtevna, a smo čutili, da je takšna zato, ker nas ima rada. V osnovni šoli sem pel v otroškem zboru pri Salezijancih, kjer sta bila tudi dva slovenska duhovnika, Janko Mernik in Martin Štuhec. Deset let sem prepeval tudi v slovenskem mladinskem zboru Karantanija, ki ga je vodila moja teta Marija Fink Geržinič. Sodelovanje pri tem zboru je sovpadalo z dobo odraščanja, torej časom, ko odkrivaš v sebi pevski potencial. Sledil je prestop v Argentinski polifonski zbor, kjer sem pel osem let. Ob tem sem postal inženir agronomije, se poročil in postal oče, zgradil novo hišo. Pritegnila me je tudi Akademija Bach v Buenos Airesu, pa različni manjši zbori (Camerata vocale, Camerata Monteverdi, Grupo Carlos Vilo, ...), tako da sem v določenih obdobjih, po šestih, sedmih urah predavanja na fakulteti, kjer sem poučeval in proučeval agrarno entomologijo, tj. insekte, rastlinske škodljivce, hodil še na koncerte ali vaje. Dogajalo se je, da sem bil od doma po štirinajst, petnajst ur. Sčasoma sem uvidel, da bom moral z glasom še kaj več narediti, ker me je glasbena scena navduševala in motivirala. V takratnem Buenos Airesu je bilo težko živeti samo od glasbe, zato sem moral, kot družinski oče, le ohranjati službo kot docent na univerzi, ob enem pa izkoristiti vsako priliko za nastope in razne tečaje. Počasi je zorela tudi ideja, da bi se končno odločil za solistično pot.

Ali si v teh ansamblih prišel tudi do solističnih vlog?

Da, nekateri ansambli so bili komorni, po osem glasov, kar pomeni dva pevca na glas, celo kvartet, ko smo se posvetili argentinski

komorni glasbi. V Državnem polifonskem zboru pa je bilo okrog 90 pevcev, sami močni glasovi, ki so želeli postati operni pevci, pa niso uspeli. V zbor sem vstopil z nemajhnimi pričakovanji, da bi nekoč doživel velike rekvieme, Verdijevega, Mozartovega, pa Deveto Beethovnovo simfonijo ... In tako se je tudi zgodilo. Doživel sem veliko užitkov ob taki glasbi. Soliste sem z občudovanjem opazoval. In dejansko se nam je včasih ponudila tudi možnost, da smo se potegovali za solistične vloge. Zbor je koncertiral skupaj s Državnim simfoničnim orkestrom iz Buenos Airesa. Moj prvi nastop z orkestrom in zborom je bila kantata sodobnega argentinskega skladatelja E. Lasala. Trema je bila velika. Srce mi je utripalo hitreje in moral sem si dopovedovati, da je zato, ker mi hoče pomagati premostiti izziv. Kasneje so prišli na vrsto Kodalyjev Budavari Te Deum, Faurejev Requiem, Mozartov Requiem, Beethovnova 9. simfonija, ...

Ponavadi se reče »pri nas doma se je veliko pelo«, če rečemo »pri Finkovih se je veliko pelo«, pa pomeni to nekaj drugega, mar ne?

Šele tu v Sloveniji, ko me sprašujete, kako ste peli, zakaj ste peli, lahko iz globokega prepričanja povem, da se je pelo v glavnem zato, ker se je želelo približati domovino. Obstajal je nek močan čustveni naboj pri petju slovenskih pesmi in bolečina je bila ob petju olajšana. So pa moje tri tete že v Sloveniji sestavljale Tercet sester Fink, v Argentini se jim je pridružil še moj oče in spomnim se, da sem še kot otrok hodil na njihove vaje, na katerih sem imel vedno občutek, da se pripravlja nekaj pomembnega (npr. koncert za Slovensko kulturno akcijo v Buenos Airesu). Pelo se je rado, predvsem pa iz potrebe po tem, da si približaš domovino. Pesem je po mojem mnenju tista umetniška oblika, ki te najuspešneje prenese v barvito pokrajino, približa vonj cvetja in vsega tistega, česar nimaš več blizu.

V Evropi si tako rekoč kar planil na odrske deske. Ali si tudi te izkušnje prinesel s seboj?

Operne ne, gledališke pa. Sem prva generacija Slovencev povojnih emigrantov in zlasti mladi smo se zelo dejavno vključevali v delo Slovenske kulturne akcije, ki deluje od ustanovitve leta 1954 do danes, znotraj katere je bil tudi gledališki odsek. Deloval je sicer amatersko, a na visokem nivoju. Moj prvi nastop na gledališkem odru je bil v vlogi Jezuščka pri otroški igri Mašna strežnika iz Santarema, ko sem bil star morda 6 let. Spomnim se sijajnih

predstav, na katerih sem že kot študent imel priložnost sodelovati, npr. v glavni vlogi v Jurčičevem Desetem bratu, vlogi cigana v Juriju Kozjaku, pa pri Molierovem Žlahtnem meščanu,

In to z režiserji, ki so znali?

Da, sicer ne vem točno zakaj so znali, predvidevam, da zato ker je imel marsikateri od njih za seboj ustrezno šolanje, vendar zagotovo ne bi vedel. To so bili Nikolaj Jeločnik, Maks Borštnik, Marjan Willenpart, Lojze Rezelj, Stanko Jerebič, Ema Kessler, Stanko Novak, Tine Kovačič, Ivan Oven, Janez Špeh, Ludvik Štancer, Rudi Hirschegger, kasneje Frido Beznik, Ciril Jan, danes pa Blaž Miklič, Miha Gaser, Martin Sušnik, Aleksandra Omahna, Dominik Oblak in drugi.

To je prvi, argentinski del, ki ga bova poplaknila z eno od tvojih argentinskih pesmi iz plošče, o kateri te, prosim, reci besedo, ker je nekaj sorazmerno svežega.

Pred letom in pol sva s sestro Bernardo za založbo Harmonia Mundi v Berlinu posnela ploščo Canciones Argentinas. Bernarda, ki ima s to založbo pogodbo, da zanje posname eno ploščo samospevov na leto, se je odločila za argentinske samospeve. Ti so v evropskem prostoru precej neznani, v določeni meri celo v argentinskem. Nekatere pesmi so se sploh prvič pojavile na plošči, ker so bile partiture najdene v arhivu in doslej še niso bile tiskane. Zgoščenka je zelo uspešna. Bila je nominirana za ameriško nagrado Grammy 2006 (Best classical vocal performance) in za BBC Music Awards 2007. Ljudje in tudi strokovna kritika so jo izredno lepo sprejeli. Ob tem moram reči, da to glasbo čutim enako globoko, kot naše slovenske samospeve, čeprav sta to dva absolutno drugačna svetova. Najprej geografska razsežnost, ki s svojo neizmerno pampo definira Argentino, v kontrastu z manjšo, gorato Slovenijo, ki pa je glede na svoje meje tudi velika, ker meji na romanski, germanski in madžarski svet in od njih dobiva vsestranski vpliv, ki se izraža predvsem v naši ljudski pesmi. Nato tematika pesmi za katere se skladatelji navdušujejo. Velemesto Buenos Aires je prisvojil francoski tango in ta zvrst se še danes bogato razvija, tudi drugod po svetu, kot zvrst meščanstva, česar pri nas ne opazimo. V glasbenih oblikah argentinske pesmi se opazi tudi simbioza med bogatimi indijanskimi ritmi in pa evropsko kulturo s svojimi izraznimi oblikami, ki so močno pod vplivom romantizma. Razlika je tudi v zgodovini. Argentina je bila do

leta 1816 španska kolonija, nato pa, predvsem v 20. stoletju prejela veliko priseljencev iz Evrope, predvsem Italijanov in Špancev. Slovenija je v tem drugačna in se v naši pesmi izraža veliko elementov, ki so povezani z našo zgodovino: hlapčevstvo, odhod v tujino, teritorialna ogroženost, domovinskost, ... Skupnega pa imata izraz hrepenenja po ljubezni, ki je najmočnejše gonilo človeške duše, ne glede na geografski položaj.

Kaj trdnega te je tistega leta, ko si se z družino preselil v Slovenijo, tu pričakalo?

Zavest, da prihajam spet nazaj v svoj kulturni svet. Ko sem iz Argentine odpotoval v Salzburg, sem se znašel v podobni situaciji kot družina iz katere izhajam, torej na tujem. Imel sem pogodbo za dve leti s Salzburškim deželnim gledališčem. Problem je bil v tem, da sem dobil ponudbo, da bi pel velike vloge kot so Figara, Leporella, Don Alfonsa v nemščini. V Deželnem gledališču so se takrat še vse opere izvajale v nemščini, zdaj se je to že spremenilo in se poje v originalnem jeziku s podnaslovi. Sam takrat nemščine še nisem obvladal. Vse sem ustvarjal na novo in sam sebi nenehno dopovedal, da me niso vzeli v delovno razmerje, ker znam nemško, ampak zato ker dobro pojem. S tem sem si pomagal. Začetki niso bili enostavni. Nekajkrat sem se zjokal, ker sem mislil, da sem se pri odločitvi zmotil.

Če se danes ozreš nazaj, si lahko priznaš, da si imel idealne začetke. Ko pa si bil sredi njih, se ti je zagotovo moralo kdaj majčkeno vrteti. Začeti operno kariero, in kariero pevca nasploh, z vlogami kot so Figaro, Leporello, Don Alfonso in to v Salzburgu, se sliši malo čudno.

Da, tega se dobro zavedam. Spraševal sem se zakaj je bilo to tako prav meni, zakaj sem imel prav jaz tako izjemno izhodišče. To dejstvo danes doživljam in sprejemam kot blagoslov. Kar zadeva operno delovanje, do takrat nisem imel še nikakršnih izkušenj, le gledališke in pevske. Kljub temu, sem se čutil močnega, ker sem gledališko te vloge znal dobro interpretirati.

So tam s teboj tudi lepo delali?

Dal sem vse od sebe in čutil, da me spoštujejo. Odnos z vodstvom opere je bil absolutno korekten. Kmalu sem zaznal, da se mi bo življenje bistveno spremenilo. Po desetletju utrujenosti, sem

prvič čutil, da imam spet telo, ki mi odgovarja. Večkrat se sprašujem, če bi bil sploh še živ, če bi ostal v Argentini. V želji, da bi naredil vse kar sem hotel, sem pretiraval, garal. To je bila pač huda življenjska borba.

Sočasno z oblikovanjem v opernega pevca si postajal tudi Mozartov pevec.

Sam se ne želim definirati na ta način. Odprt sem za vsako glasbo, za katero mislim, da jo lahko izvajam dovolj dobro. V zavesti je potrebno imeti tudi tisto, česar ne moreš peti. Verdija in Wagnerja se praviloma ne lotevam, ker mislim, da nimam dovolj močnega glasu, da bi bil kos spremljavi res velikega orkestra in ker je moj glas barvno bolj primeren za »belcanto«. Svoje operne vloge najdem predvsem pri Mozartu, Rossiniju, Donizettiju, Preizkusil sem se v baroku, tudi scensko mi zelo ustreza in ga lahko bolj začutim. Baročna glasba mi je, kar zadeva sporočilnost in percipijo, blizu.

Kako si dojemal svoje začetke v Salzburgu in to še z Mozartom?

Odgovornost, ki sem jo čutil, je bila ogromna. Na srečo moj prvi Leporello (v nemščini !!!) ni bil na vrsti takoj po prihodu, ampak šele nekaj mesecev kasneje, kar mi je položaj bistveno olajšalo. Postopoma sem vstopal v nemški svet in osvajal nemški jezik. Moja prva vloga je bila Montano, majhna vlogica v Verdijevem Othellu, toda prvi glas, ki se zasliši v operi.

Prvo tremo je torej pobrala ta vlogica. Vloge kot so Figaro in Leporello pa si od Salzburga dalje prepeval in izvajal v različnih kombinacijah in jezikih. Kako so rasle te vloge in kako so se sploh spreminjale?

Figara sem pel do sedaj v treh jezikih (nemškem, italijanskem in slovenskem), Leporella pa v dveh.

Zame osebno je bil velik užitek oživeti ti dve vlogi. Leporello in Figaro sta tako življenjski figuri, da ju zlahka začutim. Gledano z vidika hierarhične družbene lestvice sta to dve osebi od spodaj. Ta svet poznam. Iz tega vidika vem kaj je borba, vem kaj pomeni kruh služiti. Če gledam nazaj, čedalje bolj jasno spoznavam kaj sta dosegla moja starša. Mama je bila šestim otrokom na voljo vsako uro dneva, oče pa je hodil v službo. Ni bil tiste vrste očeta, ki bi svojim odraščajočim otrokom zapovedal »zdaj bo potrebno pa v službo«, ampak sta nam starša omogočala študij in nas spodbujala, da ga čim prej zaključimo.

Taka življenjska izkušnja, čeprav trpka, ti je bila zagotovo na nek način koristna na tvoji glasbeni poti? Ali si svojega prvega Figara ustvaril pretežno sam ali so ti ga naredili drugi?

Seveda, imeti glasbeni talent še ne pomeni, da se kar postaviš na oder in žanješ uspeh. Kot v vsakem poklicu so odpovedi, omejitve in moraš biti samodiscipliniran, da dosežeš najboljše kar lahko. Kot umetnik moraš biti pripravljen se podrediti konceptu režiserja in dirigenta. Istočasno moraš sam, s svojo kreativnostjo, prispevati k še boljšemu rezultatu. To ni vedno lahko, predvsem, ko režiser nima dovolj domiselnih idej in na primer poseže po vulgarnosti, ki jo doživljam kot nepotrebni nizki udarec in se ji po principu upiram.

Moj prvi Figaro je bil ponovitev neke predhodne uprizoritve. Z asistentom režiserja Hermana Preya, tudi svetovno znanega baritonista, sva vlogo obdelala na suho, nato so se pridružili drugi pevci in opera je bila hitro postavljena.

Si kasneje za Figara naletel na močnejše avtorje?

Pel sem vlogo Figara v ljubljanski operi, v slovenščini. Imam zelo lep spomin na moj prvi operni nastop v Sloveniji. Režiral ga je Ferdinand Hoffmann, ki je iz nas znal prebuditi vse izrazne moči. Kolegi so bili odlični in sem jim še danes hvaležen za odrsko »potovanje«. Hvaležen pa tudi Tebi, ki si čudovito na novo prevedel recitative.

Omenil bi tudi tistega iz Bordeauxa, ki ga je režiral Robert Carson, ki velja za enega velikih sedanjih opernih režiserjev. Postavitev je bila precej moderna, a v določeni meri še vedno tradicionalna. V četrtem dejanju npr. ni bilo parka in dreves, kjer bi se lahko skrivali, ampak stojala za obleke v obliki človeških figur. Zanimiva postavitev, zelo živo izvedena v krasnem gledališču. Ne glede na operno vsebino v kateri nastopam, najbolj uživam v postavitvi, ki je dovolj zvesta vsebini libreta in ki je vodena od dirigenta in režiserja, ki delata usklajeno in ne konfliktno. Če je povrh vsega scenografija inteligentno zasnovana in če odgovarja pravilom akustike, ki pomaga, da pevčev glas nese v dvorano, takrat sem pa v samih nebesih. Namreč, kar velikokrat se zgodi, da je preveč blaga na odru, ki vsrkava zvok, to pa nam uteži nastop do skrajnosti. Take primere doživljam kot diletantizem. Danes je veliko tehničnih pripomočkov in tudi materialov, ki so bolj primerni za operno sceno. Nanositi 100 m² žameta na operni oder, da bo scena lepša, zagotovo ni rešitev.

V Bordeauxu si bil potem še večkrat.

V Bordeauxu sem pred tem pel vlogo glasnika v Čarobni piščali, kasneje pa vloge v vseh treh Da Pontejevih Mozartovih operah (Figaro, Leporello, Don Alfonso), poleg Donizettijeve Don Pasquale in več oratorijev (Mozartov Requiem, Beethovnova 9. simfonija, Gossecova Grand Messe du Mort, Brahmsov Nemški requiem, ...).

Sedaj imaš status kulturnega delavca?

Za tak status sem se odločil kmalu po selitvi v domovino, leta 1994. Najprej nisem vedel, da ta možnost obstaja, potem sem se poučil in pridobil nekaj strokovnih mnenj, ki so bila potrebna. Naprosil sem za to dirigenta Mirka Cudermana in Marka Muniha. S takšnim položajem sem zaenkrat zadovoljen, ker mi daje večjo svobodo pri izbiranju vlog. Dobim ponudbo, ki jo lahko sprejemem ali odklonim. V nič nisem primoran.

Delaš z agencijami in agenti ali delaš sam?

Malo vsakega, imam nekaj agencij, ki so same navezale kontakt z menoj. Nekako se stalno odpirajo nove možnosti. Je pa tudi tako, da me marsikateri dirigent ali režiser, ki me že pozna, predlaga in povabi k sodelovanju. V takih primerih agent ni potreben.

Ali večkrat prihajaš v ansamble, ki so po letih mlajši od tebe? Po eni strani te ti gotovo pomlajajo, po drugi strani pa verjetno nanje gledaš z očmi neke druge generacije.

Na odru se počutim mladega. Res pa je, da bi bil marsikateremu kolegu lahko že oče. Sicer pa imam srečo, da dobro poznam tudi tisti drugi svet, ki ni oder. Pogosto videvam mlade pevce, ki na oder praviloma vstopajo dokaj neizkušeni in željni hitre kariere. Nastanejo frustracije, npr. zato ker pri tridesetih še niso sodelovali pri snemanju plošče. Rad odgovarjam enostavno s svojim življenjskim primerom, kajti umetnost ni gimnastika. Za določeno stvar nisi nujno zrel že danes, ampak je potrebno počakati. Vsaka stvar ima svoj čas. Nespametno je sforsirati ploščo, za katero ti bo po desetih letih žal ali se je boš celo sramoval.

Tebi se to ni zgodilo? Tudi taka vloga se ti ni zgodila, ki bi bila prezgodnja zate?

Doslej še ne.

Ko se zbudiš in se spomniš, da imaš zvečer predstavo ali koncert, ali preveriš kako je s tvojim glasom?

Seveda. Tudi ob petih zjutraj, ko grem po kozarec vode, poskusim, če s falzetom lahko kaj zapojem. V kolikor to morem, mirno zaspim nazaj.

Kakšno srečo imaš s svojim glasom? Kako z njim rokuješ, kako ti služi? In kaj storiš kadar ti enkrat reče »čakaj zdaj te bom pa ...«?

Stalno odkrivam, da se mi telo spreminja, kot vsakemu človeku. Nisem več mladenič, včasih sem usta odprl in je šlo, a nisem bil v tolikšni meri kot danes, sposoben tehnično analizirati svojega glasu, vedeti kje lahko pri interpretaciji več od sebe dam, kje manj. Najhuje je takrat, ko veš, kaj hočeš slišati od sebe, pa tega ne dosegaš. Dandanes sem na odrih bolj suveren kot pred leti, tudi glasovno, ker si več upam in mislim »nič ne spravljam, če imaš kaj pokazati«. Ko sem hodil na ure vokalne tehnike, sem večkrat mislil, da je bil glas pri produciranju grd, a zaupati sem moral profesorju, ko je dejal, da je bil lep, saj je bil bolj sproščen, zato bolj prodoren in dovolj glasen.

Koga imaš v mislih, ko to pripoveduješ?

V prvi vrsti profesorja v Teatru Colon v Buenos Airesu, Viktorja Sruga, bivšega kolega iz Polifonskega zbora, ki mi je nekoč dejal: »Marko, ti imaš dober glas za solista, se tega zavedaš?«. Odvrnil sem da ja, ampak petje je bilo le moj konjiček. Viktor Srugo se je sam ponudil, da me eno leto poučuje zastonj, kar se je potem spremenilo v pet oz. šest let. Kasneje sem začel kar redno hoditi na ure repertoarja za nemški samospev s profesorjem Guillermom Opitzem, ki mi je že pri prvi učni uri dejal, da naj pozabim da imam po naravi lep glas, da naj začnem peti tekst. Šokiran sem bil, a je zaleglo. Veliko znanja sem pridobil tudi pri tečajih s profesorji Phillipom Huttenlocker (tečaj Festivales Musicales de Buenos Aires), Wolfgangom Schöne (tečaj Bach Akademie Stuttgart), Erik Werba (Institut Goethe v Buenos Airesu) in kasneje v Londonu na daljšem tečaju sopranistke Heather Harper in pianistom Robertom Sutherland (štipendija Shell Argentina).

Moraš dandanes še kdaj h kakšnemu profesorju zaradi kakšne zadeve?

Samo, če res čutim nujno potrebo, potem ja. Če pa vem, da je vse v redu in opazim, da je moj glas, po triurni predstavi, prožen in

zdrav ter čutim, da bi zlahka vse skupaj še enkrat odpel, pomeni, da svoje glasovne zmogljivosti uporabljam pravilno.

Zdaj nam povej še kakšno zgodbo, ko te glas ni tako ubogal.

Nekaj koncertov je bilo v moji karieri, na katere bi raje pozabil, ker sem nastopil ne popolnoma zdrav, a ne povsem bolan. To je najhuje, ko moraš oceniti v kakšni fazi si. Ali se prehlad šele začenja ali se samo ne moreš odkašljati. Se pa z olajšanjem spominjam premiere Don Pasqualea, ko sem v Ljubljani z 38°C vročine uspešno odpel premiero.

Se ti je zgodilo, da si moral kdaj reči „oprostite, nocoj pa ne morem peti“?

Da, štirikrat v celi karieri sem odpovedal zaradi bolezni.

Marko, počasi se bova približala tvojim zadnjim početjem, ki so tako gosta in zanimiva. Lansko leto si na novo delal Leporella pri Reneju Jacobsu. Si ga do neke mere tudi na novo doživel?

Tik pred tem, ko sem začel vaje z Jacobsom, sem igral isto vlogo v Bordeauxu z drugim dirigentom, Marcom Balderijem in povsem drugačno postavitvijo. Na Jacobsove vaje sem prišel s temi navadami. Jacobs je pa že vnaprej poslal partituro s točnimi označbami kje je recimo appoggiatura, kje je kakšna kadenca in tudi naznačil kakšna naj bo. Do potankosti je analiziral partituro. Takšno izvedbo je potem tudi zahteval. Nekatere stvari je naknadno spremenil, ko je uvidel, da bi bilo bolje. Kar zadeva appoggiature je le pomembno ali jo poješ od spodaj, od zgoraj, ker je ta povezana s tekstom. O tem smo lahko odprto debatirali.

Naj še povem, da je Rene Jacobs dirigent, ki odstopa od prakse drugih dirigentov, ker je prisoten na vsaki minuti vsake vaje, pa naj bo še tako nepomembna. Rezultat je tudi potem temu sorazmeren.

Torej, Leporella sem v tem primeru res drugače doživel, ker je bil do potankosti izdelan. Enak občutek so imeli vsi ostali kolegi

Tu si naletel na zelo močno vprego režiser-dirigent-solist.

Videlo se je, da sta režiser in dirigent skupaj vso opero temeljito predelala. Imeli smo srečo, da je sodeloval baročni orkester iz Freiburga, sijajen Freiburger Barockorkester, ki uporablja stare,

originalne instrumente iz tiste dobe. Leta 2007 je bil v Nemčiji razglašen za orkester leta. Režiser Vincent Boussard je z nami delal zelo motivirano in intenzivno. Scenograf je pa poskrbel za zelo preprosto in akustično perfektno sceno v obliki školjke.

To je bilo v Innsbrucku?

Da, v okviru Festivala stare glasbe, sledila pa je ponovitev v gledališču v Baden-Badnu, ki je bistveno večji od tistega v Innsbrucku. Tudi na širši oder smo se morali navaditi in gibe temu prilagoditi. Posnetek te predstave je pred kratkim izdala založba Harmonia mundi v obliki DVD, ki se prodaja tudi v Argentini.

V tej izvedbi čuti človek zelo močen izvajalski kolektiv. Kakšno vlogo ima ta?

Prepričan sem, da kolektiv ni sestavljen umetniško, če ni tudi človeških povezav, če ni družabnega srečevanja med kolegi izven vaj. Odnose je treba vedno znova graditi. Vem, da se tudi na odru odseva kako se kolegi med seboj razumejo. Večkrat prideš za daljše časovno obdobje na neko operno produkcijo in sodelujočih ne poznaš. Sam ne sprašujem že vnaprej kdo bo pri predstavi sodeloval, da bi se na tej osnovi odločil ali to vlogo sprejemem ali ne. To zame ni bistveno. Ogromno je namreč pevcev, ki jih človek ne pozna, ki še nimajo znanih imen, so pa odlični. Rene Jacobs vedno izbira tiste, za katere smatra, da bodo ustrezali profilu, ki ga potrebuje. Operno vlogo mi ponudijo in če mislim, da je zame, jo tudi sprejemem.

Med dobrimi pevci kolegi, ki je pel vlogo Don Giovannija je bil tudi mladi Norvežan Johannes Weisser, ki bi lahko bil Tvoj mlajši sin. Zanimivo.

Rene Jacobs, sicer strokovnjak za baročno glasbo, se je tokrat prvič lotil opere Don Giovanni. V Mozartovem letu pa je želel v Festival stare glasbe v Innsbrucku, ki ga umetniško vodi že kakih 20 let, uvrstiti Don Giovannija in sicer s podobno zasedbo kot jo je imel Mozart na premieri v Pragi, torej mlajši Don Giovanni in starejši Leporello. Don Giovanni je bil Johannes Weisser, star 26 let, sluga pa naj bi bil starejši, zelo očetovski, nenehno preteč in svareč. Predstava o Don Giovanniju in Leporellu kot nekakšnih dvojčkih dramaturško ne funkcionira. Leporello naj bi bil ustvarjen kot očetovska figura v protiutež kapricastemu Don Giovanniu. Don Giovanni pa ne kot neka diabolična figura, neki Faust, temveč oseba

brez morale, ki stori vse, kar ji pade na pamet in ki ne ve zakaj na koncu opere pride do kazni.

V televizijski oddaji z naslovom Iskanje Don Giovannia Rene Jacobs razlaga kako poskuša ustvariti takega Don Giovannia, ki z 19. stoletjem ne bi imel dosti povezave. Lik Leporella si v glavnem delal sam. Ali si naletel na kakšne posebne režiserske zahteve?

Naj povem, da je skozi ves čas vaj bil z nami filmski snemalec, ki je posnel veliko scen, z idejo, da bi naredil dokumentarec o iskanju pravega lika Don Giovannija, ki ga je po mnenju Reneja Jacobsa 19. stoletje nekoliko popačilo, diaboliziralo. V besedilu je ogromno podatkov o tem kakšen naj bi bil lik tega mladeniča brez moralnih zadržkov. V libretu gre za zgodbo enega dne, ki se začne z umorom, medtem ko se Leporello pritožuje nad svojim delom in pričakovanji gospodarja. Dramaturško je stvar povsem jasna, obstajajo pa določene nianse, ki jih je potrebno razčistiti, npr. kakšen naj bi bil odnos Leporella do Elvire, kako v drugem dejanju izdelati sceno, ko Elvira misli, da jo objema Don Giovanni, in ogromno drugih. Ker smo v Baden Badnu predstavili dunajsko verzijo, ki jo je Mozart priredil eno leto po premieri v Pragi, sem moral v drugem dejanju biti skoraj akrobat, ko sem se moral med duetom s Zerlino, med petjem skoraj kotaliti po odru. Danes se od opernega pevcu zahteva precej več kot kdaj poprej.

Tekom let si si nabral izkušnje s francoskih, nemških, italijanskih in slovenskih opernih odrov. Bi jih mogel primerjati?

Velikih razlik ni, pa vendar. V francoskih gledališčih obstajajo glede organiziranosti dela določene norme. Ko se prvi dan pojaviš na vaji, ali pa že ob prihodu v hotel, te pričaka mapa z vsemi potrebnimi podatki (priporočene restavracije, naslov zdravnikov, termini in lokacije vaj). Drugod ni vedno tako. To je verjetno povezano s tem, da so francoska operna gledališča bolj vajena sprejemanja gostov, ker delujejo brez stalnega ansambla solistov, kar je v nemških pogosta praksa. V Franciji pa po drugi strani nisem doživel, da bi bil v proces priprave opere vključen učitelj tistega jezika, v katerem se poje opera in bi bil pevcem v pomoč pri izgovorjavi. V Nemčiji in Avstriji je pa to ustaljena praksa. Mislim, da je to nujno, ker je povratna informacija v smislu »daj malo več konsonantov« ali »to izgovori drugače, ker je najvažnejša beseda v frazi ta in ta«, pevcu še kako potrebna, pa tudi če poje v svojem materinem jeziku.

Zdaj te moram vprašati o tvojem intimnem odnosu do petega besedila.

Pevci smo po svoje lahko srečni, da imamo besedilo. Instrumentalisti nimajo konkretnega besedila, samo po neki viziji si lahko predstavljajo svet nostalgije, resnobnosti, komičnosti, ki je v skladbi. Pevci imamo tekst sestavljen iz besed in vsaka predstavlja nek koncept, skupaj pa neko idejo ali opisujejo določeno zgodbo. Imamo ogromno možnosti, da na tej osnovi poiščemo barvo glasu, ki spremlja notranje razpoloženje duha. Ko se to zgodi, imamo opravka z vrhunsko interpretacijo.

Ali lahko primerjaš petje v sebi tujih jezikih, s petjem v svojem jeziku?

Muziciranje v svojem jeziku doživiš čisto drugače. Materin jezik je kot balzam, kot da bi miže plaval po vodah, ki jih poznaš v popolnosti. V tujem jeziku si sicer v lepem svetu, vendar ti marsikaj ostane nerazodetega.

Zame je bil izredno lep izziv, ko mi je Radio Slovenija v Schubertovem letu ponudil možnost, da bi posnel vse tri Schubertove cikle samospenov v slovenščini. Prepesnitve so mojstrsko delo gospoda Pavla Oblaka. Slovenska verzija cikla »Zimsko popotovanje« ob spremljavi pianistke Nataše Valant, ki jo je skupaj z ostalima dvema ciklusoma izdala ZKP RTV, je bila leta 1998 nagrajena v Parizu od Academie du disque lyrique. Tega sem bil resnično vesel, kakor tudi kritike v nemški glasbeni reviji Opernglas, ko kritik ugotavlja, da slovenščina sijajno služi glasbenemu sporočilu mojstra Schuberta.

Nadaljujva s primerjavami manir opernega delovanja po Evropi. Prosim te za primerjavo nekega splošnega evropskega standarda s tem, kar doživiš pri nas?

Od leta 1994, ko sem se preselil v Slovenijo pa do danes, so se stvari v marsičem izboljšale, verjetno predvsem po zaslugi tega, da je odgovornost vsakega posameznika, ki dela v operi kot ustanovi, danes bolj jasno opredeljena. Tudi glede formalnosti, da se npr. nekaj dogovoriš in potem to velja, je prišlo do pravih premikov. Sem človek, ki da veliko na izrečeno besedo. Zgodi se pogosto, da te ravnatelj opere ali organizator koncerta povabi k sodelovanju in potem lahko traja tudi celo leto preden prejmeš pogodbo v podpis. Visoko cenim dejstvo, da dana beseda drži.

Opera je kot sistem zelo kompleksna ustanova in zahteva veliko organizacijskih sposobnosti od strani vodstva, ki mora znati koordinirati vse podsisteme, ki so v igri. Torej, ko vodstvu uspe uspešno sistematizirati delo, je s tem že veliko doseglo.

Tudi v ljubljanski Operi si imel kar nekaj močnih angažmanov.

K sodelovanju me je prvič povabil takratni ravnatelj Borut Smrekar, ki je po mojim videnju v sedmih letih ravnateljstva veliko pripomogel k normaliziranju stanja v ljubljanski operi. Z veseljem sem sprejel vlogo Figara, nato Don Pasqualea, Leporella, Gremina in Don Geronia v Rossinijevi Turek v Italiji. Sodeloval sem do sedaj v petih opernih produkcijah, vse v Ljubljani. V Mariborski operi sem pa do sedaj še neznan, čeprav so bili v zadnjih letih neki namigi a ni prišlo do konkretnih ponudb.

Gremin je doslej tvoj edini resnejši poseg v romantiko.

Ferdinand Hoffmann, ki je režiral Figara, si je za Gremina zaželel prav mene, sicer ne vem točno iz kakšnih razlogov. Te vloge poprej še nisem pel, a je Greminova arija podobna samospevu, bolj umirjena, brez močne orkestrske spremljave. Ponudbo sem sprejel in vlogo z veseljem odpel. Občutek sem imel, da je publika bila zadovoljna.

Zdaj se bomo preselili k temu kar si počel povsem nazadnje, torej v Innsbrucku, Berlinu, Parizu in Hamburgu, namreč vloga Sokrata v Telemannovi operi Potrpežljivi Sokrat. Kaj nam lahko poveš o tej predstavi?

Opera je bila napisana v Hamburgu leta 1721. Zgodba se dogaja v Atenah, ko so te izgubile vojno s Sparto in je bilo veliko človeških izgub. Oblast je zato izdala dovoljenje, da se sme vsak poročiti z dvema ženama, da bi to izgubo nadomestili. V zgodbi je Sokrat poročen z hudo in neprizanesljivo Xantippo, ki je resnična figura, in bolj umirjeno in spravljivo Amitto, ki je namišljena figura. Sokrat ima v tej operi tudi štiri učence: Xenophon, Alcibiades, Plato in Phito. Nastopa tudi njegov literarni sovražnik Aristophanes. Vzporedno se odvija še zgodba princa Melita, sina bogatega in vplivnega Nicie, ki izbira svoji bodoči ženi, Rodisette in Edronica, za katere se poteguje tudi princ Antippo, ki pa ni uspešen. Zgodba se zaplete, ko Nicia, enostransko in brez privoljenja Melita, izvoli za prvo ženo svojega sina, Calisso, hčerko svojega dobrega prijatelja. Tako Melito ne ve katero od obeh princes bi izbral za drugo ženo. Sokrat je tisti, ki mora odločit o tem. Opera se konča tako, da oblast prekliče ukaz o dvojnih ženah, ker da je bil poskus preveč drzen,

zato ker pelje samo v konflikte in ker je »deljena ljubezen tudi deljeni užitek«. V ansamblu solistov se nas je nabralo pevcev iz 10 različnih narodnosti: Korejka, Norvežanka, Švedinja, Litvanka, Rus, dva Nemca, Avstrijci, Madžar iz Nemčije, Nizozemec in Slovenec iz Argentine. Režiser je bil Anglež, koreograf Iranec, dirigent pa Belgijec. Torej, kot vidiš je bila predstava zelo pisana, kar se v tem opernem svetu pogosto dogaja.

Kako je s kritikami v evropskem opernem prostoru? Koliko ima od njih pevec? Kaj smeš pričakovati, koliko »visiš« na tem?

Zaman pričakuješ, da bodo to samo slavospevi. Tudi če je publika sprejela predstavo z velikim zadovoljstvom, je lahko kritika negativna. Zelo zanimivo je primerjati kritike iste predstave, ko ena piše o malem glasu nastopajočega, druga pa o sonornem. Doživiš, da od štirinajstih nastopajočih kritik navede samo tri ali štiri pevce. To je pogost udarec. V Franciji sem doživel, da kolega, ki je imel veliko vlogo, kot je Don Magnifico v Rossinijevi Pepelki, v kritiki sploh niso omenili, navedeno pa je bilo vse ostalo. Imam pa le vtis, da je v nemškem svetu kritika razvita že v določeno literarno zvrst, in je veliko boljša kot v romanskem svetu. Predpostavlja se, da ima glasbeni kritik opravljene ustrezne študije, kar je potem razvidno tudi iz kvalitete kritike.

Če sam nisi omenjen v kritiki, je pa predstava, v kateri sodeluješ, tehtno pohvaljena, ti je to v tolažbo?

Da, seveda. Vsak od nastopajočih je le en del celote. Jaz si rad dopovedujem, da smo pevci »služabniki«, ker moramo pozabiti nase in se postaviti v vlogo drugega človeka, služiti drugemu liku. To je naše profesionalno delo. Mi pa veliko pomeni, če uživa publika, ki je najboljši ocenjevalec predstave, ker je le v dvorani včasih po 2500 obiskovalcev, kritik je pa le samo ena oseba. Kritika pa lahko tudi škoduje. Nekoga, ki si predstavo šele namerava ogledati, lahko negativna kritika, ki ni nujno odsev resničnosti in je zgolj subjektivno mnenje pisca, odvrne od obiska. Solist, ki doživi tako kritiko pa lahko pohabljen, ker je njegovo delo ocenjeno kot nedovršeno ali slabo, kar mu predstavlja slabše mnenje v tem malem globalnem opernem svetu, ko lahko preko medmrežja vsak prebere vsako kritiko, tudi agenti in direktorju opernih hiš.

Ti si dvojni umetnik, koncertni in operni. Danes sva govorila samo o operi, ker se pogovarjava v okviru »Opernih krogov«, pa vendarle, primerjajva tudi te dve plati tvojega delovanja in življenja.

Razlika je v tem ali si v kostumu, skrit za drugo osebnostjo ali pa Marcos Fink v fraku in te vsi gledajo iz neposredne bližine. Pri prvem si bolj anonimen, medtem ko si pri drugem izpostavljen. Ni isto, če greš lahko po vsaki sceni v garderobo, spiješ malo vode, ali pa sediš tri ure na odru, ko poješ Bachov Matejev pasijon ali Händlov Mesija, ko imaš na koncu še tisto težko arijo, ko te že vse boli od sedenja in se ne moreš kaj dosti premikati, da ne motiš publike.

Včasih se je pevce bolj predalčkalo, danes ni tako. Če hočeš biti dober pevec, moraš znati pravilno podajati vse zvrsti vokalne resne glasbe. Poznam kolege, ki pravijo, da se ne ukvarjajo s samospevom, ker da jim bo to pokvarilo glas in bodo izgubili osredotočenost. To seveda ne drži. Ravno nasprotno je res, saj petje samospevov pomaga ohranjati glas prožen in prilagodljiv. Sam sem prepričan, da če znam dobro odpeti vlogo recimo Leporella, znam enako dobro podati tudi lik Kristusa, ker gre za podobno stvar. Treba je le vedeti kako oživeti lik, kako diferencirati barve glasu, ki si jih kot pevec zmožen, da boš v prvem slučaju res značajan sluga v drugem pa človek, ki je bil hkrati tudi Bog. Da do tega resnično pride, mora pevec poskrbeti za svojo duhovno prebujenost in poglobljenost. Premalo se v današnjem času zavedamo, da je duhovna rast neskončna in neomejena. Verjamemo samo v stvari, ki so znanstveno dokazljive in merljive. Umetniki bi se morali znati upreti tem pastem.

Lani me je Rene Jacobs, po končani produkciji Don Giovannija, povabil v Festival d'Ambronay, blizu Lyona v Franciji, da bi pel Kristusa v Bachovem Matejevem pasijonu. Johannes Weisser, ki je pel glavno vlogo Don Giovannija, je pel basovske arije in vlogi Petra in Pilata. Dva ista pevca v službi drugačnih skladb a obe odrsko zasnovane. Solisti imamo v obeh konkretne vloge na razpolago. Sijajen občutek. Koncert je bil res uspešen.

Zame je vstop v opero ali cerkev enako. V obeh primerih vstopam v prostor, ki je zame tempelj, v najširšem pomenu besede. Vsebine, ki se podajajo v teh dveh prostorih so zame predmet velikega spoštovanja. V obeh primerih imaš opravka z vsebino, ki ji moraš biti zvest do konca in jo podati na čim globlji način. Glasba je pa sploh umetnost za katero zmeraj zmanjka pravih besed, ker nas je zmožna peljati v najbolj skrivnostne koticke duha, za katere sploh nismo slutili, da obstajajo.

(Ljubljana, Slovenski gledališki muzej, 16. oktober 2007.

Pogovor je nastal po srečanju z operno publiko, ki ga organizira Glasbena Matica v Ljubljani. Priredila Lucija Pavlovič)

VLADIMIR VORŠIČ

DNEVNIK POTOVANJA V ARGENTINO

UVOD

Večkrat smo se spraševali, zakaj smo končno pristali v Argentini in ne kje drugje. Saj smo imeli veliko možnosti na izbiro. Jaz osebno sem v Gradcu, kjer sem študiral na univerzi, dobro prestal vse izpite za sprejem v Kanado, kamor je dejansko odpotovalo precej mojih prijateljev in so iz materialnega vidika ukrenili izbornost. Sestrična naše druge mame, ki je živela v Združenih Državah, je obljubljala, da nam bo dobila službo in tudi jamčila za nas in nam tako omogočila, da nas tam sprejmejo. V samem mestu Lienzu, kjer so starši imeli sobico, je star avstrijski advokat ponudil očetu svojo pisarno. Govorilo se je tudi o Venezueli, Peruju in končno o Argentini. Za Kanado se nisem odločil, ker je oče, po izgubi dveh mojih bratov, bil v skrbeh, če se bomo še kdaj videli in dobili vsi skupaj, ker v taborišču je bila tudi moja sestra z možem in malo hčerkico. Teh zadnjih ne bi mogel poklicati po letih za seboj in tako bi ostali razbiti za nepredviden čas. V Avstriji se ni upal ostati, ker so ga zasledovali slovenski komunisti in celo ovadili Angležem, da so ga zaprli in jim je pravočasno ušel in se skrival v taborišču Spittal pri dobrih ljudeh. Končno smo izposlovali s pomočjo mladih prijateljev od angleške FSS (Field Security Service), da mu je zavezniška komanda izdala potrdilo, da ni izdajalec in da ga ne bodo vrnil v Jugoslavijo. A vsekakor je bila nevarnost še vedno preblizu. Tako da je padla odločitev za Argentino kljub svoji oddaljenosti s prednostjo, da so sprejeli stare in mlade in tako smo kot družina ostali skupaj. To bi bile težke odločitve, a izgledalo je, da z ozirom na preživete čase (bili smo dvakrat begunci in že leta 1941 izgubili vse) in trenutne okoliščine, je bila odločitev relativno lahka. Osebno se pri svojih letih tudi nisem zavedal preveč resno v kakšno prihodnost bomo šli. Pripravili smo se na pot. V zaboju smo po predpisanih merah z lahkoto spravili vso našo skromno imovino. Tako smo se iz Lienza preselili v taborišče Spittal in tam počakali na dan odhoda.

POTOVANJE**Ponedeljek, 29. XI. 1948**

Napočil je dan odhoda v Argentino. Na vse zgodaj smo bodoči »Argentinci« imeli skupno sv. mašo. Ob 9. uri so že začeli voziti zaboje na kolodvor. Nekateri so se pripravljali oziroma pripravili na odhod z malo razburjenja, a mnogi bi kmalu ne vedeli več, kje se jih drži glava. Sledilo je osebno poslavljanje. Vsi so želeli srečno pot in mnogi »na svidenje«. Skušali so nas tolažiti. A v srcih nas samih je bilo več veselja in zadovoljstva kot v srcih onih, ki smo jih zapuščali v Spittalu. Saj mi smo že začeli pot, ki smo jo sprejeli radi ali neradi. Ko smo se ob treh zbrali pred garažami, se je nabralo vse polno znancev in ljudstva na splošno. Tekali so naokoli in nekateri stiskali znancem roke, drugi pa pasli radovednost. Meni osebno ni bilo do kosila, nisem čutil potrebe po jedi. Ne bi rekel da zaradi odhoda - pa vendar ... S tovornjaki so nas peljali na železniško postajo. Tam so nas že čakali vagoni. Personal organizacije IRO je dal dovoljenje za samo en komad osebne prtljage na osebo in vse odvišno odvreči v vagon z zaboji. Mnogi so to naredili, a mi smo po očetovi zaslugi zbasali vse v naš kupe. Zbasali smo se tudi kot ljudje, saj so natrpali po devet oseb v en sam prostor. Bili smo na tesnem in nas je zeblo.

Tako smo vseeno pretolkli osem ur in pol čakanja do odhoda. Iz taborišča so še prihajali ljudje in poslednjikrat stiskali roke.

Torek, 30. XI.

Tik pred odhodom so nam zakurili vagone. Ob pol enih zjutraj se je vlak premaknil in naša pot se je prav zares začela. Zame je bila noč nemirna. V kotu sedeč sem se vsake toliko časa zbudil, medtem ko od začetka sploh dolgo časa nisem mogel zaspati. Z novim dnem nas je pozdravila prekrasna slika narave pred Kitzbúchelom. Ob desetih zjutraj smo s svojim prihodom počastili Innsbruck. Tam se je vlak za malo časa ustavil in bili smo deležni nekaj salame in kruha. Kmalu smo se odpeljali naprej in po krajši lepi vožnji smo po poldnevu dospeli na Brenner. Na Brennerju so nam zapečatili vagone, prepovedali izhod in pregledali številke. Vsak od nas je imel svojo lastno številko. Ko se tako spominjam nazaj, ugotavljam, da smo res bili navadne številke. Bili smo na meji med Avstrijo in Italijo. Ljudje v vlaku so skrivali denar in vse

kar naj bi bilo nekaj vredno. Že v Spittalu so pripovedovali, da Italijani pregledajo vse, prav vse. Po dolgih urah smo se odpeljali proti Turinu. Kmalu se je spustil večer. A nismo zaspali, ker smo se zmenili s provincijalom Keričem, da nas bo čakal na Bozenskem kolodvoru. Svidenje je bilo prisrčno. G. provincijal nam je dal za prvo silo nekaj lir in popotnico v obliki slanine. Na vsej poti smo se večkrat ustavljali. Ko smo dospeli v Trient, nas je zbudilo zverinsko vpitje. Mislili smo, da je to že kaka pobuna, štrajk ali kaj sličnega. A so bili vojaki, ki so šli na nabor ali pa končali vojaški rok. Milan smo prespali in dopoldne smo že bili v Turinu.

Sreda, 1. XII.

Na postaji v Turinu so vlak prerivali in potem spet peljali dalje. Vsi smo že upali, da nas peljejo naravnost v Genovo. Pa ni bilo tako. Ustavili so vlak v Colegno (kraj 20 min. od Turina) in od tam so nas zvozili v Transit Camp. To je bila nekoč umobolnica. Ko so Nemci zasedli Italijo, so vse te reveže po njihovi navadi likvidirali. V mojem rojstnem kraju so kmalu po zasedbi storili enako. V tem kampu so nas nastanili v sobi, ki je bila kot vagon. V merah približno 20 x 10 m so nas natlačili 76 ljudi, poudarjam ljudi ... Prvi dan se je obrnil in zdelo se mi je, da tako kmalu še ne bomo šli naprej.

Četrtek, 2., do odhoda 5. januarja

Počasi smo se vživljali v ta Transit Camp. Kraj je bil lep, taborišče urejeno in čisto in tudi vreme se nas je usmilo. Bilo je res sijajno in seveda bolj milo kot v Avstriji. V kampu smo naleteli na skupino Slovencev tudi iz Spittala, ki je zaostala pri dveh prejšnjih transportih in je bila tukaj že 6 tednov.

Za versko življenje je bilo dobro poskrbljeno. Salezijanec g. Dobršek je prihajal vsak dan iz Turina k nam v taborišče in res skrbno vodil duhovno vzgojo, verske vaje ter vse pobožnosti. Kmalu smo si postali veliki prijatelji. Bil je pravi in preprost duhovnik. Še danes čutim v srcu hvaležnost za vso njegovo naklonjenost.

Na Miklavžev dan je bila skromna a vendar za tiste razmere še kar zadovoljiva prireditev. Tudi obdarovanje za manjše otroke ni izostalo. Zahvalo g. Dobršku. Zjutraj je bila sv. maša in pel je pevski zbor, ki ga je organiziral pred našim prihodom g. Dobršek.

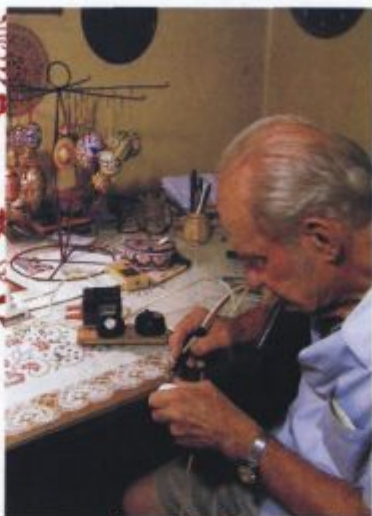
8. XII.

Je bil dan odhoda Slovencev in ostalih narodnosti v Argentino, seveda razen nas, ki smo prišli šele v sredo. To je bilo nemira in skakanja. Nas so preselili v druge prostore. Mi smo zasedli manjšo sobo za 20 ljudi.

9. XII.

G. Dobršek nas je peljal v Turin. Peljali smo se z malim vlakcem, ki je vozil blizu kampa. V mestu smo si ogledali nekatere cerkve, salezijanske zavode in bolnico Božje previdnosti. Prekrasna je bazilika, ki jo je začel graditi sv. Janez Bosco. Vsa je obložena z marmorjem in naredi res mogočen vtis. Prvi del cerkve do obhajilne mize ima zaključen stil s kupolo. Prostor z oltarjem, ladjami in galerijami pa je bil dograjen po Boscovi smrti in poveča cerkev še za toliko, kot je merila prvotno. Cerkev z zavodom ima 90 duhovnikov in 700 gojencev. V cerkvi so zanimivi ostanki sv. Bosca, njegova oblačila in vse oprave. V relikviariju je ohranjenih več trupel svetnikov. Tudi smo obiskali bolnico Božje previdnosti. V njej je okoli 10.000 bolnikov, to se pravi slaboumnih, starostno onemoglih, gluhonemih, bolnih sirot. Za vse skrbijo sestre iz 20 različnih redov. Občudovali smo njihovo požrtvovalnost in še posebej njihovo duhovno moč predvsem v oddelkih, kjer so prav nevarni slaboumni in morajo nekatere imeti vklenjene. Vse sloni na milodarih. Vse sloni na Božji previdnosti. Tu človek vidi, koliko je revščine po svetu in spozna, da je kljub preganjanju in zapostavljanju še vedno zelo, zelo srečen.

Štirinajst dni pred Božičem sem predlagal g. Dobršku, da bi pripravili za Božič kakšno prireditev. Takoj je bil za to in je omenil igro Jaslice. Na žalost teksta ni mogel dobiti, ker so ga imeli samo v Sloveniji, a se je spomnil večino melodij in tekstov. Na podlagi tega sem sestavil besedilo, dodal kratke epizode in usporedil celoten razvoj. Tudi režijo sem prevzel sam, a g. Dobršek je izdatno pomagal posebno v glasbenem oziru. Brez njegove pomoči bi stvar ne uspela. Z veliko težavo smo izbrali igralce, ker so nekateri morali biti pevci. V doglednem času smo naštudirali vso stvar. Drese in manjše kulise je prinesel g. D. iz mesta. Igra je bila v konferenčni dvorani. Tudi smo pripravili neke vrste oder. Igra je trajala poldrugo uro in končala okoli desetih zvečer. Uspeh je bil zadovoljiv. Hvala Bogu! Ko so ljudje odšli, smo pripravili vse za

Inž. Marko Bajuk,
»ORNAMENTI 1«

polnočnico, ki je bila v istem prostoru. Obakrat je bila udeležba polnoštevilna.

Na sam Božič 25. XII. je bila spet maša ob pol desetih. Po maši so gospodične italijanske katoliške akcije in neka nuna obdarovale otroke do desetih let. Zahvalil sem se jim v italijanščini. Seveda sem besedilo imel napisano. Bile so vznemirjene in navdušene nad nami. Prosile so liste, iz katerih sem prebral zahvalo. Tudi so pohvalile mojo italijanščino in sem bil na to kar ponosen.

Tekli so dnevi v pričakovanju odhoda, rekel bi v nekaki negotovosti. Obiskovali smo se po sobah, se sprehajali po parku okoli stavb, debatirali, in se bolj globoko spoznavali. Bili smo kot velika družina, vsi z isto usodo. Več dni smo pasli radovednost in opazovali italijanske vojake, ki so na prostranem polju zraven kampa imeli vojaške vaje. Tako je mineval čas brez posebnih težav. Že proti četrtemu januarju so nam sporočili, da bomo za gotovo petega odšli na definitivno pot. In zares smo se morali istega dne pripraviti za pot.

5. I.

Proti večeru so nas zvozili na železniško postajo, kjer so nas zopet natrpali v vagone. Vozili smo se ponoči in prispeli naslednje jutro na vse zgodaj v Genovo.

6. I. do 22. I. potovanje po morju

V Genovi je vlak prišel skoraj do pristanišča, tako da se o mestu samem ne spomnim nič posebnega. Skobacali smo se z vlaka in postavili so nas v vrsto. Pred deveto uro so nas počasi vkrcali na ameriško transportno ladjo General W. M. Black. Imela je okoli 16.000 t in bila dolga 150 m. To je ladja iz serije Liberty, ki so jih zavezniki med drugo svetovno zgradili čez 2000. Povedali so, da je skoraj polovico teh ladij dobila takratna Sovjetska Rusija. Naša ladja je bila zgrajena leta 1944. Ko smo se vkrcavali, so vsakega posebej kontrolirali po imeniku. Vpraševali so, kdo zna angleško, ker so rabili pomočnika za otroško kuhinjo. Prijavil sem se. Nekaj angleščine smo še kar obvladali in vsa čast in hvaležnost dragemu prof. Logarju, ki je znal tako prijetno in po domače opravljati svoj profesorski poklic. Poleg tega je imel tudi žilico vzgojitelja. Ko so me naslednji dan poklicali, sem zvedel, da so me dejansko poslali

v mornarsko Pantry, to je kuhinja za ladijsko osebje. Večina so bili podoficirji in oficirji. Med njimi je bilo veliko črnih pa tudi Filipincev. Moj direktni predstojnik je bil prijazen vojak Filipinec; in šef vseh kuhinj in skladišč hrane je bil tudi Filipinec in sicer nadporočnik. Vsi, ki smo bili okoli kuhinje, smo bili belo oblečeni, a on je vedno hodil v vojaški uniformi. V tej službi sem ostal do zadnjega dne vožnje. Imel sem malo svojega časa, zato sem tudi imel malo stika s prijatelji in našo skupnostjo na sploh. Potem so mi pripovedovali o mnogih dogodkih, o katerih med vožnjo nisem zvedel. Na primer, da je nekdo umrl in da so ga kar v morje vrgli. Zadnji dan vožnje je bila nedelja in sem izprosil nekaj ur, da sem prisostvoval skupni maši in tudi že pripravil svojo ročno prtljago za odhod. Delo ni bilo težko in mogoče mi je od takrat ostalo veselje do kuhinje in tudi pomivanja posode. Vedno sem mislil, da sem dolžen delati, ker naša vožnja je bila zastoj. In res, tudi moje delo je bilo za Amerikance zastoj. Kot plačilo so mi dali komaj eno škatlico cigaret. Pozneje sem jih v Buenos Airesu zamenjal za nekaj pesov.

Prvi večer in tudi prvo noč sem bil še prost. Na krovu je bilo prelepo in ladjica se je prav mило pozibavala na sredozemskih valovih. Povsod so se svetlikale lučke ribičev. Še bolj zanimivo je pa bilo opazovati električna morska bitja, ki so se tu in tam pokazala z njihovo svetlo modro svetlobo. Zvedel sem, da so povečini bile meduze.

Med vožnjo smo se ustavili na Kapverdskih otokih, da smo dotočili gorivo. Izmuznil sem se na krov in videl, kako so nas obkolili zamorci s svojimi čolnici in vzdigovali roke, kot da nekaj prosijo. Ponujali so sadje, ribe in školjke. A ladijski komandant je zaradi nevarnosti prenosa bolezni prepovedal vsako kupčevanje. Zanimivo je bilo videti, ko so ljudje metali novce v morje, kako so zamorčki skakali v vodo in prišli na dan z novcem v ustih. Tudi je bilo edinstveno videti, kako so na ladjicah sekljali z velikimi noži surove ribe in jih na veliko jedli. Za nas čisto nekaj eksotičnega, nenavadnega.

Vreme je bilo po večini dobro. Le dvakrat je nagajal dež in nekajkrat veter z velikimi valovi. Ladja se je zibala po dolgem in širokem. V kuhinji so nam en dan zletele posode, ki so bile na policah, kar po glavah. Pri takem zibanju je bilo delo zelo otežkočeno. K sreči mi ni nikoli bilo slabo. A vem, da so ženske večinoma »klicale Urha«, a moški le nekateri. Na hodnikih ladje so bile posode s tabletami proti bruhanju. Njihova učinkovitost je bila relativna. Najboljše zdravilo, po nasvetu mornarjev, je bilo jesti čim več kruha. Vsaj v mojem primeru je to držalo. Občudoval

sem šefa, kako spretno je pripravljaj jedi. En dan je sekljal čebulčke. Zamikalo me je, da bi tudi jaz poizkusil. Prosil sem ga, da mi je dovolil preizkusiti mojo spretnost. Nožiček je letel skoraj sam. A enkrat mi je spodletelo in sem si odrezal vrhnji del prstanca na levi roki. K sreči ni bil odrezan do konca in sem ga lahko pritisnil spet na prst in vse zavil v kuhinjsko cunjjo. Oficir me je peljal v ambulanto. Sprejel me je vojaški zdravnik, ki je imel pomočnika črnca. To je bil ogromen človek. Če bi ga srečal ponoči na samem, mislim, da bi padel skupaj od strahu. Zdravnik je pogledal prst, vzel zakrivljeno iglo in vdel dolgo nit. Nato je pa brez besed zapičil iglo v prst in to brez anestezije. Bolelo je kot vrag. Zamorec se je nesramno smejal. Ko je zdravnik potegnil nit do konca, se je ta strgala. Tako je začel na novo in spet sem trpel kot duša v vicah. Ko je bilo končano, so obvezali prst. Pozitivni rezultat tega je bil, da sem bil nekaj dni oproščen težkih del.

Po kosilu sem vsak dan nosil ostanke svoji družini. Za naše pojme je to bila prvovrstna hrana. Da poimenujem nekatere dobrote: angleški puding, čilsko grozdje, pomaranče, limone, paštete vseh vrst in seveda nekaj dobrega kruha. Vse to mi je dovolil oficir. Limone so koristile moji mali nečakinji, ki je imela bule na glavi in ji je vitamin C pomagal pri zdravljenju. Ko sem že imenoval dober kruh, to je bil bel kruh in mehek kot morska pena. Pomislite, da smo od aprila 1941 pa do prihoda na ladjo vedno jedli več ali manj le samo črn kruh. Zato je bil bel kruh znak večjega blagostanja.

Na ladji nas je potovalo več narodnosti. Poleg nas so bili Ukrajinci, Belorusi, Poljaki, Grki itd. Izhajal je list v nemščini. Imam samo zadnjo številko, ki obsega osem strani. V tej številki beremo uvodni članek z naslovom Na svidenje (Auf wiedersehen). Sledi članek komentarjev in nasvetov komandanta IRO. Potem cela stran razmišljanja šefa redakcije prof. Gruodisa ob koncu potovanja. Njemu so stali v redakciji ob strani še P. Kula, O. Ucatu in L. Eyssimont. Stran 4 prinaša novice iz celega sveta. Zanimivo je brati, da je izraelska vojska sestrelila pet angleških letal in se je moral sam premier Atlee zavzeti za to zadevo. Na strani 5 je poročilo o poziciji ladje in nje brzine (15,54 vozlov na uro). Sledi opis Buenos Airesa (pravi, da ima 3 milijone prebivalcev) in vseh glavnih mest Argentine. In končno na straneh 7 in 8 je mnogo pisanega za dobro voljo.

Med vrstami je tudi zahvala žene tistega, kot sem omenil, ki je umrl med vožnjo. Zahvaljuje se za opravljene pravoslavne obrede in petje.

PRIHOD V BUENOS AIRES

V soboto 22. 1. 1949. opoldne smo dospeli v Rio de la Plata. Ustavili smo oddaljeni od pristanišča kakih 15 km. Tako smo do drugega dne čakali na mestu. Čez dan je prišla argentinska komisija. Pregledali so listine, oči in dali živilske karte za 10 dni. Šele drugo jutro so nas navezali na vlačilce, ki so nas zavlekli v luko. Tam smo se izkrkali in ob desetih smo že bili vsi na kopni zemlji. Peljali so nas v ogromno stavbo: Emigrantski hotel, kjer smo oddali prtljago. Razmere v hotelu so bile slabe. Posoda pri jedi je bila umazana, hrana slaba in slabo spanje. A vendar hvala Bogu, saj smo prišli celi in zdravi na cilj. Od tega trenutka naprej je pa začelo drugo poglavje, drugo dolgo poglavje. V hotelu smo ostali samo nekaj dni, ker sta nas prišla iskat bratranec Ivo Adamič in žena Žarka Sever in nas odpeljala v njihovo stanovanje na drugem koncu mesta. Oba sta prišla v Argentino pred osmimi meseci in oba sta imela že kar lepe službe. Ivo je v Seda Lana (pletilnica last podjetnika Schlotmann) prišel do tkalca in Žarka je dobila delo v šoli Highlands. Obema je pomagalo znanje jezikov in sicer nemščine in angleščine. Medtem ko smo bili v hotelu, smo hodili po parku in cestah okoli Retira in občudovali lepe stavbe. Na ulici Santa Fe smo pasli radovednost pred izložbami napolnjenimi z nam neznanimi predmeti. Mislili smo, da je praznik, saj smo opazovali samo lepo oblečene ljudi. Moški so imeli večinoma suk-njiče in klobuke. Seveda pod klobuki so se videli temni obrazi in veliki črni brki.

Na podzemski postaji smo odkrili bar, kje smo za nekaj centavov dobili velik kozarec pravega mleka. To je bila Indija Koromandija. Z ljudmi smo se razumeli bolj z gestami kot z besedami. Nekaj besed sem že poznal. V Turinu in na ladji sem se učil španščino s pomočjo majhnega učbenika. Ker smo se v šolah učili italijanščino, francoščino in latinščino, je študij še kar napredoval. A za pogovor je še veliko manjkalo.

Mimogrede povem, da so v hotelu prebivali ljudje iz province San Juan, kjer jim je hud potres uničil vse. Večinoma so bili temnorjave polti in oblečeni v čudnih oblačilih. To je bil prvi stik z avtentičnimi prebivalci Južne Amerike.

Zaključim, ker v prihodnjem pisanju mislim ta prihod opisati še bolj obširno in povedati, kako smo se vživeli v to deželo. Res prva leta so bila kaj težka a zelo pestra ...

BRANKO VRČON I MARIJAN EILETZ

ENGELMANOVA ZGODBA II.

DOPOLNILO K ZGODBI O MIRANU ENGELMANU

(objavljeni v Meddobju št. 1-2 leto 2007, str. 50)

V omenjenem prispevku sem zapisal, da nam ni uspelo doseči podatkov glede dveh etap: 1) kaj se je dogajalo z Engelmanom v 51 dneh njegove konfinacije v zaporih Udbe, o strašljivih zasliševanjih in o njegovem zadržanju pred nasilneži, ter 2) kaj se je dogajalo z Miranom v 25 dneh med pobegom iz zapora in prestopom Morganove črte v svobodo. Ta druga etapa se je sedaj razkrila. Nekaj mesecev po naši objavi v Meddobju me je prijatelj Ivo Jevnikar iz Trsta presenetil z novico, da je dobil stik z g. Brankom Vrčonom, ki je dobro poznal ta del zgodbe, saj jo je slišal naravnost iz ust svoje tete ge. Marije (poročene s Franjom Vrčonom), ki je v Dobravljah skrivala Engelmana v njuni hiši. Gospod Branko Vrčon mi je najprej poslal obširno pismo, jeseni leta 2008, ko sva z ženo obiskala Dobravlje, pa mi je tudi osebno potrdil vse podatke, ki jih sedaj skoraj dobesedno prepisujem. Izpustil sem nekaj manj pomembnih odstavkov ali vrstic in dodal le nekaj kratkih komentarjev, ki bi pomagali k osvetlitvi tega dramatičnega, zadnjega dela prebega.

Najprej sem dolžen zahvalo vsem, ki so pripravili to srečanje v Dobravljah. Vesel sem, da sem mogel spoznati več članov izredne Vrčonove rodbine in tudi nekaj prijaznih sosedov, kjer smo se z njimi na dolgo razgovarjali o Engelmanovi zgodbi, pa tudi o drugih težavnih trenutkih, ki so jih morali ti Primorci pretrpeti, najprej pod fašisti, nato pa pod komunisti.

Marijan Eiletz

BRANKO VRČON

»NEPOSREDNO PRIČEVANJE«

»Imenujem se Vrčon Branko in sem sin pok. Vrčon Luigija Slavka, trgovca iz Dobravelj št. 96. V razpravi Engelmanova zgodba, ki jo je Marijan Eiletz

objavil v Meddobju 2007, št. 1-2, sem na strani 73 prebral tudi naslednje vrstice, ki sem jih tu nekoliko popravil, rad pa bi jih obširneje dopolnil na podlagi svojega vedenja in spominov:

V vasi Dobravlje – med Ajdovščino in Gorico – je živela rodbina Vrčon, ki je takrat štela šest otrok: Slavko, trgovec; Anton, trgovec; Franjo, ob koncu vojne v partizanih, po vojni časnikiar na radiu Trst, nato se je preselil v Koper; Branko, dr. prava, liberalni politik, po vojni obsojen na smrt in ursto let zaprt; Boris in že pokojna Helena.

Ena izmed Engelmanovih sester, Milena, se je poročila z Brankom Vrčonom, vendar se mi zdi, da je imel Miran Engelman dobre zveze z več Vrčonovimi, a tudi z drugimi v Dobravljah. Branko ga je baje uporabljal za kurirja v strankine namene ...

Engelman se je na begu proti zahodu zatekel tudi v Dobravlje k Mariji, ženi sestrinega svaka Franja, ki je živela v hiši s številko 1, prvi v vasi proti Gorici. Mož Franjo je bil takrat v Trstu. Skrila ga je v kaščo (shramba krompirja, orodja ipd) nad kletjo, ki je imela vhod iz dvorišča. Koliko časa se je držal tam, ni znano. Zanj sta vedela le zanesljivi hlapec Hilarij Černigoj in pa sorodnik Viktor Hrobat, ki je živel kot njihov pri njih. Ta je Engelmanu narisal pot, po kateri naj bi zbežal v Trst. Vipavo je prebredel pri Brjah. V družini se o tej zadevi ni govorilo.«

Pri družini Slavka je živel še **Hrobat Viktor**, sorodnik (moja nona takrat še živeča mu je bila teta – sestra od očeta) in Černigoj Hilarij po domače Rale, ki pa ni bil smatran za hlapca, temveč člana družine, je pa sam obdeloval kmetijo, ker se oče (Slavko) ni s tem ukvarjal. Rale je že v mladosti ostal sam in po nesreči je kot mladenič izgubil eno oko. Dve sestri sta živeli v Rimu, in tako je ostal pri družini Slavka kot obdelovalec kmetije. Vaščani so ga imeli za posebneža, mi pa, ki smo živeli z njim in tudi kaj pomagali pa smo vedeli, da je izredno dober človek, lojalen do svoje družine in rodbine. (še kot študentu na pomorski akademiji v Piranu, mi je, ko sem prišel domov, vedno vrnil v roke par stotakov za vrnitev v Piran). Viktor Hrobat pa je bil res posebnejš in to brez primere (obenem je bil moj »nunc«-boter- od birme). Viktor je bil samouk, očetu je vodil knjigovodstvo in za druga dela v hiši se ni zanimal. Naročen je bil na dnevni časopis, imel je radio (na akumulator in ga je bilo potrebno vsak teden napolniti v Gorici). Naročen je bil tudi na takratno revijo »Le lingue estere« iz katere je nenehno črpal znanje v vseh mogočih jezikih. Tako je poleg italijaščine in slovenščine popolnoma obvladal še ruščino, nemščino, srbsščino in angleščino. Tako je kot vojak (battaglione speziale) in poznejši angloameriški ujetnik vedno deloval kot učinkovit tolmač in prevajalec uradnih tekstov. [...]

Franjo (moj nunc pri krstu) je bil izredno pronicljiv človek, trd borec in velik humanist. Pred vojno je vodil posojilnico (Cassa rurale di Dobraule) in je z spretnimi potezami obvaroval obubožano prebivalstvo širše okolice da ni bankrotiralo, kar si je takratna oblast zelo želela, da bi pri tem za-

segla nepremičnine za poznejšo naselitev kolonov. Z izrednim posluhom in skladno politiko je reševal tudi izjemno težke in zapletene socialne položaje posameznikov in kot humanist rešil težavne situacije. (Viktor Fakuč in Fakučev mlin). Bil je izredno izobražen in tudi komunikativen (pravo nasprotje od bratranca Viktorja Hrobata), v detajle je poznal takratno stanje slovenske manjšine in tvorno sodeloval pri reševanju te. Bil je tudi član TIGR -a. Kot poznavalec političnega stanja je bil vizionar in je v svojih pogledih ponujal rešitve drugačne kot politično vodstvo partizanskega boja, (njegove zapise hranim, kot verni dokumet, koliko napak je bilo storjenih zaradi nepoznavanja dejanske situacije in prosovjetske zagnanosti vodstva, ki ni poznalo detajlov življenja na Primorskem in duše prebivalcev). Bil pa je tudi partizan in borec IX korpusa.

Anton, je bil starejši od Franja, izučil se je za trgovca, živel v Vipavi in tudi imel svojo trgovino s splošnim blagom . Poročen z Dobravko Pavlo. Dober poznavalec stanja manjšine kakor tudi političnega stanja na sploh. Skrben in odločen pri vzdrževanju družine i tudi humanist,ki je mnogim pomagal prebroditi težavna stanja, zelo veren in prokatoliško usmerjen.

Branko, (moj stric in soimenjak) je dokončal pravo v Padovi (diplomiral iz manjšinjskega vprašanja v Italiji). Začel je kot praktikant v notariatu v Ajdovščini, ker pa je bil znan oblastnikom kot liberalec in privrženec slovenske manjšine, ni imel nobenih možnosti ali perspektive doma v Italiji. Zato se je izselil v Jugoslavijo, tam pa ni več delal v pravu, temveč se je zaposlil kot časninar (novinar) pri »Jutru«. Zaradi poznavanja jezikov, (italijanščina, angleščina, francoščina, nemščina) je bil dobrodošel v zunanjepolitični redakciji, kjer je obenem lahko neposredno spremljal vse dogodke na tedaj vroči Evropi. V Ljubljani se je spoznal z Mileno Engelman, učiteljico, svojo življensko sopotnico. Teta Milena je bila izredno lepa ženska, bila pa je tudi izredno trdoživa in neomajana v svojem nelepem življenju. Nikoli ni obupala, nikoli se tudi ni pritoževala zaradi težkega stanja v katerem se je nahajala družina in rodbina Engelman. Vedno pa je gledala vnaprej z velikim optimizmom.

Po končani vojni (takoj) so oblasti Branka zaprle in sodile ter obsodile na smrt. Na intervencijo bratov Slavka in Borisa pri prof. F.Kidriču (nemogoče je bilo priti v Ljubljano, brez potnih listov, oba brata sta ilegalno prešla mejo) je ta posredoval pri svojem sinu B: Kidriču; sodbe sicer niso spremenili niso je pa tudi izvršili. Zanimivost: dan po smrti B. Kidriča je bil Branko izpuščen na svobodo. (Zanimiv je tudi dopis št. 87/46 javnega tožilca v Beogradu, dekanu pravne fakultete v Ljubljani /Boris Furlan/). Po izpustu ni bilo delovnega mesta zanj, šele na intervencijo zaporniških oblasti so ga prisilno sprejeli v Litostroj kot prevajalca in poznejšega urednika tovarniškega časopisa. Pri njem je prvo zaposlitev imel moj šolski tovariš Možina Anton, ki je sedaj ugleden profesor in raziskovalec na ekonomski fakulteti v Sidneyu.

Boris, izučen mehanik, najmlajši iz rodbine, zelo simpatičen in pravi lepoteč, vedrega karakterja poročen z domačinko Miro. Zaradi ekonomske in politične krize je bil vrsto let profesionalni vojak in služboval predvsem v Rimu. Tudi on, tako kot vsi Vrčoni je bil zelo lojalen do svoje družine in do rodbine.

Slavko, je bil najstarejši sin (jaz sem njegov sin), izreden oče in mož, pa tudi zelo dober trgovec. Kot sem si zapomnil po pripovedovanju drugih, je za časa prve svetovne vojne ostal v zaledju na nasprotni strani. Sam ni tega nikoli omenjal, je pa večkrat poudaril, da »risi bisi« ne bo jedel, ker ga je vseskozi med vojno. Govoril je slovensko, italijansko, nemško in začuda tudi furlansko, kar ni bilo v splošni navadi. [...]

Cvetka R. (D) je bila tudi ena od akterjev v drami Engelman Mirana. Družina je živela na koncu Hrobačev (zaselek Dobravelj), zelo spoštovana družina in za te čase zelo napredna, prežeta z duhom pravičnosti in socialne emancipacije. Cvetka je bila prava lepotica, vedno lepo oblečena in pa prijazna do vsakogar, torej tudi simpatična. Mene, ki to pišem, je velikokrat prišla iskat domov, da ji je moja mama ali nona dovolila, da me je vzela s seboj na potep (verjetno je to bil pogoj, da ni sama odšla v mesto). V mestu smo tako dobili družbo fantov in deklet (neglede na nacionalnost), se zabavali in pozno popoldne vrnili nazaj domov. (Seveda sem se jaz kot otrok dolgočasil, vendar sem rad odhajal z njo na te potepe). Tako se je Cvetka na enem takih potepov (me ni bilo zraven) v Trstu seznanila tudi s pok. Miranom Engelmanom in nastalo je prijateljstvo. Seveda sta si izmenjala tudi naslove in ostalo kar pride zraven. Miran je poznal Dobravlje vsaj iz pripovedovanja sestre Milene in njenega moža Branka Vrčona. (nisem bil jaz). Ni pa podatkov, da bi bil Miran kdaj prej v Dobravljah ali celo pri Hrobačih. Sliko kje se vas nahaja je imel le v glavi, posebno pa je otežkočalo iskanje takrat, ko so se zemljepisna imena in tudi ostala poimenovanja mešala z poimenovanji v še prisotnem italijanskem jeziku.

Dosedanji opisi se nanašajo na žal že pokojne osebe, ki so bili akterji v drami Mirana, poleg tega pa so bili udeleženi samo posredno pri uspešnem zaključku nelegalnega pregona in maltretiranja nastajajoče teroristične oblasti. Obstaja pa živa oseba ki je bila povsem zaslužna, da se je zgodba uspešno končala in to je:

Marija, poročena z Franjom (in tudi moja krstna nunca). To je zares izredna ženska, zelo trda in vztrajna borka v vseh življenjskih situacijah. Moža Franjota so kot tudi ostale moške mobilizirali v vojsko, v posebne bataljone (battaglioni speziali). Bil je dalj časa v Savoni, kjer ga je obiskal tudi mlajši brat Boris, kar brez dovolilnice, tako da je bil takoj poslan v spremstvu vojaške policije nazaj v Rim. Ob premirju mu je uspelo priti domov, nakar je kot večni borec proti diktaturam in Tigrovec odšel v partizanske enote, dočakal konec vojne v IX korpusu in se takoj po vojni

zaposlil v Trstu. (Mnogo njegovih zapisov, vizij, in upov imam v svojem arhivu, na čuvanje mi jih je dala nunca Marija). Nunca Marija je tako bila dejansko sama s tremi otroki in se je bila primorana boriti za osnovne pogoje življenja.

(Nova meja je bila nepropustna, razen če so te ugrabili in v tem slučaju propustna enkratno in enosmerno). Z velikimi premiki različnih vojnih grupacij je bila zaradi hišne pozicije tik ob glavni prometnici Gorica-Postojna vedno izpostavljena vsem nevarnostim, med njimi je bila najmanjša šikaniranje, nasilna nastanitev in kraja vsemogočega. Po vojni so bili nekaj časa nastanjeni komandni oficirji jugoslovanske partizanske vojske. V stavbi je bila opremljena pisarna Kmečke posojilnice in to je nova oblast izkoristila za KLO (krajevni ljudski odbor). Razumljivo je, da je bilo to središče za pridobivanje vseh mogočih informacij, obenem pa tudi točka, kjer so se sestajali člani KNOJ-a, OZNE in drugih represivnih organov. Sam se spominjam (kot otrok), da je bil v naši hiši (št.96) nastanjen civilist (še vedno vem njegovo ime in od kod je bil doma), oborožen z nemško pištolo velikega kalibra, (otroci smo zaradi vojne poznali vse orožje, to je bila Luger). Cele dneve je prespal, zvečer in ponoči pa je odšel na „delo“. Od starejših smo slišali da je vodil razne ljudi, tako domače kot tujce, k „trinajstemu bataljonu“ v okolico Gaberji. V takšni situaciji se je znašla nunca Marija, takorekoč v samem centru in leglu takratnih agentov (lahko jih imenujemo tudi špijone), ki so zaslutili svoje trenutke, da so z lažnimi ovadbami soljudi pridobili kakršne koli koristi samo sebi v prid, koristi novonastajajoče skupnosti ali usode soljudi pa jim niso bile mar. Celostno osebnost nunce Marije pa bomo spoznali skozi njeno pripovedovanje zgodbe o Miranu.

Preboj iz Ljubljane.

Kot je navedeno v »Engelmanovi Zgodbi« je po pobegu iz zapora in preboju iz Ljubljane zelo malo ali nič podatkov. Po vsej verjetnosti drži, da je Miranova sestra Dušica pri pomoči odigrala glavno vlogo. Po vsej verjetnosti ga je tudi ona preoblekla in obula vsaj za silo, in, ker je vedela, da je zapisan smrti, če bi ga ponovno ujeli, ga je tudi oborožila, za nujno obrambo. Malo je verjetno, da je orožje (pištolo in naboje) dobila pri svojem možu, ker je bil že hudo bolan. To je bil verjetno dobro preštudiran izgovor, da je zavedla zasliševalce, da niso iskali pravega dobavitelja. Moža tako niso mogli več zapreti ali zasliševati, ker je bil smrtno bolan. Dobavitelj orožja je tako do danes neznan. (Sam sem poznal pokojno Dušico Engelman-Bidovec, bila je zelo karakterna ženska obenem pa tudi prijazna do vsakogar in kot tudi njena sestra Milena— še ena moja teta, vesele narave.) Kot piše Zgodba je bil Miran opremljen tudi z zemljevidom in kompasom (bussola). Moram pripomniti, da je splošni zemljevid ali karta skoraj neuporaben za uporabo na samem terenu, po drugi strani pa takrat bi bilo skoraj nemogoče dobiti

na hitro specialko, pa ne eno ampak več, že zaradi merila in tudi dveh različnih držav. Za kompas pa je potrebno vsaj osnovno znanje uporabe, smer gibanja se določi po orientirnih točkah in karti.

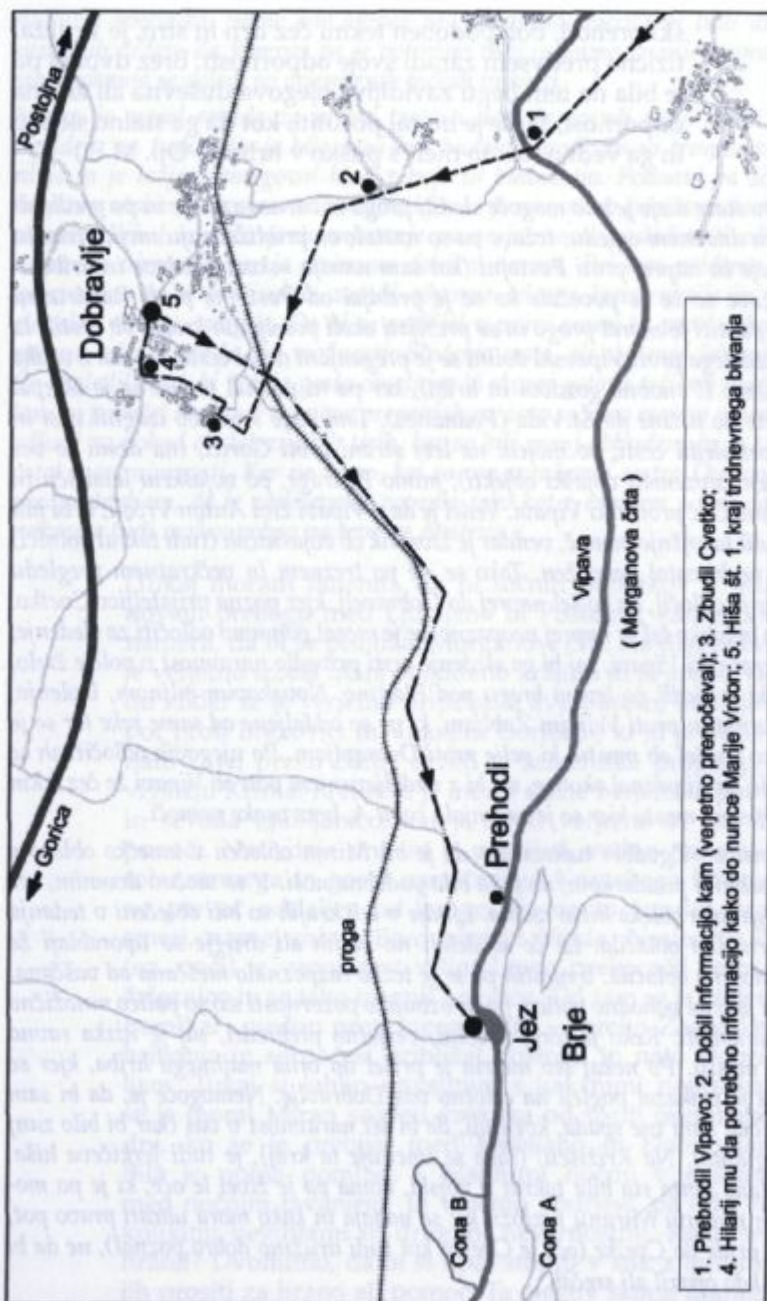
Miran je moral seveda za preboj izrabiti noč, že zaradi tega, da je bil neviden, pa tudi lažje je bilo zanj biti buden ponoči, ko so temperature nižje in je lažje premagoval hlad z hojo in budnostjo. Podnevi pa se je verjetno utaboril na skrivnem kraju, kjer se je naspal ob povišani dnevni temperaturi. [...] Za prehranjevanje pa se je moral posluževati edino naravnih virov, tj. kar je skrivoma dobil v naravi. Pri tem pridemo do spoznanja, da je preživel le zaradi odporne telesne konstrukcije in racionalne porabe energije. Da bi se prebijal v pravi smeri tj. proti zahodu sta mu tako ostale le dve možnosti: Sledenje ceste, ali sledenje železnice. Če bi sledil cesti, ki je bila gosto obseljena bi skoraj gotovo trčil ob ljudi, s tem pa povečal možnost zaznave preganjalcev, zato se je po mojem mnenju odločil za pohod ob železniških tirih, ker so bili manj obljudeni in je tako ostal v anonimnosti. Ker ne vemo, kaj so vse spraševali sestro Dušico in predpostavljam, da je zasliševalce zavedla tako kot z orožjem s tem da je nakazala tudi možen pobeg na sever v Avstrijo.«

(Tukaj moram omeniti, da ni točnih podatkov o Miranovem prebegu med Ljubljano in Postojno, kamor se je nameril, da bi se približal Morganovi črti. Na dan pobega je verjetno izbral manj obljudeno krajino in je preko Viča, do koder se je verjetno pripeljal z avtobusom, nadaljeval pot proti Brezovici in Vnanjim Goricam, ki ju je obšel in nato zavil preko Barja, držeč se železniške proge, proti vznožju Krima. Prebresti je moral razne barjanske potoke in seveda Ljubljanico, kar je storil verjetno še isti dan ponoči. Naslednje dni se je pomikal, vedno ponoči, ob robu strmega in gosto zaraščenega Krimskega hribovja, ne preveč oddaljen od proge, da ne bi izgubil prave smeri, naprej mimo Borovnice in Verda. Naslednje dni (oz. noči) je verjetno v višini Loma prekorlačil cesto in železnico in se tako izognil Logatcu. Od tam se je verjetno pomikal - vedno proti jugozahodu - preko Zagorskega hribovja in se počasi približal Postojni in nato Dobravljam. Tukaj si lahko umislimo, s kakšnimi neprilikami se je moral Miran soočiti vsakega od tistih osemnajstih dni, ko se je prebijal med Ljubljano in Dobravljami. Bila je polna pomlad, s hladnimi nočmi v goščavah med nočnim tavanjem in vročino podnevi, pa kdo ve s kolikimi nevihtami in drugimi nevarnostmi. Kako se je hranil? Dvomimo, da bi si upal stopiti v stik z ljudmi in jih prositi za hrano ali pomoč. Ta njegov skoraj maraton-

ski prehod, bolj podoben tekmi čez drn in strn, je vzdržal fizično predvsem zaradi svoje odpornosti. Brez dvoma pa je bila na tem begu zavidljiva njegova duševna ali živčna odpornost, saj se je moral počutiti, kot da ga stalno sledijo in ga vedno nekdo meri s puško v hrbet. – Op. M.E.)

»Do stare meje je bilo mogoče slediti progo iz varne razdalje in po predhodnem dnevnem ogledu, težave pa so nastale ob približevanju meji, prehodu meje in naprej proti Postojni (kot sam navaja »skozi gozdove in hribe«). Težave so se še povečale ko se je prebijal od Postojne proti Razdrtemu (zapustiti je moral progo in se prebijati okoli poseljenih krajev ob cesti). Iz Razdrtega proti Vipavski dolini se je preganjani držal ceste, ampak z veliko težavo. (Ponovno gozdovi in hribi), ker pa ni poznal terena se je oklepal ceste do nižine do Št. Vida (Podnanos). Tam se je s težavo izognil vasi in zopet sledil cesti, po mojem na levi strani proti Gorici, (na desni so ves teren zavzemali vojaški objekti), mimo Podrage, po vojaškem letališču in mimo Goč proti reki Vipavi. Vedel je da v Vipavi živi Anton Vrčon, ta bi mu nudil takojšnjo pomoč, vendar je živel tik ob vojašnicah (tudi takrat bolnici) in ne bi ostal neopažen. Tako se je po treznem in večkratnem pregledu stanja odločil, da bo šel naprej do Dobravelj, kjer pozna prijateljico Cvetko. Da bi lahko šel še naprej neopazno, se je moral ponovno odločiti za sledenje, tokrat reki Vipavi, saj bi ga sledenje cesti privedlo naravnost v volčje žrelo. Reki je sledil po levem bregu pod Planino, Novakovim mlinom, Dolenja, Uhanja in proti Velikim Žabljam, ki pa so oddaljene od same reke ter se je tako znašel ob mostu, ki pelje proti Dobravljam. Po njegovih odločitvah se vidi, da ni poznal okolice, saj bi z nadaljevanjem poti ob Vipavi že čez 2 km prišel na mesto kjer se je začinjala cona A, brez vsake pomoči.

Opisi v »Zgodbi« nakazujejo da je bil Miran oblečen v kmečko obleko s posebnim poudarkom, da je ta bila podobna noši. V to močno dvomim, ker bi ga taka obleka hitro izdala. Ljudje v teh krajih so bili oblečeni v tedanja normalna oblačila. Le če so delali na poljih ali drugje so uporabljali že ponošena oblačila, v mestih pa se je težko razpoznalo meščana od vaščana. Da je imel pohodno palico, pa ni vzbujalo pozornosti saj so palico množično uporabljali. Reko je torej prečkal, verjetno prebredel, saj je nizka ravno ob mostu. Po nekaj sto metrih je prišel do vrha majhnega hriba, kjer se mu je prikazal pogled na celotno vas Dobravlje. Nemogoče je, da bi sam določil kam vse spada, kot tudi, da bi šel naravnost v vas (kar bi bilo zanj pogubno). Na Križišču, (tako se imenuje ta kraj), je tudi Jerkičeva hiša. Mlada fanta sta bila takrat v vojski, doma pa je živel le oče, ki je po mojem mnenju Miranu razložil kje se nahaja in kako mora ubrati pravo pot, da pride do Cvetke (oče je Cvetko kot tudi družino dobro poznal), ne da bi ga kdo opazil ali srečal.

1. Prebrotli Vipavo; 2. Dobil informacijo kam (verjetno prenočeval); 3. Zbudil Cvetiko;
 4. Hillarij mu da potrebno informacijo kako do nuncie Marije Vrčon; 5. Hiša št. 1, kraj tridnevnega bivanja

Skica zadnjih dni pred Miranovim prebegom

Prvo srečanje - Jerkič.

Miran je imel veliko sreče, da je naletel na pravega človeka. Mož je bil zelo spoštovan od vseh poznanih daleč naokoli. Imel je tudi malo trgovino s katero se je nekako preživiljal pred vojno. Globoko veren in po svoji naravi dobrohoten. Miran je moral biti po tolikih dneh bega v res poraznem stanju. Slabo oblečen, neumit in neobrit, sestradan, neprespan in ozebel, pa tudi njegov naglas ga je izdajal, da ni iz sosednje vasi, vendar je oče preudaril, da so »čudna pota Gospodova«. Vedel je, da je Cvetka leptotica in, da je verjetno fanta spoznala v boljših časih in pogojih, zato je pri sebi odločil, da je fant nenevaren in da bi bilo morda Cvetki žal, da ne bi pokazal fantu prave poti. Miran je bil res v nezavidljivem stanju, zato je morda tudi sam vprašal za skrivni dohod do Cvetke, da ne bi zbujal pozornosti.

Do Hrobačev

Kot sem že omenil je bil oče Jerkič veren mož in se je redno udeleževal maš pri vaški cerkvi sv. Petra. Na kratko naj opišem lego cerkve, ki je ponavadi nameščena v sredi vasi, da je vedno pri »roki«. Dobravska cerkev pa je sredi polja, odmaknjena od vasi in osamljena kot da ne bi bila v ponos vaščanom, saj njene korenine segajo več kot 450 let nazaj. Kot je iz priložene karte razvidno je oče vedno ubral najbližjo vendar pa osamljeno in ozko pot do cerkve. To je tudi nakazal Miranu, s tem da mu je povedal da mora pot za v cerkev zapustiti, ko pride do potoka (Skrivšek), slediti potoku, in prečkati železniško progo. Na srečo je bil nad potokom most in je Miran prečkal progo pod mostom neopazen, nato šel mimo pokopališča po travniku proti vasi in v prvi hiši, ki jo bo videl tam, stanuje Cvetka. Kot sklepam iz poznejših neposrednih pripovedovanj, je Miran prispel pred hišo zgodaj zjutraj. Možno je, da je prespal na polju, da se je zagotovil, da ga oče Jerkič ne bi prijavil, pa tudi v zgodnjih jutranjih urah še ni ljudi ven iz hiš. Hiša in dvorišče je bilo zakrito od vseh strani, razen pogleda na travnik proti jugu.

Cvetka

Kako je prišel z njo v stik in kako je potekalo srečanje bo za vedno tajna. Gotovo je, da ga je Cvetka takoj prepoznala, čeravno je bil res v obupnem stanju. Miran je bil pazljivo, vendar odkrit in je verjetno Cvetki povedal ves potek dogodkov (skrajšano) in prosil za pomoč pri svojem begu pred gotovo smrtjo. Družina je bila provladno usmerjena in po tem sklepam, da noben drugi član družine ni videl Mirana, niti ni Cvetka tega pozneje omenjala. Koliko časa je potekalo srečanje ni znano, vsekakor ne dolgo, kar je razvidno iz pozneje opisanih dogodkov. Cvetka je Miranu takoj povedala, da od nje naj ne pričakuje niti najmanjše pomoči, ter naj takoj in neopazno

zapusti srečanje (kje je bilo to srečanje, ali v hiši ali zunaj, pa je ostalo nepojasnjeno). Miran si gotovo ni mogel tolmačiti tako sovražen odnos od preje dobre prijateljice. Ni pa imel časa za prepričevanje, temveč je uvidel, da je najboljše da se takoj umakne in po možnosti ponikne zopet v ilegalo. Zato je takoj in neovirano zapustil mesto srečanja. Kot se je pozneje pokazalo, Cvetka ni nikoli izdala Mirana oblastem, skrivnost je zadržala zase. Vzrok za tak odnos pa je verjetno v tem, da je bila takrat Cvetka že močno navezana na visokega oficirja jugoslovanske vojske (sicer domačina iz sosednje vasi), poroka je bila že zelo blizu. Da ne bi povzročala nepotrebnega ljubosumja in spraševanja se je torej odločila za odločno zavrnitev vsakršnega stika z Miranom.

Hitra odločitev

Lahko je nam, ko to pišemo, Miranu pa so v teh trenutkih zvonili vsi alarmi. Ko je premislil, kaj se lahko naslednje zgodi, je spoznal, da je sedaj odkrit in nima možnosti bega. Bil je dan, polje, ki si ga je že preje ogledal ni nudilo skritega zavetja, sam pa je povedal, da je ubežnik, ki ga v slučaju, da ga ujamejo, čaka mučenje in gotova smrt. (Verjamem, da je imel orožje stalno pripravljeno), zaradi svojega zaupanja v sočloveka je sam kriv svojega poraznega stanja po tolikih dneh prebitih na begu. Ozemlje, na katerem se je nahajal, ni nudilo več kritja. Edina majhna možnost se je ponujala v tem, da ga skrije nekdo drug, ker bodo tako zasledovalci preiskovali ozemlje proti bližnji coni A, ne pa bivališč, vedoč, da se mora Miran čimpreje unakniti čez Morganovo črto, da izniči morebitni učinek izdaje. Tedaj se mu zasveti pamet: Vrčonovi, saj je sestra Milena povedala da so jih polne Dobravlje, posebej pa je omenjala Franjota in Marijo, da sta neverjetno vsklajeni par in oba prijateljska in lojalna do rodbine in sorodnikov Vrčonovih.

Kot je iz priložene karte razvidno, se je Miran umikal po že prehojeni poti, vendar kot sem dejal ne več na čisto polje proti sv. Petru, temveč med hišami (za hišami) proti glavni cesti. Teren je nepregleden in je zlahka prišel do gospodarskega poslopja (štale) Vrčon Slavka. Kot sem omenil že na začetku, pa Slavko (moj oče) ni delal na kmetiji, temveč je vsa dela samostojno in brez ukazov vršil naš Rale (Hilarij Černigoj).

Pričevanje nunce Marije

Z nunco Marijo in že preje z nuncom Franjotom smo vedno v stikih od kar pomnim. Vedno smo se dogovarjali in obveščali o vsem kar je bilo važno za nadaljnje ukrepanje. Imeli smo in še imamo ne samo zavest, da pripadamo isti rodbini, pač pa velik občutek povezanosti in prijateljstva, dobivamo se ne zaradi vljudnosti in pravil družbe, temveč prav zaradi naše skupne zgodovine. Od tu začne pričevanje nunce Marije.

Rale je bil svojski človek le po tem da je nosil značilen klobuk, takega ni bilo nikjer v okolici in kdorkoli je opazil klobuk je vedel da je pod njim Rale (Hilarij Černigoj). Tako je tisto zgodnje jutro tudi Miran na dvorišču štale nenadoma naletel na nepoznanega človeka, vendar očitvidno gospodarja. Po pozdravu ga je povprašal, če morda slučajno ve kje stanujeta Vrčon Franjo in Marija. Rale ni nikoli hitel z odgovori, vedno je premislil, kaj želi nekdo od njega izvedeti. Ogleдал si je moža (ali bolje rečeno tisto kar je še ostalo od fanta), zaznal takoj tuj naglas in izgovor, morda je v hipu tudi ocenil vse možnosti, ki jih ima tujec, vsekakor se ni vklapljal v okvir Franja In Marije. Po več dodatnih vprašanjih, ki so Raletu zagotovila, da obiskovalec ni nasilnež, je temu razložil kje je hiša Franja in Marije, obenem pa povedal, da je Marija sama z otroki (razdalje je le borih 150 m).

Miran je hišo takoj našel, nunco Marijo dvignil iz postelje in povedal kdo je. Nunca je poznala vso zgodbo o Miranovem pobegu iz zapora, takoj ga je sprejela in tudi odpeljala v shrambo, ki je bila pod zunanjimi stopnicami na južni strani hiše, odmaknjena od pogledov z vseh strani, obdana tudi z visokimi kostanji. Seveda jo je prihod Mirana popolnoma vrgel iz tira in pričela je urejevati misli kako naprej. Ker se je to dogajalo zgodaj zjutraj, ni pričakovala obiskov, pa tudi KLO [Krajevni ljudski odbor – deloval kot policija ali Ozna, op-M.E.] (v njih pisarni ni še začel z uradovanjem, zato jo je prestrašilo, ko je začula korake približajoče k hiši. Brez trkanja (ni imel te navade) je vstopil Rale. Pogovor pa je potekal takole:

Rale: Veš Marija, malo prej je k meni v štalo prišel neznanec, malo čuden človek, se mu pozna da je veliko hodil. Povprašal me je kje stanuješ.

Nunca Marija: Ma veš Rale, tudi jaz sem videla enega, ki je šel po cesti, ma je pri Jozovih zavil proti Hribu.

Rale: Če ti tako praviš je že prav, meni se ni zdel napačen človek in se mi zdi, da je poznal družino.

Nunca Marija: Lahko da je res, vendar ne bi vedela kdo je.

Rale: Poslušaj Marija, meni ni treba niti lagati niti povedati, prišel sem do tebe, da vidim da je z vami vse v redu. Vidim, da si ga že nekje skrila, toda pazi, tu v kuhinji si pustila njegovo palico, ki sem jo malo prej videl v štali, zato spravi (v dialektu pomeni »skrij«) tudi palico.

Nunca Marija: Rale, res je tako, prosim te da o tem nobenemu ne govoriš.

Rale: Ko me rabiš, pošlji Zdravkoto (sina) po mene.

S tem je bila zaveza med nunco in Rale-tom sklenjena in ni bila nikoli prelomljena.

Kašča, kot je navedena v »zgodbi«, je bila posebna, z ničemer povezana soba z lastnim vhodom. Vstop je bil direkten na koncu stranskih stopnic, ki so vodila na dvorišče in naprej na vrt. To je bila shramba za razne

Dobravlje, leto 2008. Vhod v kaščo (podklet), kjer se je skrival Miran

stvari, med njimi tudi knjige, arhivske mape posojilnice in tudi za živila in neuporabne stvari. Po kvadraturi ni bila velika (cca 10 m²), vendar brez ostalih nujnih naprav za življenje. Shramba je bila brez oken, edina odprtina so bila vrata, še ta niso bila standardna temveč mala, prilagojena pač vhodni odprtini, niso imela zasteklenih površin. Električne napeljave ni bilo. Tako je v tej shrambi bila noč in dan tema. Obrnjena je bila proti jugu, tako da v tem času (maj) ni bila hladna, ker se je ogrevala od sonca. Le korak od vhoda je bil hiši prizidan hlev, ki pa je bil prazen in za skrivališče neuporaben. Proti jugu se je odpiral prazen svet (njive in travniki, zelo valovite in razgibane površine), vendar primeren za neopazno umikanje proti sv.Petru. V prostor se je vstopalo na koncu stopnišča za pristop na dvorišče in naprej v vrt. Vstop in prostor ni bil viden od nikoder, ker, kot sem že opisal, je bil obrnjen na jug, kjer so bile le njive in travniki.

Miran je bil ob prihodu v nezavidljivem stanju (18 dni na begu, po njemu neznanem terenu). Omenil sem že, da je popotna palica nenamerno ostala v kuhinji (služila je tudi kot primitivno orožje za obrambo pred divjino), vsekakor pa je imel s seboj v Ljubljani mu dano pištolo, ki pa je služila za obrambo, napad in pa za samouničenje, kot je sam priznal. Pištolo je skrival, da ne bi povzročil nepotrebne vznemirjenosti, pri že tako vznemirjeni nunci, ki je nenadoma prevzela nase veliko odgovornost in še večje tveganje, če bi Mirana odkrili. Z njo so bili tudi trije otroci, ki niso smeli vedeti ničesar, vendar v enaki nevarnosti kot nunca sama. Stanje, v katerem

se je znašla ni puščalo odlaganja na poznejši čas. Ko je premislila ves potek dogodkov, je prišla do spoznanja, da poleg Raleta, ki je popolnoma zanesljivo, ve o beguncu tudi Cvetka, ki pa ni bila zanesljiva, ni pa vedela da se je Miran namesto v beg, ki je bil enkratna rešitev, zatekel k drugi rešitvi, t.j. zatekel se je po pomoč k nunci Mariji, ki mu je takoj nudila potrebno zavetje. Cvetka pa verjetno ni vedela za družinsko vez, obenem pa je za svojo prid sklenila molčati o srečanju.

Nunca Marija pa se je nenadoma znašla v težkem osebnem in družinskem položaju, obenem pa se je zavedala, da bo rešitev iz tega položaja nevarna in da ga sama ne bo mogla rešiti v prid vsem prizadetim. Prvo kar je storila je bilo, da je vsaj za silo nahranila Mirana, ki se je brez normalne prehrane potikal kar osemnajst dni po divjini in je verjetno jedel kar je pač dobil po polju in gozdu, kot je sam dejal. Vode mu ni manjkalo, vendar z revno prehrano, ki si jo je pridobil, je moral vsak dan prehoditi cca 9,3 km, (za kar bi pri lepi poti in ugodnem vremenu in času potreboval vsaj dve uri),

a je porabil vsaj pet ur dnevno (2,3 zvečer in 2,3 ure ob svitu). Že ko je pobegnil iz zaporov ni bil kaj dobro oblečen, na poti skozi divjino pa je še obrabil kar je imel na sebi. Potreben je bil tudi temeljitega čiščenja in ureditve, saj tak kot je bil bi vzbujal splošno pozornost. Vse to je nunca Marija lahko opravila sama ne da bi ji kdo pomagal, vendar za nadaljnjo pot proti Coni A, (ki pa ni bila več daleč, cca 3,1 km) je potrebovala strokovno pomoč in nasvet, da se ta zadnji korak izvede čimprej in obenem varno za Mirana in vse ostale, ki bodo po sili razmer ostali v Coni B in Jugoslaviji pod stalno grožnjo krutih represalij. Tak

Dobravlje, leto 2008, glavni vhod v hišo Marije Vrčon, v pritličju

molčec človek in obenem sposoben reševanja takega problema, ki se ni gibal med množico, bil je raje doma, kjer je proučeval muziko, matematiko, in enigmatiko, po možu Franjotu tudi sorodnik, je bil nunci Mariji na dosegu roke in to je bil moj birmanski nunc (boter) Hrobat Viktor.

Hrobat Viktor (ponovno). Kot sem že na začetku tega opisovanja povedal se je Viktor Hrobat vrnil iz vojne (mobilizacija, vojska, ujetništvo, prostovoljec Prekomorskih brigad in končno demobiliziranec, se vrnil domov, tj, k svoji teti ali moji noni in svojemu bratrancu Slavkotu Vrčonu, v prahišo Vrčonov v Dobravlje 9. (ali točneje Skrilje). Viktor je imel lastno hišo pri Hrobačih (za Cvetko) na koncu vasi, vendar je moja nona tako njega kot sestro Slavko potegnila k sebi takoj ob prvi svetovni vojni, ko sta otroka ostala brez očeta (padel in pokopan pri Devetakih) in matere, ki je od žalosti umrla takoj za očetom). Bil je takorekoč član družine v vseh ozirih, včasih je kaj malega pomagal Raletu v štali ali na borjaču (zemjišče pred štalo), obšel bi kdaj tudi svoje posestvo, dlje od tega pa ni šel, raje je bil v pisarni očeta, kjer je ali delal ali pa se zabaval na njemu lasten način (z nenehnim učenjem). Kot oseba je bil skrajno tankočuten in preudaren, do potankosti seznanjen z svetovno in domačo politiko. Političnih stališč ni nikoli zavzemal, tako mu ni noben mogel očitati ne reakcionarnih niti provaldnih nagnenj. (Pri nas so se sestajali redno že pred vojno in po vojni prijatelji kot Vrčon Lojze, Mermolja Branko, prof.Lojze Bizjak, Jerkič Anton-moj stric, pri mami pa tudi kleriki od Črnič, Batuj, Kamenj, Križa, Skrilj –Vinko Černigoj) Skratka hiša je bila vedno odprta za ljudi dobre volje. To so bili ljudje, s katerimi je Viktor komuniciral, z ostalimi – v cerkvi na koru ali pri dirigiranju in poučevanju tamburašev pa je imel le delovni odnos in se nikoli ni spuščal v debate ali jih celo vzpodbujal. [...].

Ponovno Nunca.

Rale je bil tudi previden in dobro opazujoč mož (čeravno enook), bil pa je tudi vsem znan in ni vzbujal pozornosti ne pri ljudeh ne pri oblasti. Vsa okolica ga je poznala in kjerkoli bi se pokazal je bil vedno dobrodošel. Vedel je za tujca pri nunci, pa tudi sklepal je, da je dobrodošel in tudi da mora naprej, ker je ostajal skrit. Nunca Marija ga je tako imela za molččega zaveznika in mu je lahko zaupala katerokoli nalogo. Sama je bila vezana na hišo, otroke in Mirana, da ga ne bi kdo odkril, (ne pozabimo, da je v pisarni nunca Franjota zasedal KLO takorekoč brez prestanka. Po globokem premiselku, kako naj stvar spelje do konca je prišla do zaključka, da o nastalem položaju mora kontaktirati Viktorja, že zaradi sorodstva, znanja in molččnosti. Nalogo je opravil Rale, ki je Viktorju na zelo neposreden način obrazložil trenutno stanje in da ni veliko časa za ukrepanje. (nunc Viktor je rad dolgo premišljeval). Viktor kot sorodnik nunce tudi ni vzbujal pozornosti, saj so bili stiki takorekoč vsakdanji. Nunc Viktor se je tako odpravil na obisk nunce Marije.Ta mu je do popolnosti

razložila nastali položaj in tudi, da je časa malo za reševanje tega problema. Povedala mu je kje skriva begunca Mirana in kaj je do sedaj že naredila. (preoblekla, obrila in ga naredila neopazljivega povprečneža, ki ne vzbuja pozornosti.) Nunc Viktor se je takoj strinjal, da je stanje skrajno nevarno za vse in je potrebno takoj ukrepati. Pri preučevanju naslednjih potez sta sprva omenjala mogoče spremstvo Mirana do Kasovelj (Cona A), vendar bi taka naveza, če bi bila odkrita, bila dokaj sumljiva, obenem bi se moral spremljevalec ponovno vrniti že ob svetlobi dneva, kar bi še povečalo begosumnost preganjalcev. V poštev bi prišla lahko samo Rale in Viktor, oba starejša kot Miran, dobra poznavalca terena, vendar bi povečala okornost in vidnost akcije. V bližini prehoda in tudi v okolici je kar mrgolelo agentov, takih in drugačnih, bili so vsi oboroženi in z najširšimi pooblastili, kar je pomenilo, da lahko tudi po svoji presoji uporabijo orožje in sumljivega ubijajo. Kot prvo sta se nunca Marija in nunc Viktor dogovorila, da se mora akcija izvesti nevidno in neslišno. Tako je nunca prevzela takojšnjo nalogo, da Miranu splete copate, ker bi hoja z neprilagojenimi čevlji povzročala hrup pri koračenju v tihi noči in po klancu (v dialektu kolovoz), ki je sledil železniško progo nekaj metrov stran. Copate je izdelala iz volne in jih opremila z vezmi za privez na noge. Delo je bilo zamudno, že zaradi oblike in pa zahteve, da so popolnoma prilagojene uporabniku.

Viktor je med tem doma v pisarni izdelal natančen načrt bega proti Kasovljam. Na izdelani karti je označil pot po kateri se bo begunec umikal, z vsemi orientacijskimi objekti kot tudi z vsemi ovirami na poti, vljučno z mogočimi zasedami milice ali KNOJ-a. Iz priloge je razvidno, kako je potekal zadnji del bega, tj. na pravi karti in v pravem merilu, kar pa Miran ni imel, mu je pa Viktorjeva karta pokazala vse detalje, ki jih je potreboval pri begu.

Na mejnem prehodu v Kasovljah so na strani Cone A bili v službi različni sestavi britanske vojske, (Avstralci, Novozelandci, Indijci itd), ki niso poznali dovolj politične situacije na prej enotnem ozemlju, zato bi lahko kakšen ne preveč bister narednik begunca, ki mu ni bil všeč ali, da ne bi imel sitnosti z nadrejenimi enostavno vrnil na stran Cone B in s tem zaključil neprijetno delo in »raport« ki bi ga moral spisati za komando. To je imel nunc Viktor v vidu (dobro poznavajoč navade v teh vojskah, saj je bil tam ujetnik), zato je Mirana opremil s pismom (To whom it may concern), s katerim je opisal begunca in tudi vzrok zaradi katerega je pobegnil iz zapora). Miran ni govoril angleško, z italijansčino pa si v tej situaciji tudi ni mogel pomagati, ker bi se lahko narednik prehitro odločil za izročitev nazaj v cono B, če ta ne bi pokazal priporočilnega pisma, pisanega v angleščini. Nunca Marija je bila polno zaposlena z vsemi domačimi opravki, z dodatnim kuhanjem, tako da tega ni nihče opazil, s pripravo primernih oblačil in pa izdelavo volnenih copat (indijanskih mokasinov), da bi se begunec na najnevarnejšem delu bega neslišno premikal. Vse priprave za zadnji del poti so trajale pet dni. Predzadnji dan je nunca ob mraku seznanila

Viktorja z Miranom. Viktor mu je ponovno ustno in tudi skozi malo režo v vratih pokazal smer odhoda in orientirne točke, (cerkev sv. Petra, most železnice čez potok, samo progo, pot ob progi-kolovoz). Poučil ga je tudi o morebitnih zasedah in kako preiti cesto v Kasovljah, nadaljevati pod železniško postajo, in v širokem levem loku se približati reki Vipavi ob mlinskem jezcu, tu odločno preiti na drugo stran, povzpeti se na cesto Kasovlje-Preserje in poiskati angleške stražarje. Zadnji dan 23.05.47 je potekal v polni živčni napetosti, v zadnjih pripravah, poizkušanju nove obutve in hoje po skrajno majhnem prostoru skrivališča. Ob mraku, (cca 19.30) pa je bil Miran nared za zadji del poti.

Prehod.

Dan je bil že precej dolg, zato je tudi mrak prišel kasneje in je trajal kar nekaj časa. Ljudje so obdelovali polja in so se pozno vračali domov na zasluženo večerjo in počitek. Po presoji vseh činiteljev se je Miran odločil, da bo počakal z odhodom do pozne noči, ko vse obmiruje. Pohod je začel okoli 01.00, ko je vse v najglobljem mirovanju. Prešel je ograjo vrta ter se po njivi in travniku namenil proti Dolini (ime parcele), se povzpel na malo stezo, obšel hišo Slavke Rustja (sestra Viktorja) ter se znašel na Griču (ime parcele) Od tu je lahko zaznal večino poti in orientirne točke, tj. sv. Peter, pokopališče, progo med njima. Obutev je dobro služila namenu, brezšumno se je pomikal naprej. Prešel je skozi sredino Griča, se usmeril proti progi in prešel progo pod istim mostom kot pri dohodu. Od tu se je usmeril proti sv. Petru, ga obšel na severni strani in nadaljeval pot proti zahodu. Progo je imel sedaj na severni strani, cca 100 m oddaljeno, izkoristil pa je uhojeno stezo med parcelami, ki ga je peljala naprej proti zahodu. Ponovno je prešel klanec (kolovoz) in prišel do opisanega in označenega potoka (Košivec), ga prešel in nadaljeval pot proti severozahodu (kot proga). Par metrov pred seboj je opazil cesto Kasovlje-Potoče, levo proti jugu pa luči obmejnih stražarnic. Ne da bi prečkal cesto (bližina železniške postaje), se je ob vzhodni strani ceste premikal zelo previdno proti mostu (obmejni organi KNOJ-a).

Ko se je oddaljil od postaje je pregledal območje ceste in ugotovil, da ni nikogar, tako je cesto v kratkem zaletu prekoračil. Ponovno se je znašel med njivami nedaleč od reke, vendar ne ob njej. Pot je nadaljeval proti zahodu. Luči angleške stražarnice so ostajale za hrbtom proti jugovzhodu, pred seboj pa je zaslišal rahel šum padanja vode ob jezcu. Bil je na pravi poti. Previdno se je pretihotapil v območje jezcu, se ustavil in ponovno pregledal ves teren vse naokoli. Bilo je že zelo zgodaj in za seboj na vzhodu je počasi začel nastajati svit, zato ni smel odlašati. Prešel je ozaro, ki ga je delila od jezcu in odločno stopil na jez v vodo, zadnja ovira, ki jo je zaradi jezcu zlahka obvladal. Na drugi strani se je znašel v Coni A, prešel je kanal ki je vodil k mlinu, povzpel se je na cesto Kasovlje-Preserje,

Jez na reki Vipavi pri Brju, kjer je Miran prekoračil »Morganovo črto«

se orientiral in napotil proti stražarnici. Ko je videl, da je zares na pravi strani, je pištolo, ki jo je imel še vedno pripravljeno za obrambo zaskočil in odvrigel v grmovje. Počasi se je bližal stražarnici in, ko je bil opažen se je ustavil in počakal da se mu je eden od vojakov približal z naperjenim orožjem. Ko ga je slišal je stisnil iz sebe edino kar je znal in ga je naučil predhodni dan nunc Viktor: *I am refugee!*

Obenem mu je pomolil za čitanje predhodnji dan napisano priporočilo nunca Viktorja. (*To whom it may concern*). Beg je uspešno končal.

Moj začetek

Zgodba bi lahko bila končana v prejšnjem poglavju, če ne bi bil tudi jaz osebno vpleten v to izredno junaško dejanje od vseh zapletenih, ki so s čutom pravice, pripadnosti in požrtvovalnosti pripomogli k uspešnemu koncu. Ob nastalih dogodkih sem sam bil še otrok in se seveda nisem zavedal velikih sprememb in posledic za vse nas. Med vojno takorekoč ni bilo šolskih obveznosti. Po vojni je začela delovati slovenska šola in poizkušala kar se da dohiteti zamujeno. Šolanje sem uspešno kočal in se vpisal za nadaljevanje šolanja na Pomorsko trgovsko akademijo v Piranu (imenovala se je še Pomorska šola, Pomorski tehnikum, Srednja pomorska šola itd.) To šolanje sem uspešno zaključil in se nato zaposlil pri pomorski družbi, tako me je moja služba zanesla po vsem svetu in tudi v Argentino.

Dobravlje, leto 2008.

(od leve proti desni) Branko Vrčon, Ljubo Vrčon, Pavči Eiletz, Marijan Eiletz

Jozovi - (Vrčon)

Pri koncu (ali začetku) tega pripovedovanja moram še omeniti in opisati družino, ki je bila posredno vpletena v poznejše dogajanje te zgodbe. Hiša Jozovih je stala nasproti hiše nunce Marije na poti za Hrib (zaselek Dobravelj). Družino, razen strica (glava družine v dialektu), sem dobro poznal že kot otrok. Oče je pred tem umrl, tako da mi ni ostal v spominu. Teta (žena), je vodila skromno kmetijo, pri tem sta ji pomagala sin Branko in hči Zora. Starejši sin Stanko pa je študiral za zdravnika v Padovi. Da je družina lahko vzdrževala študenta je morala sebe za marsikaj prikrajšati, čeravno je tudi sam Stanko bil zelo skromen fant. Na vasi in daleč naokoli je bil zelo priljubljen in spoštovan (posebno pri dekletih). Vsa družina je bila zelo verna, pa čeravno sami revni, niso nikoli nobenemu odklonili pomoči, ko jo je potreboval. Stanko je diplomiral okoli leta 1940, opravil je tudi začetniško uvajanje v zdravniški poklic v Bolnici, tako, da je bil koncem leta 40 ali 41 že samostojen praktik. Družina se ni vtikala v nobeno politiko, so pa bili vsi trdi Slovenci. Dogodek, ki je spremenil življenje družine se je pripetil v Ajdovščini. Tam je oddelek za likvidacije napadel in težko ranil uglednega človeka (hoteli so ga ubiti). V Ajdovščini ni bilo nobenega zdravnika (ali so se skrili v bojazni pred revanšo), Stanko pa je bil momentalno doma, zato so poklicali njega k težko ranjenemu človeku. Kot

mu je veleval stan, kot dober kristijan in kot dober človek, je takoj odhitel na pomoč. Stanko je nudil vse kar je bilo v njegovi moči in v skromni zdravniški torbi, ki jo je vedno nosil. Kljub vsemu je ranjenec podlegel in umrl. S tem dejanjem se je Stanko v imenu vse družine zameril oblasti, ki je prihajala. Družina ni bila več varna in se je morala odseliti v Furlanijo. Hiša je bila kasneje požgana, tako, da se družina tudi če bi se hotela vrniti ni imela kam pod streho. Po koncu vojne se je vsa družina odselila v Argentino. Iz Argentine sta se v starosti vrnili le mati in hči v Gorico. Stanko je umrl v Združenih državah, Branko pa ob nesreči v Argentini. Branko je bil v Buenos Airesu kar uspešen prevoznik goriv in vnetljivih snovi, posedoval je pet tovornih vozil za prevoz, ker je pa bil posel utečen in mu ni bilo potrebno uradovati ves teden je tudi sam večkrat upravljal enega od vozil. Pri tem se je brez krivde dogodila prometna nesreča, v kateri je Branko podlegel poškodbam.«

(Tukaj moram dodati svojo pripombo v zvezi z nesrečno smrtjo tega – tretjega soimenjaka - Branka Vrčona, ki smo ga mnogi Slovenci v Buenos Airesu dobro poznali. Bil je družabnik Jožeta Musarja in izredno dober in pošten človek. Datuma te nesreče se ne spominjam, menda je bila sobota in temperatura je bila zelo visoka, ko so pripeljali na Musarjevo črpalko v Ramos Mejiji, kjer je bila baza njihovega prevozniškega podjetja, tovornjak-tanker s prikolico, polna neke zelo vnetljive tekočine. Vročina je povzročila, da je ta tekočina zvečala pritisk, kar je voznik takoj zaznal in sporočil to opazko Musarju, ki je bil tam prisoten skupaj z Brankom Vrčonom. Odločili so se, da odprejo na strehi tanka pokrov, da se ta pritisk malo zniža. To je bila huda napaka, ker je v hipu iz tanka brizgnila neke vrste megla, strahotno nevarna za eksplozijo, ki se je v nekaj trenutkih zares zgodila. Takoj zatem sta se vnela oba tanka in povzročila hudo eksplozijo in vnetje vsega goriva, ki je v nekaj sekundah doseglo razdaljo okrog 150 metrov naokoli in kot ognjeni jezik uničilo skoraj vse, kar je bilo v tem obsegu. Oba družabnika, nekaj njunih uslužbencev in več mimoidočih ljudi je dobilo strašne opekline, ki so vsem povzročile smrt po nekaj dnevih hudega trpljenja. Umrlo je okoli dvanajst ljudi, ranjenih pa je bilo vsaj toliko ali še več.- M.E.)

»Naj še omenim Marc Franca iz Dobravelj (Hrobači) in njegovo soprogo. Franc je bil sodelavec mojega očeta Slavka. Med vojno se ni nazorsko opredelil, zato je ob koncu zapustil domačijo, odšel v Furlanijo in od tam v Argentino v primestno naselje BA ki se imenuje Hurlingham. Oddaljeno

je kakih 30 km od mesta in je bolj rezidenčni kraj za srednji sloj in obrtnike. Od vsih mogočih ljudi sem poznal samo njegov naslov in iz tega sem potem videl in nekatere tudi spoznal.

Časovni pregled prebega.

Po približno znanih podatkih je prebeg časovno izgledal takole:

Ugrabitev pri Svetem	08.03.1947)	2 dni
Prevoz, prehodna namestitve v Ajdovščini in prevoz v Ljub .	10.03.1947		
Zapor v Ljubljani	10.03.1947)	50 dni
Pobeg iz zapora v Lj.	29.04.1947		
Pot iz Ljubljane do Dobravelj	29.04.1947)	18 dni
Prihod v Dobravlje	18.05.1947		
Bivanje (skrivanje) v Dobravljah	18.05.1947)	5,5 dni
Odhod v Cono A (Kasovlje)	23.05.1947		
Odhod iz Dobravelj v Cono A	23.05.1947)	0,5 dni
Prihod v Cono A (Kasovlje)	23.05.1947		
Prihod v Gorico	24.05.1947		
Skupaj na begu			76,0 dni

Pot iz Ljubljane do Dobravelj (cesta)	120 km
Pot Mirana cca 30% več	160 km
Prvi dan prehojena pot	5 km
Zadnji dan prehojena pot	5 km

18 dni - 2 dni = 16 dni »v gozdovih in gorah«

160km - 10km = 150 km težavne poti

Povprečno prehodil na dan: $150 \text{ km} : 16 \text{ dni} = 9,37 \text{ km/dan}$.

[...]

Argentina.

Omenil sem že, da sem se vpisal v pomorsko akademijo in uspešno zaključil šolanje leta 1955. Po šolanju sem kot praktikant (asistent) bil vkrcan na pomorski družbi. Takrat spričevala niso veljala nič, če ni bilo priloženo politično spričevalo, ki je moralo biti vsekakor pozitivno, sicer aspirant ni dobil verificirane pomorske knjižice (matrikole), ki je bila pogoj za delo na ladji. Po velikih težavah sem tudi sam dobil veljavni dokument in družba me je zaposlila. (o tem kdaj drugič). Po opravljeni vojaški službi sem se

ponovno zaposlil pri isti družbi. Pred nastopom službe sem opravil izpit za pomorskega strojnika III.klase. Ko sem bil doma na dopustu so me leta 59 prišli iskat za nujno zamenjavo obolelega častnika stroja in mojega sošolca že pokojnega Kalc Danila. Zamenjal sem ga na ladji »Pohorje« in kaj kmalu smo odpluli z Reke v neznano (for order) in pri Gibraltarju dobili nalog za nadaljevanje poti za Argentino in sicer za Bahía Blanca. Po prispetju v Ingeniero White (luka Bahie Blance) smo se vezali pod nakladalni silos za pšenico. Zopet bi morali nakladati ta tovor za neznano (for order), vendar se je zataknilo z nenehnimi stavkami luke in luškega osebja. Ker smo imeli dovolj časa sem pisal Marc Franjotu, da bi se dobila, vendar zaradi velike oddaljenosti in drugih težav do obiska ni prišlo. Ladja je bila ves čas oblegana od vsemogočih prebežnikov jugoslovanskega, pa tudi italijanskega izvora. Pred ladjo so protestirali proti nam »rdečim«. Na ladji je bil II kuhar Luka pravo mazilo za te protestnike, vsak dan jim je namreč z glavnega dostopa na ladjo (gangway) držal prave politične ure, kako nam je v Jugoslaviji lepo. Ko smo končno bili skoraj natovorjeni (cca 40 dni) je Luka zginil z ladje in zaprosil za azil. Najprej je bil močno pretepen od emigrantov, potem pa so ga oblasti s prvo ladjo proti Jugoslaviji poslale domov. To je bilo moje prvo potovanje v Argentino, pozneje sem plul po raznih delih sveta, ne da bi se vrnil ponovno v to državo. Po končanem dodatnem izobraževanju in izpitu za častnika I. klase sem spet plul na raznih ladjah po svetu. Ob napredovanju v upravitelja stroja me je družba ponovno napotila na ladjo, ki je opravljala hitro službo med Evropo in Južno Ameriko.

Srečanja. Ob iztovarjanju in nakladanju blaga v pristanišču Buenos Aires, sem poklical Marc Franjota. Povedal sem mu, da smo v mestu in da bi ga rad po toliko letih ponovno videl, saj je bil stari družinski prijatelj, tako kot vsa družina Marcovih. Srečanje je bilo veselo in dolgo. Od brata Ivana in njegove žene sem prinesel tudi priložnostna darila-spomin na Dobrovlje in Vipavsko. Pri res lepem srečanju pa sem zapazil, da mu na ladji ni bilo preveč ugodno, za kar sem mislil, da je kriva vsamogoča govorica, od slovensčine, hrvaščine, italijansčine pa povsod prisotne angleščine. Franjo ni pozabil svojega jezika in se je še po toliko letih izražal v neponarejeni vipavščini. Ko sva prišla v bolj pristen stik pa mi je povedal, da je imel občutek kot da ga zasleduje jugoslovanska tajna služba in da je imel občutek da ne pride več iz ladje. (Taka služba je res obstojala na ladji, ni pa bila namenjena obiskovalcem temveč sami posadki ladje). Moral sem ure dolgo opisovati domače kraje in ljudi, spominjal se je vseh podrobnosti iz svoje domačije, vseh ljudi (še živih in med odsotnostjo že umrlih), vseh njihovih njiv in travnikov. Franjo je bil namreč sodelavec mojega očeta, samostojno je vodi vsa dela v kleti, pretakal vina, skladiščil in izdajal ostale alkohole, urejal prevoze, ko ni bilo očeta, pa tudi kupoval blago, če je bilo potrebno. Poznal je vso našo družino in bil v družini kot doma. Ko je zapustil dom sem bil sam še otrok, vendar mi ni nikoli šel iz spomina, prav zato ker je veliko časa prebil z nami. V Hurlinghamu si

je zgradil lepo domovanje, poročen je bil z Mazora Marijo, doma iz soške doline, zelo prijetna gospa, delavna in verna. Sama je odšla od doma iz enakih razlogov kot Franjo. Rodila se jima je hčerka (takrat 1975) še otrok, ki pa je na naše začudenje govorila lepo slovensko kot da bi se rodila v domovini in tam tudi živela. Kljub solidnemu položaju sem opazil, da je v družini veliko domotožje in da se ne bodo nikoli sprijaznili z drugim domom. V tem okolišju je živelo še veliko priseljencev iz Vipavske. Ko so zvedeli, da ima Franjo obiske od doma, so množično prihajali na pogovor, mlajše sem kar dobro poznal, za starejše sem pa vedel več o družinah kot pa o posameznikih. Izseljencev, ki so se odselili po prvi vojni, pa ni bilo na spregled ali pa se niso družili s povojnimi priseljenci. Ob teh obiskih mi je prišlo na misel, da so tu tudi Jozovi in sem vprašal Franjota, če ima stike. (Jozovi so stali ob kleti mojega očeta, kjer je delal Franjo in so se vsak dan videli in govorili.) Seveda je Franjo takoj obvestil Brankota Vrčon (Jozovega), da se mudim v Argentini. (Vseh Brankotov Vrčon nas je vsaj štiri, čeravno sem jaz krščen za Luigia), Branko Jozov in družina pa so živeli v samem mestu Buenos Aires. Branko je prišel koj drugi dan v »darseno« (luka) na obisk. Branko Jozov me je povabil domov na obisk mame in sestre Zore. Seveda me je teta težko prepoznala, saj me je nazadnje videla kot otroka, dočim pa Zora ni imela težav, sam pa sem se jih spomnil ker sem večkrat prišel do Brankota, da mi je kaj pokazal. (Bil je malo starejši od mene). Z mano je bila tudi žena, nje so bili še posebej veseli, ker so poznali vso družino. Starejši brat Stanko pa se je odselil v Kalifornijo in se tam ustalil. Povdariti moram še enkrat, da so vsi ti izseljenci, ki sem jih srečal, bili veseli snidenja, vendar sem imel občutek, da so zadržani in ne sproščeni, o svojih specifičnih problemih tam doli ali doma niso bili pripravjeni govoriti. Spraševali pa so vsemogoče o stanju pri nas, o napredku, pozidavah itd. Noben pa ni omenjal ne vojne ne stanja po vojni. Bili so zelo prijazni in ustrežljivi, vendar kot sem dejal, nekoliko zadržani. Z Brankotom Jozovim pa ni bilo tako. Že doma je bil zelo vesele narave (nasprotje cele družine), odkrit in pripravljen na vsako uslugo, poznala ga je vas in okolica kot živega toda prijaznega fanta, nasmejanega in povsod zraven kjer se je kaj dogajalo. Mi mlajši smo ga gledali z občudovanjem in ga seveda hoteli posnemati, vsaj v malenkostih. Ko sva se tako pogovarjala o vsem mogočem, sem mu tudi omenil, da se mi zdijo ostali rojaki malo zadržani, čeravno so vsi poznali našo družino in veliko njih tudi mene. Branko se je nasmejal in dejal, da se vidi da ne razumem položaja, bili so namreč prepričani da sem udbovec (za kamuflažo sem bil z ženo) in da poizvedujem o njih, njihovih družinah, navadah in kateri veji belogardistov pripadajo. Seveda sem mu povedal, da je resnično dosti takih, ki ovajajo svoje sodržavljane, sosede in kogarkoli, vendar to delajo v lastno korist, da bi dosegli kar najugodnejše položaje v družbi in seveda dobro plačilo. Branko je poznal našo družino in mu ni bilo potrebno velikih besed za prepričanje, da smo taki kot pred vojno. Povedal mi je, da imajo vsi resne težave, ko hočejo dobiti kakšen uraden dokument od predstavništva Jugoslavije. (Največkrat rojstni list) krstni list so dobili po

župnijah doma in so ga sorodniki nekako poslali iz Italije. Ostale dokumente pa so urejali na italijanskem predstavništvu, saj so bili vsi italijanski državljani. Jozova družina je stanovala v mestu v rezidenčni četrti. Ulica je bila skrbno urejena, vedno čista, krasil jo je drevored z obeh strani. Pločniki so bili izdelani umetniško (kot v Riu). Ulica je sama po sebi dajala ugled in spoznanje, da so prebivalci enaki po izgledu in ugledu. Razsvetljava je bila enakomerna, bolj redka z bronastimi stebri. V takratnem času je bilo parkirišč dovolj, občji promet se je ulice izognil, so pa bile avtobusne postaje v neposredni bližini, kar je tudi ljudem brez osebnih avtov omogočalo hiter dostop do vrveža v centru. Vsaka stavba je imela tudi hišnika, ki je urejal vsemogoče zadeve prebivalcev in obiskovalcev. Stanovanje Jozovih je bilo v prvem nadstropju. Najboljše bi ga opisal kot predvojno meščansko stanovanje v večjem mestu. Bilo je prostorno z vsem potrebnim komfortom, vzdrževano zelo dobro (kot novo). Nudilo je popolno udobnost in intimnost stanovalcem. Premišljeval sem kje sem že videl kaj podobnega, pa mi je prišlo na misel, da sem res že videl podobno in to v Gorici na Corsu, ko sem bil s Cvetko in je ta obiskala svojo kolegico in prijateljico Emo, ki je tu bila zaposlena pri družini Rizzato (lastnik žage v Ajdovščini in ajdovski župan). Branko me je skupaj z ženo povabil na dom. Kot sem že opisal smo se tu srečali s teto in Zoro. Pogovorov ni bilo konca, saj jih je zanimala najmanjša stvar, kaj in kako je v Dobravljah in v okolici. Ladja se je z luškimi opravili zadržala kar nekaj časa, tako smo bili vsak dan skupaj ali tukaj ali tam, vsekakor smo bili vsi zadovoljni, da se ponovno vidimo in govorimo. Ko smo tako prišli že skoraj do našega odhoda proti Braziliji, je Branko napovedal še eno srečanje in to z Miranom Engelmanom.

Miran Engelman.

Povedati moram, da se tudi doma ni nikoli govorilo o begu iz Dobravelj, tako sem le bežno vedel, da pač ima teta Milena brata, ki živi v Argentini (Mendoza), da je poročen in da je arhitekt. Mojega strica Franjota, moža Milene, so izpustili iz zapora takoj po Kidričevi smrti.

Z ženo sva imela avto (redkost za tiste čase) in ker je bila hčerka ženine sestre hudo bolna, sva jo večkrat obiskala v bolnici v Ljubljani, obenem pa izkoristila priložnost za obisk strica Brankota (še eden z enakim imenom) in tete Milene. Oba sta bila vesele in optimistične narave, posebno teta Milena. Pri njih sem spoznal tudi Mileninino sestro g. Dušico, po poklicu zdravnico. Po smrti prvega moža in po vseh šikanah kot so opisane že v Engelmanovi zgodbi, se je umaknila na Reko in se ponovno poročila (Bidovec). Tudi Dušica je bila vesele narave in je lahkotno vzpostavila stike z ljudmi. Pišem zato, da bi bilo čitateljem razumljivo, da je bil beg tako izpeljan, da ni nihče vedel niti za beg kaj šele za detajle. Dobili smo se pri Jozovih na skupni večerji, ki sta jo pripravili teta in Zora. Branko nam je predstavil Engelmanove in nas njim, obenem je tudi povedal da stanujejo v sosednji stavbi in da so takorekoč dobri sosedje. Večer je potekal

v razgovorih in spominih. Naj prvo opišem njun par (oba sinova sta bila odsotna na šolanju), Miranovo ženo bi lahko takoj spoznal, ker je bila tipična Primorka in Krašovka (doma iz Svetega). Velike in sloke postave, skladne fizične zgradbe, prava lepotica. Zelo zanimiv obraz, ki je izžareval življenje in radost, oči so ji žarele, kot da je v slehernem momentu življenja v akciji, sproščena in viden optimist, pripravljena za nova spoznanja. Miran je bil pravo nasprotje svoje žene (in tudi sester). Mirnega videza, takrat okoli 50 ali kakšno leto manj, srednje postave, vitek, počasnih kretenj in tudi počasnega in tihega govora, bolj molčeč in zamišljen. Pri vsem tem pa se je na pogled videlo da je intelektualec in dober poznavalec kulture. Branko je povedal, da smo sosedje (in tudi sorodniki), iz istega konca vasi. Predstavil je tudi mojo ženo Metodo in povedal da je doma iz Ceste pod Križem. Miran je povedal, da mu je ljubša Mendoza, vendar da je tu našel dobro zaposlitev in so se tako preselili (začasno) v BA, da pa se mislijo urediti nazaj v Mendoza, čim se pokaže dobra prilika. Ženske so se spravile na svoje, in so obdelovale bližnje, ki so jih vse poznale. Branko in jaz (tudi Branko) smo bili nezadržani in pogovor je tekel precej glasno in seveda po dobravsko. Miran pa je uporabljal lepo slovenščino. Predvsem se je informiral o svojih sestrah in svaku (še en Branko), če jih vidim in kako so. O stricu se je zanimal kje in kako dela, če se počuti na delu v redu. Vse sem mu pojasnjeval, da oba z Mileno živita dokaj dobro in da se je preganjanje zelo skrčilo oziroma da je sedaj bolj v rokavicah. Vsakokrat ko gremo v Ljubljano se tudi dobimo pri skupnem obisku kake dobre gostilne. Da smo govorili tudi z Dušico in da se tudi ona počuti v redu, le, da sedaj živi na Reki (Cvetka tudi), pa občasno prideta z možem na obisk v Ljubljano. Razen detajlov o svojih, se je Miran zanimal le o splošnem stanju in politike ni omenjal, niti z eno samo besedo ni omenil Dobravelj ali da bi omenil, da tam koga pozna. Sam tudi nisem poznal tedaj celotne zgodbe (mного pozneje mi je nunc razložila vse detajle), tako sem sklepal, da vas in prebivalce pozna le po pripovedovanju Jozovih in mogoče veliko prej od sestre Milene. Dobil sem občutek, da je tudi on precej zadržan in da si o nama misli svoje. To sem kasneje tudi omenil Brankotu, ki pa je dejal, da je vedno tak, zaskrbljen in delaven, ter da se v zunanji svet ne spušča. Pozneje sem spoznal, da tudi Branko ni bil seznanjem z begom, ker bi sicer meni to tudi povedal. Šele mnogo kasneje (že v Sloveniji) je prišla cela zgodba na dan in s pisanjem Marijana Eiletza se je tudi celostno uokvirila. Miran je bil hvaležen za izkazano mu pomoč v natežjih trenutkih, zato niti v mislih ni hotel omenjati ostalih akterjev v zgodbi (nunca, Viktor, Rale, Cvetka), da jim s tem ne bi škodoval ali celo privedel pred tajno policijo (in njih metode). Mirana sem še večkrat srečal v BA. Vedno smo bili dobri prijatelji, (verjamem po zaslugi Brankota Jozovega, kateremu je zaupal), mene pa je verjetno še vedno imel na sumu, da sem vohun, pa čeravno njedov daljni sorodnik. Pomorska družba me je preselila na drugo ladjo in s tem so se moje poti v BA končale.«

MARKO KREMŽAR

SLOVENSKA POT

(Utrinki iz nekdanjih in sedanjih časov.)

I

*V deželah neznanih pradomovine,
rodil se iz sebe slovenski je rod.
V življenje poklical vladar zgodovine,
ga Stvarnik vesolja, neskončni je Bog.
Nemirni ga duh je napolnil v širine.
V daljave celinske slovenska gre pot ...*

*Tu smo!
Plovemo po Visli - hej!
Tu smo!
Save, Donave tokovi
kažejo nam pot naprej!
Tu smo,
drzni rod slovenski - hej!
Sever z jugom smo zvezali,
skozi gozd in puščo - hej!
Čez goré, prelaze strme
zdaj gre naša pot naprej!*

*Čoln. Veslo. Splav in tovor.
Mesto. Vas. Ultrjen hram.
Meč, puščica, kopje, prača,
krepka pest in mož močan.*

*Jasna je beseda naša:
da, je da in ne, je ne.
Jantar vozimo! Kjer treba
pot Sloven si sam utre.*

*Svet prostran ob mrzlem morju,
zemlja je, kjer smo doma,
pot, ki veže vso celino:
domovina brez meja.*

*Skupno delo, skupni boji,
skupne želje, skupni znoji.
Skupna jadra so na morju,
na obzorju skupna pot ...*

*To je vez, je korenina
vsega našega rodu!
Veže rod nas, božji dar.
Veže starcev vzor in volja,
volja vsakega moža.
Volja tudi nas - žena!
Materine pesmi čar,
tudi ta je božji dar.
Nam slovenska je beseda
ljuba, kakor živa stvar.*

*Sin!
Bog mi je dal te.
Sin,
rod te pozval je.
Sin,
oče pred tabo je
krenil na pot.
Služi svoj kruh, da
svoj boš gospod!
Sin,
rojen Sloven si.
Jezik spoštuj!
Bodi ponosen, da
naše krvi si.*

Sin,
zdaj boš tovornik,
jezdec, brodnik,
svet bo tvoj dom, a
rod - tvoj branik!

Sin,
tvoja naloga je
vredna moža.
Čast in ponos sta
to kar velja!

Sin ...
gost dobrodošel boš
svojim povsod.
Stopi pogumno na
jantarsko pot.

Na pot! Na pot
Srečno! Na pot!

Vode temne,
beli splavi,
dolgi čolni,
čolni naši ...

Glej, med njimi čoln nov!
Primi, mladec, v roke veslo!
Venec slave, čast nas čaka,
ko s poti v skrivnost zavite,
spet se vrnemo - domov

II

Šum
Šumenje v daljavi
pomladnih vetrov?
Šum, šum
To niso vetrovi,
to šum je gozdov.

*Niso vetrovi in niso gozdovi.
Vodni tokovi, brzice šumijo.
Slišiš, šumenje, bobnenje slapov?
Blíže hrumi, vse močnejše bobni.
Tiho! Prisloni uho na zemljó.
Niso slapovi. To hrum je ljudi!*

*Glejte! Obzorje na vzhodu gori!
Rdeči plameni Slapovi krvi.*

*Barbari od vzhoda!
Na spenjenih konjih divjajo kot blisk.
Iz temnih oblakov razlega se krik!
Ognjeni viharji, v njih smrt se nam roga
Pričetek je groze in bojeva in stisk.*

Čuvaj! Zagradi rog. Zatrobi v boj!

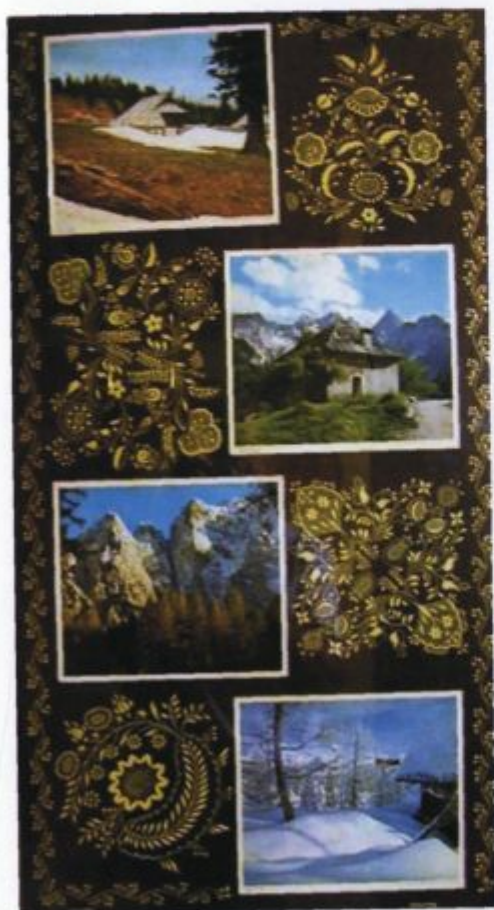
Počakaj. Premisli. Preudari. Postoj.

*Ni časa za dvom! Orožje v roké.
Brat bratu opora. Svoj čuvajmo dom!
Junaki, na plan! Rogovi trobite, trobite takoj!
Ves rod naj se zbere na sredi ostroga!*

Počakaj. Premisli. Preudari. Postoj.

*Naš rod razkropljen je - ni združen za boj.
Naj mladcev krdelo rešuje obstoj?
Možje na poteh so prek tujih dežel.
Tam strme goré so, globoke doline, ||
pa mesta skrivnostna, gozdovi, planine*

*Na morski obali ni skalnih gorá.
Ravnina povsod in meglena obzorja,
le pašniki širni in žitna so polja,
pa reka in mrzli valovi morjá.
Poskrijmo se v ločje, nevarnost premine*

Inž. Marko Bajuk,
»ORNAMENTI 2«

Tam v ločju močvirnem bi vsi potonili.
 Ni kraja, votline, kjer vsi bi se skrili.
 Ni skalnih zidov, ki bi čuvali vas.
 Sovražniki kruti nas bodo pobili,
 uničili rod, nas v sužnost gonili.

Zbežimo od tukaj! Še vedno je čas.
 Ni nas dovolj, da bi tvegali boj.
 Prva dolžnost je življenje rodu.
 Beg nas bo rešil Zdaj gre za obstoj!

Zberimo vse svoje - zbežimo na jug.
 Rešite živino! Govedi! Drobnico!
 Sovražnik požiga, hitite, hitite!
 Družine na konje, imetje na voz!

Hitrejšje od konja so vodne brzice.
 Na splave družine in čolne brž v vodo!
 Naj varjejo vodne nam vile usodo

Hej, bratje na splave! Veslajmo na jug!

Obvaruj družino - in reši imetje.
 Meč stisni v desnico - pozabi na plug.
 Edino imetje - roké in živina.
 Puščica in lok - sta edina pomoč.
 Pozabi na svatbo - na ples in na petje.
 Rodovi Slovencev - po rekah na jug

Tam daleč - bajé - pod triglavo goró,
 tam sinje je morje - in polje rodi,
 tam gozd je prostran in reke so tri
 Tam nove domove si bomo zgradili!
 V njih naši potomci se bodo rodili.
 Branili jih bomo s pestjo in s krojo.

Tam daleč je kraj,
 tam daleč bo dom,
 tam daleč je raj
 Tam daleč je zemlja,
 kjer zvezde pojo.

III

*Sto let je preteklo
in še so na poti.
Po rekah in stezah
pomika se srenja.
Na čelu očetje,
ob njih so sinovi,
za njimi gre rod.
Starci, otroci,
cele družine,
žene, možje,
mladci, device,
dekle in hlapci,
črede živine,
z blagom vozovi,
tropi drobnice.*

*Brez prestanka
proti jugu,
rod za rodom,
sto selili so se let.*

*Selili, hodili,
brodili, vozili,
ljubili, rodili,
trpeli in peli,
molili ... živeli*

*Nihčé ni sejal,
ne žel, ne oral.
Nihčé ni potožil,
nihčé žaloval.
Nihčé zaostajal,
ne gledal nazaj.
Po težkih naporih
so našli - svoj kraj.*

Prav v srcu Evrope.
 Kjer gorske verige
 so meje vetrov,
 kjer stare so steze
 celinskih poti
 v križišče speljane,
 kjer morje je mirno
 brez mrzlih valov,
 kjer reke so bistre,
 kjer ajda zori
 Kjer sonce oživilja,
 kjer gozd je kot gaj ...
 ljudstvo popotno
 ... je našlo svoj kraj.

Vrsto let smo se selili. Zdaj smo tu!
 Dolgo pot smo prehodili. Zdaj smo tu.

Tu je naš dom, ki ga bomo branili.
 Nova naj druží nas vez!
 Starosta čast naj še vedno uživa,
 v bojih pa enemu damo oblast.
 Skupni naj vlada nam - knez!

Mož dobrote in moči.
 Bodi knez - po naši volji!
 Mož pogumen in pravičen.
 Vodi knez - po naši volji!
 Mož, ki se Boga boji.
 Sodi knez - po naši volji!
 Mož, kot oče, rodu zvest.
 Vladaj knez - po naši volji!

Z božjo pomočjo - po naši volji,
 zdaj in vse slovenske dni.

IV

*Kdor obvlada cestni vozal,
kdor križišča je gospod,
kdor stražar sotesk in rek je
trgoval bo vsepovsod.*

*Tu postavim svojo hišo.
Zdaj bom sam svoj gospodar.
Nič ne rabim več pomoči,
kdo je sosed mi ni mar.*

*Zemlja ta, je moja last!
Molči ti, ki nimaš nič!
Proč od tukaj, kjer smo mi!
Nož je oster! Dolg je bič!
Mi imamo več živine!
Rod naš slava je davnine!
Mi imamo več otrok!
Siti vaših smo nadlog!*

*Kjer nekoč vzajemnost trdna
družila je vse napore,
in vodila složni rod,
zemlje orne je posest,
vžgala prej neznane spore.*

*Le na sebe misli vsak,
zase dela, gospodari.
Kaj godi se naokrog,
kdo preži in kdo rovari,
kdo je tujec, kdo rojak,
že nikomur več ni mar.*

*Ko udaril je sovražnik,
rod se je ponovno zbral.
Kot nekoč bi rad se združil.
Hotel je - a ni več znal*

Zemljo je branil, a tujcu je služil.

Krst,
 je prinesel iz Irske menih.
 Voda
 odpláknila z mečov je kri.
 Meč
 je ostal - a menihi odšli.
 Vera
 na ustih in v srcu grenkoba.
 Rod
 se še vedno Peruna spominja.
 Kocelj,
 naš knez, je iztegnil rokó,
 Bog
 mu Cirila z Metodom pošilja.
 S črko
 naš rod je sprejel blagovest.
 Tujec
 zahrbtni je kneza izdal,
 knjige požgal in zveste pomoril.
 Križ!
 Le križ je še stal ...
 up je ohranjal in verne je družil.

Kje je čas nekdanje slave,
 pesmi, coetja, svatbe, plesa,
 mesečine, vasovanj,
 zgodb junaških in skrivnostnih ...?
 Kje je čas nekdanjih sanj?

V.

Svobodnjakov rod ponosni!
 Kje ste, ljudstvo?
 Kje vodniki?
 Kje nekdanji ste brodniki,
 kje čolnarji Visle, Save,
 kje združni gospodarji?
 Kradejo nam staro pravdo!
 Kje je čas nekdanje slave?

Slovenska je pot kakor steza krvava
in pesem nekdanja spreminja se v vzdih.
Le vera pomaga od rojstva do smrti.
Besedo slovensko zapiše menih.

Vsejano je seme.
Predno vzkali,
cvetje požene,
sad obrodi,
rod ga ohranja,
duhovnik goji

Begunec natiskal nam božjo je vest.
Prevaža jo v sodih neznan nam voznik,
prek skritih prelazov in klancev in cest.
Ni nam za spore med kralji, cesarji.
Tuja oblast je, a Cerkev je naša.
Daleč je Rim, a blizu nebo.
Sredi pretresov nam Bog prizanaša.
On ve edini, kako je hudo.

Tujci izgnali so Mater Marijo,
mi pa skrbno smo jo skrili med se,
tiho molili, ji peli na glas.
Cerkvice smo ji na gričih gradili,
tam nam kraljuje in prosi za nas.

Romar roma v Kompostelo
V dušo zaseje nemir mu Gospod.
Meč je odpasal, odložil je delo,
Bogu posvetil je sebe in pot.
Preko Evrope in mimo meja,
sredi zametov in mrzlih noči,
romar slovenski sam zase hiti

Seme je v srcih, kot zrnje pod grudo.
Tiho brsti in čaka svoj čas.

VI.

Garamo, trpimo,
za tuje ljudi.
Za tuje koristi,
za tujo oblast,
gradove gradimo
iz svoje krvi.

Z žilavo silo slovenske pesti,
ki Bog nam podaril za našo je rast,
orjemo zemljo za tuje ljudi!

Mir vaščani!
Stara pravda
naj ohrani
red med nami.

Ljudstvo je v zahtevi složno.
Bogu in cesarju le
zdaj bo zvesto in podložno.
Vsak rojak je svobodnjak.
Svobodnjak je vsem enak!

Dovolj je garanja! Tlačani! Upor!

Zbudi se gmajna,
stisni pesti!
Konec je tlake!
Grad naj zgori!

Upor je vzplamtel,
a strli so ga.
Ponos svobodnjakov
pokril je pepel.
Človek slovenski
molče je trpel.
Stisnil zobe je,
pa molil - in klet.

Glej grmade na vrhovih!
Dim in kri Vasi gore!
Turki! Turki! Šiba božja.
Vkup vaščani! Vkup ljudje!
Teci v hrib, prižgi grmado!
Skrijte hitro v gozd živino!
V cerkev rešimo družino.
Hitro v tabor, v božji hram.
Za zidovi pod zvonikom
se postavimo jim v bran.
S koso, z vilami, s sekiro
kolji, bij! Pobij sovraga!
Z mečem, sulico, ostjo,
s hrabrim srcem in s pestjo!
Z rožnim vencem, Mati božja!
Zla obvaruj nas nebo.

Boj krvav - in naša zmaga.

Sisek slavni, Kisek, Sigeđ
krajci so slovenskih zmag,
so spomin slovenske sile.
Čete naših mož in fantov
tam so Turke zavrñile!

Slave, zahvale jim nihče ni dal.
Kri so prelili, življenje so dali.
Čast in priznanje - je tujec pobral.

Živimo od zemlje, živine, obrti,
izrabljani, tlačeni - nikdar pa strti!
Ne bo nas skrivil
ne bič ne birič!
Še Turek brezbožni zobe je polomil,
ko hotel zagristi v slovensko je kost.
Globoke pognali smo v tla korenine,
zarili med skale smo jih do pekla.
Ne bo izruval nam jih niti - hudič!

VII.

Vrsta viharnih minila je let
 Dolgo, predolgo je narod tlačan.
 Breme čezmerno Slovenca ni strlo,
 krepko stoji, še pod jarmom - zravnan.

Sinovom svobodnjakov,
 ki branijo cesarjev red,
 prek mej Evrope in Jadrana,
 kot hrabri voj izkušenih vojščakov,
 sosedje kratijo pravico plemstva.
 In ko zlatnik postal edini je gospod,
 slovenski kmet doživel je prezir - rojakov.

Evropo prekrizala sled
 železnih je cest.
 Ne več po stezah,
 po žici gre vest.

Zidajo, dvigajo temne tovarne,
 dimniki rastejo sredi poljā.
 Fantje se spuščajo v rove nevarne,
 trgajo drob iz ponosnih gora.

Vrhove -
 vse bele nekdaj od snega,
 gozdove -
 v njih škratje bili so doma ...
 daljave -
 kjer pesmica v zraku trepeče,
 zastrl je dim.

Dimnik zakril je naš stari zvonik.
 Vzdih se pritajen spremenil je v krik!
 Boljših nam dni izprosi, Marija!
 Mati si naša, sveta Gospa.
 Vir si Miru, ki ga svet ne pozna.
 Vernih kristjanov si varna pomoč.

Čuvaj nas, Mati iz Svete gore,
prošnjo usliši, Marija pomagaj!
Vladaj nam Mati vladarja sveta!
Reši lahko nas le čudež z neba.

V stiski je narod zaupal v Boga.
Strnil je vrste in stisnil je pest.
Sredi preizkušnje se dviga zavest.

Zdaj Blažek z Nežico v nedeljsko šolo hodi.
Pod vaško lipo, z vsakim letom
vse več Blažetov je in Nežic
Glej, lipa se razrašča v gaj,
in nagelj srcu govori.

Pod večer pesem zazveni ubrano,
prav tiho, tiho čas zori

Ko listje trepeta v skrivnostnem šepetanju,
mrmranje spremlja ga ob sveče svitu,
iz knjig Mohorjevih,
ter drobnih zvezkov poezij,
ki vabijo k molitvi, misli, branju.

Z Zdravljico seje pesnik v srca up
in sanja čudovita ljudstvo vodi.

VIII.

V plavžih bobni, v srcih gori.
Drami se svet, zbuja se kri.

Mavričnih barv odsev iz daljave?
Narodi dvigajo svoje zastave.
Rod naš slovenski je dvignil srce!
K nebu stegujemo svoje roke,
žuljave, trde, od zemlje so rjave,
v srcu ponosni, pred Bogom kleče.

Čela, kot skale granitne se dvigajo.
 Srca razžaljena, v upu utripajo.
 Kriki upora in gneva se zlivajo,
 v svetu odmevajo, zemljo pretresajo.
 Hočejo kar jim pripada in gre!
 Kruha in dela in streho nad glavo,
 jezik, svobodo in ... svojo zastavo!

Leta pa tečejo, tečejo, tečejo

Bog bo obudil preroka, vodnika,
 močnih dejanj in jasne besede!
 Prišla bo doba velikih spoznanj.
 Konec zatiranj in konec bo bede,
 konec prezira, ki rod ga trpi.
 Biti Slovenec, ponos bo - odlika.
 Upanje raste, se vzpenja, kipi

Zahteva! Ne prošnja!
 Ne tlaka. Oblast!
 Hočemo svojo svobodo in čast!
 Narod hoče!
 Hoče združitev slovenskih zemlja!
 Hoče svobodo svoji besedi,
 hoče pravico pri delu in jedi,
 hoče, da vsem je rodovom enak,
 hoče svoj prapor, hoče svoj znak!

Tribarvni trak.
 Znak povezave je naših dežel,
 zastava je slave in nove rasti.
 Kdo nam bo kratil pravico, da smo!
 Vzeli si bomo jo z golo roko.
 Prapor slovenski se dviga - vihra!

Temno neurje nas je zagrnilo,
 prapor je z jambora strgal sovrag.
 Upanje naše, kot vedno, je živo.
 Maverica nam je ostala kot znak,
 da nam svobode nihče ne podarja,
 da brez ponosa enakosti ni,
 da samostojnost je vztrajnosti sad.

*Tribarvni prapor je v skrinji zložen,
nageljna cvet in list rožmarina
čakata skrta svobode - ob njem.*

*Počijo streli.
Odjekne vihar.
Vojna divja.
Ruši se temelj
vsega sveta.
Streha gori,
narod pa upa,
narod trpi.*

*Konec cesarstva! Nov svet se gradi!
Dan je prišel, ki smo čakali nanj.
Zdaj svobodnjaki se bomo združili.
Noč tisočletna ostaja za nami.
Novo državo si bomo zgradili!*

*Le malo svobode,
le malo zemljé,
prek grude slovenske
so tuje mejé.
Namesto združitve
so nas razdelili!
Na mladih je vrsta,
da iščejo smer
prek novih ovir,
zastraženih mej.
Ni časa za prazne besede.
Ni konec poti!
Vsem mejam navkljub,
po poti naprej!*

*Onstran mejá naši bratje trpijo.
Tujci si njihovo zemljo delijo.
Materin jezik zdaj tih je šepet,
skrito v družini ga le govoré.*

Tuje jezike otroke učijo.
 Hočejo zlomit ponos jim in silo.
 Konec je upanja? Konec je časov?
 Časi preizkušnje so - onkraj mejé.

IX.

Lakota, lakota ...
 dela ni.
 Zemljo, zemljo ...
 dolg mori.
 Davki, davki ...
 pijejo kri.

Ni več mogoče.
 Kdo naj zdrži?
 Zemlja je naša - a ne rodi.
 Naj jo vzame, kdor jo hoče!

Zemlja joče, zemlja joče.

Čakaj. Počakaj na konec krivic.
 Konec bo krize, saj je še vic.

Sosedov, pred letom, odšel je čez morje.
 Dobili so pismo, denar je poslal.
 Njegovim, kot pravijo, že gre na bolje.
 Otroci dobili so kruh
 Zdaj piše, naj pride družina za njim,
 naj dom zapustijo in se poslovijo,
 naj hitro prodajo prav vse kar imajo,
 da v novi deželi na novo začno.

Kruh tujine
 Vedi Bog - je res grenak?
 Pravijo, da vsak odreže
 kos lahko si, kadar hoče

Zemlja joče

*Mati, solzo je požrla,
tihu zaihtela hči,
jokal je najmlajši sin ...
pa so vendarle odšli.*

*Zakaj bi ostali?
Dovolj so trpeli,
dovolj gladovali.*

*V Ameriki je kruh doma.
Tam daleč se bolje živi.*

*Nihčé ne vpraša te - kdo si,
nihčé ne zmeni se za te,
nihčé, kaj s tabo se godi.
Nihčé ne tolaži, če srce boli*

*Potrpite! Ne hitite!
Kdor odide, se izgubi!*

*Čez mejo na delo,
za leto, za dve ...
čez morja brezmejna
jim upi hite.*

*Po premog pod zemljo,
v tovarno med dim,
karkoli zagradiš,
za leto, za dve ...
v deželi prostrani,
bogati, neznani
se lažje živi.
Tam daleč je bolje.
Ko bolje bo tu,
se vrnemo vsi!*

*Vrnemo se polnih žepov,
čez dve leti ali tri*

In odhajala za kruhom
 je procesija rojakov,
 romala čez ocean.
 Kri slovenska je curljala
 noč in dan in leto dni
 preko meje in obzorja
 čez celine in čez morja.
 Brez vojská in brez junakov ...
 naša se izgublja kri.

Zdaj ...
 orje ledino,
 koplje in vrta
 rove v globino,
 seka in kleše,
 zida zidove,
 stroje upravlja,
 jeklo krivi
 Solzo utira,
 misli na dom,
 in na skrite vezi

Čas na obrazih zapustil je sled.
 V mrazu, v vročini in v sajasti megli
 sredi tujine ustvarjajo svet.
 Dom pa sameva, ne šteje več let.

Še vedno so tam.
 Sam Bog ve kako
 jim teče življenje.
 Vsak kuje si srečo
 in skriva trpljenje;
 pozdrave še pošlje,
 a malo novic.
 Nikomur ne pravi
 in niče ne vpraša,
 od kod gre in – kam

X.

Blíža se noč.
 Joj, noč!
 Sredi dne.
 Veter leden je.
 Téma in mraz.
 Sredi dne.
 V hrušču je – molk.
 Mrzel molk.
 Sredi dne.
 Blíža se volk.
 Glej! Volk!
 Sredi dne.
 Ura je polnoč.
 Sanje so mora.
 Sredi dne.
 Črna tema je!
 Sredi dne!
 Joj! Na pomoč!
 Blíža se noč.

Povejte, možje,
 zakaj vas je strah?
 Od kod ta nemir?
 Odkod vaš preplah?

Glej, tam za gorami
 tujec nasilni rojakom grozi.
 Kjer sonce zahaja
 črni nam krokarji pijejo kri!
 Na jutranji strani
 zemlja se trese – krvavo žari.

Vse naokrog je sovražnik. Preži,
 da nas napade, ukrade posest,
 zemljo zasede, polásti se mest,
 ljudstvo zasužnji, pobije, preseli,
 zbríše spomin, da smo tukaj živeli.
 Kdo nam lahko na pomoč prúhiti?

Pokličimo zaveznike!
 Sovražnik tudi njim grozi.
 Ves svet si sega zdaj v roké,
 da skupaj se obvarje zla.

Skupaj z njimi bomo strli
 strašno moč, ki nam preti.
 Skupaj zmagamo tirane,
 si delimo slavo, rane!
 Skupaj nov zgradimo svet!

Straža!
 Trobi na bojni pohod!
 Mladci!
 Hrabro na skupni branik!
 Zbor!
 Sklenjen obrambni je krog.
 Roka je v roki; kot trden so zid.
 Kje si sovražnik?
 Kje si zdaj skrit?

Vojna!
 Bog pomagaj! Vojna.
 Nas napada sila trojna!
 Plat zvona!
 Bombe, strojnice, letala.
 Plat zvona!
 Tanki težki,
 tovornjaki polni mož,
 konji, mule in topovi ...
 krik spopada, puška, nož.
 Boj divja.
 Kdo bo rešil nas navala,
 kdo rešilni dal ukaz?
 Kje ostala je pomoč?

Bliža bitke se bobnenje.
 So že tu sovražniki!
 Vse okrog je nem preplah
 Zmeda. Boj. Umik. Poraz.

Črni so tanki pogazili nas
Kje ste zavezniki naši ostali?
Sami smo, sami Nad nami je noč.

XI.

Groza ...
Sredi požara grmada gori.
Tujec nas strelja,
brat nas mori.
Groza na grozo
Téma je sredi vesoljne noči.
V temi obup.
Krik sredi molka!
Né kdo iz teme je brata ubil
pa je, kot Kajn, z lažjo
svoje dejanje prikriľ.

Vsi hočemo svobodo!
Pravico hočemo in boljši red!
Zakaj ubijaš me, rojak?
Mar ni le tujec nam sovrag?
Kdo je odločil, da moram umret?

Kdo je sovraštva nasipal nam strup,
sredi nesreče, nesrečo pozval?
Kdo je spremenil trpljenje v obup?
Zlobec, zlorabil je narodno čast,
sebi pripravljaj je pot na oblast.

Nebo je v plamenih!
Za hribom gori ...
Obešajo talce!
Brat, brata mori.

Iščeš svobodo -
najdeš krivico.
Laž se prikrita
meša z resnico

Morja brez dna so, valovi neskončni.
 Divji valovi preplavljajo svet.
 Črni valovi pa rdeči in rjavi,
 sredi vrtincev, vetrov in tokov
 novi valovi, vsi beli in plavi!
 Strašni valovi ... ker vsi so - kroavi.

Strupeni vetrovi nam dúše dušé.
 Razklan je naš narod na robu prepada,
 ko sile peklá ga pod sabo drobé.

Kdo šepeče? Kdo zavaja?
 Kdo napada? Kdo se brani?
 Kdo gradi in kdo podira?
 Kdo se skriva? Kdo osvaja?
 Kdo kupčuje? Kdo žrtvuje?
 Kdo gasi in kdo požiga?

Ljudstvo blodi. Kdo naj sodi?
 Kdo živi naj, kdo umira?
 Kdo obsodi, likvidira?
 Kdo junak je, kdo slabič?
 Kdo izdan je, kdo izdaja?
 Kdo oblast le sebi kuje?
 Kuje, kuje vedno huje

Se nebo je zatemnilo.
 Narod lastno reže žilo.

Kaplje v mogočnem smo toku usode.
 Kdor se ustavlja nam, brani si last,
 stremo ga, kakor nevarno pošast.

Vsekajmo s surovo silo!
 Žrtve, nujne so za stvar.
 Mrtvi? Nič nam niso mar.
 Revolucijo gradimo.
 Ladje za seboj požgimo!

Vaša družba gnije bolna.
Temelje ji razstrelimo.
Mi kladivo smo in srp!
Na grmadi razvalin
vse na novo si zgradimo!
Čas je zrel in mera polna!

Čas je zrel.
Slišite strel?
Strel iz noči.

Iz gozda smrt prihaja v vas

Branimo dom,
zadnji je čas.
Gre za življenje
Puške zgrabimo!
Vas zastražimo!
Zemlja je naša,
zadnji je čas.
Čas za izpad!
Vero branimo!
Hiša gori!

Navček zvoní
Zadnji je čas.

Iz gozda smrt prihaja v vas.

Krepko stopimo,
kvišku glavo!
Z nami je narod,
z nami nebo.

Zvest ob zastavi,
trden ob križu,
strgan, razbičan,
ranjen, teptan ...
narod slovenski, kot vedno
... je sam.

XII.

Reka beguncev molče se poslavlja,
 tiho, kot duh, se čez polja vali,
 reka Slovencev, reka ljudi ...

Rdeče žari, ko zapuščajo dom,
 mrak si podaja roko z nočjo.
 Skrb kakor črv pritajeno kljuje.

Bog in Marija! Ciril in Metod,
 čuvajta nas, ko gremo na pot.
 Teden morda ali dva bo dovolj,
 da pomire se duhovi.
 Tjale do mesta, morda do meje,
 morda čez mejo rešujmo življenje,
 le do zaveznikov, tam za goró

Zemljico v culo,
 molek v rokó.
 Tiho gredó
 vrste neskončne v temó.
 Nič ne vedo,
 kam in kako.
 Stisnjena usta,
 solza, šepet:
 vrnemo se, vrnemo

Zakaj dopustilo je sveto nebo, da bili so izdani?
 Ko svet so delili si trije trgovci,
 begunci slovenski bili so prodani,
 ker ljudstva tedaj so služila kot novci

Izdani, prodani,
 zlomljeni nikdar!
 Pobiti, poklani,
 nikdar premagani.
 Vedno zravnani!

*Tok se cepi v dva rokava,
eden v svet in drugi v zémľjo,
tečeta z domačih polj.
Barva enega je siva,
druga rdeča je - krvava.*

XIII.

*Treska! Grmi
V Rogu bobni.
Stvarstvo molči,
v gozdu je tema, pod zemljo ječi
Vest otopela, pijana zbesnela,
danes še spi.*

*Apno, bombe, ekrazit,
skale, pesek, prst in voda!
Zdaj je naš zločin zakrit.*

*Krut sem izpolnil ukaz,
da likvidiram rojake
Nikdar obsojene, zvezane,
nage, razbičane v žrela sem
skritih prepadov pehal.
Njihov spomin bo preklet,
zbrisan, pozabljen, zatrt.
Lastnim otrokom bo gnus.
Zginil čez nekaj bo let.
Strt je sovražnik, končan!
Boj je bil njihov - zaman.*

*Brate sem svoje moril
Kam naj zakopljem pošastno skrivnost?
S čim naj bi krivdo opral in prekril?
Kam naj bi zbežal, se skril in zapil?
Zame ni več pomoči!*

Breme prenašal bom, dokler bom živ.
Kroglo še sebi bom v glavo pognal.
Ni odpuščanja ... prekleta sem kri.

Brat, ne obupaj!
Sprožil si v tilnik mi strel,
pahnil si v temno me jamo,
vrsto rafalov si spustil za mano,
mrtvo si truplo še dvakrat zadel.
Jaz, pa te nisem preklel.

Mi v breznu,
slovenskega drevesa živ smo list,
smo ud, nasilno ločen od telesa.
Nikoli ne zamre spomin na vas,
na brate, sestre – te in one –
ki blizu smo vam noč in dan,
in molimo, da končno vsi
bi srečali se v miru ob Resnici.
A hkrati moramo svariti iz globine,
rojake vse, dokler je čas:
Strašnejši je od strelav v tilnik
brezbrižni molk, ki večja laž.

Rabelj, naš brat, ti resnico poznaš.
Zanjo si zdaj odgovoren!
Glej, da naš rod preživi!
Naši sinovi in hčere ne smejo
varani rasti, notranje razklani.
Pričaj po vesti, če res se kesaš!
Tebi čas teče, nam večnost stoji.
Tebi, brat rabelj, vse bolj se mudi.
V črnem sem breznu postal okostnjak,
kmalu tvoj videz bo meni enak.
Čakamo. Trudni pod težo smo skal,
čakamo, upamo, molimo ... čakamo,
kdaj se boš brat, moj rabelj, skesal.

XIV.

*Taborišča, siva mesta,
siva mesta v tujem svetu,
siva morja za gorami,
siva dolga, dolga cesta.*

*Čez gore in prek morja
siva se izteka reka.
Dolga je neznana pot.
Brez meja - diaspora.*

*Rod slovenski gre na tuje,
a ne utaplja se v tujini.
Trdno upa, zvesto ljubi,
ne predaja se sivini.*

*Bog jim prihranil je strašno usodo,
ječe, zaporov in skritih grobišč.
Drugič prejeli življenja so v dar.
Dvakrat so zdaj Mu dolžniki.
V svet so poslani begunci pregnani,
sami so v zmedi neznanih jim mest.
Zvesti so Bogu in sebi in rodu.
Vsak je razklan, kot da bila bi dva.
Sredi tujine so v duhu pri njih, ki
čakajo v molku svobodo - doma.*

Niso v svet odšli za kruhom.

Niso šli na lahko pot.

*Pesem, križ in grb slovenski,
hranijo za dom in rod.*

*V duši vstajajo spomini,
domotožje zmerom huje*

Spomni pesnik jih v tolažbo:

"Mati, z nami je odšla na tuje."

Mamica zlata,
 kje je moj rod doma?
 Mamica,
 kdaj me popelješ med brda ... gorice?
 Rada spoznala bi bratrance, strice
 Mamica,
 poj mi uspavanko, ker je tema.
 Mamica,
 očka in ti, zakaj sta odšla?
 Mamica,
 pravljico, pravljico lepo povej!
 Kdo je bil kralj Matjaž,
 škrti, povodni mož,
 vile in kraljevič?
 Ti vse poznaš.
 Mamica,
 solza je tvoja kanila na me.
 Mar se ti smili Alenčica mala,
 lepa kraljična brez svoje zemljé?
 Mamica moja, ne jokaj, že spim,
 eno še pesmico, mami, zapoj ...
 kje zemlja slovenska,
 kje dom je moj

XV.

Zvezda srebrna je padla z neba ...
 Nova je doba, stara zvestoba.
 Spet je vzajemnost med nami doma.

Iz istega vira je reka privrela,
 ob skalnih pečinah zgubila je smer.
 Zašla je v brzice, pragove, slapove,
 ločila vodé je v neštete rokave,
 pa končno se zlila spet v skupni je tok.
 Močnejša je zdaj kakor skalnata čer,
 ki vode nekoč je ločila.

Preko daljav in prek tujih mejá,
preko vekóv, do današnjega dne,
sega si v roke veriga rodov,
rod, ki prihaja,
rodu, ki gre
Veže nas skupni slovenski utrip.
Duše utrip je, iz skrite davnine,
žile utrip je iz nove bližine,
skupni utrip je, svetovne širine.
To je utrip, ki ga vsak prepozna,
dedni zaklad je slovenske družine.
Kdo ne občuti ga - sredi srca?

*Glej! Na obzorju Moj Bog in Gospod!
V svetlo prihodnost slovenska gre pot.*

MARTIN SUŠNIK

IZZIV ZA SODOBNO UMETNOST

*Uvodna misel ob predstavitvi zbirke »Nebo iz zemlje«
(poezija F. L. Bernárdeza v prevodu Toneta Rodeta),
v Slovenski hiši 15. novembra 2008*

Dandanes pogosto beremo in slišimo govoriti o sodobni krizi. Tudi sami govorimo mnogokrat o njej in jo dejansko izkušamo na raznih področjih našega življenja. Slišimo in govorimo na primer o krizi spoznanja, o krizi ideologij, o estetski krizi, o krizi vrednot in njene raznovrstne izraze v politiki, v medijih, med mladino, na kulturnem področju.

Da bi si pred takim fenomenom trgali oblačila in se z otožnim pritoževanjem želeli vrniti v preteklost z mišljenjem, da »so prejšnji časi bili boljši« seveda ni zadovoljiva rešitev. Edini pravi izhod iz vsake krize obstaja vedno v tem, da pred njo ne zapiramo oči, temveč da jo v svoji osnovi čim bolj razumemo, sprejmemo kot dejstvo in na podlagi tega sprejemanja s potrpljenjem najdemo luč izhoda.

Ozrmo se torej na sodobno stanje in njegovo filozofsko podlago.

Ob koncu XIX. stoletja je F. Nietzsche oznanjeval smrt Boga v rokah človeka samega in prerokoval novo dobo, dobo, v kateri bi bilo zbrisano obzorje, v kateri bi se zemlja razveržila od sonca, v kateri ne bi obstajalo več ne »zgoraj« ne »spodaj«; dobo v kateri bi se približevala vedno naraščajoča noč.¹

Ta podoba prevladanja noči na prvi pogled očitno nasprotuje podobni svetlobe v razsvetljenstvu. Vendar se to nasprotovanje pojavi istočasno kot posledica in dekadenca prejšnjega, modernega projekta.

S tveganjem, ki ga vsebuje vsako posploševanje, ko bi želeli označiti kakšno značilnost svetovnonazorskega mišljenja v prejšnjih stoletjih, bi lahko omenili predvsem zaupanje v človeka. Iz teocentrističnega srednjeveškega svetovnega nazora, se je moderno mišljenje polagoma pomikalo k antropocentrizmu, najprej še vedno v teocentričnem ozračju, pozneje pa polagoma bliže deizmu. Ta antropocentrizem je bil zasnovan na svojevrstnem zaupanju

¹ F. Nietzsche, *La ciencia jovial*, § 125, pp. 116-118

do človeškega razuma, ki se je še posebno pojavljal v gotovosti o znanstveno-tehnološkem napredku.

Moderni mislec z veseljem gleda na prihodnost, v njegovem pogledu prevladuje optimizem in čuti, da bo človeštvo z napredkom znanosti in tehnologije končno uspelo ustanoviti raj-na-zemlji. Moderni človek že ne išče odrešenja navzgor, v transcendentnosti, temveč v-naprej, v prihodnosti.

A sama zgodovinska dejstva so dokazala, da nas je ta moderni projekt zapeljal nekam drugam. Znanstveni napredki so doprinesli marsikaj dobrega, a so tudi povzročili nič manj težav. Tehnološke iznajdbe so bile uporabljene prav tako za dobro kot za zlo; politične ideologije niso zmožle ustanoviti obljubljenega socialnega stanja, v katerem bi se popolnoma spoštovalo človeško dostojanstvo. Namesto bratstva smo spoznali naraščajočo brezbriznost in individualizem; namesto enakosti se vedno ponovno pojavijo krute razlike; namesto svobode ponovna suženjstva; namesto raja smo spoznali taborišča smrti.

Neuspeh modernih sanj je povzročil dokaj sprememb v svetovnem nazoru sodobnega časa, ki se sam predstavlja kot čas, ki prihaja po modernosti.

Kakšno je filozofsko prevladujoče stanje v tej dobi ob koncu modernosti, katero tudi pogosto imenujemo kot »post-modernost«?

Beseda »postmodernost« (ali »postmodernizem«) se je rodila sredi XX. stoletja in je v resnici arhitektonskega izvora, a dandanes označuje sodobno kulturo na splošno, v kateri bi človeštvo spoznalo, da je moderni projekt neskončnega in neprepredljivega napredka propadel. Z njim je pa tudi propadel optimističen pogled na človeka, na njegove sposobnosti in njegova dela.

V nasprotju z modernim zaupanjem v človeški razum, je v zadnjem času postala bolj popularna teza o »šibkem mišljenju« (*pensiero débole*, v originalnem izrazu italijanskega filozofa Giannija Vattima), kar pa ne pomeni samo to, da imamo bolj na jasnem omejitve našega naravnega spoznanja, temveč tudi tezo, da je naše spoznanje šibko, ker je šibka realnost sama. Nezaupanje v človeški razum je prišel na dan skupaj z nezaupanjem do bitja, do stvari. Realnost je torej pojmovana kot praznina. Pojavila se je prevladujoča nihilistična filozofija.

Nihilizem je, kot sama beseda označi (*nihil* = iz lat.: nič), filozofija ničevosti. Kar obstoja, je konec koncev, le prazen nič. Nič nima objektivnega smisla, nič ni vrednota sama na sebi, ničesar ne moremo zagotovo trditi, zgodovina ne gre nikamor, itd.

Ideja »RESNICE« je postala dandanes sumljiva, ne samo iz gno-seoloških razlogov, temveč tudi - ali morda celo predvsem - iz moral-nih. Govoriti o kakem objektivnem spoznanju, t.s.p. o ontološki resnici, se mnogim zdi znak fundamentalizma ter vzrok nasilja. Pojem resnice je torej postal nasprotnik pojma svobode, kajti resnica veže, vez pa postavlja omejitve želji po popolni neodvisnosti.

Iz razgleda takega stanja te pozne modernosti ali postmodernosti, je več ali manj jasno, da položaj ni enostaven. Ni enostaven za človeka, kajti *raz-ontologizacija realnosti* (katero je mnogokrat ome-nil pokojni dr. Komar in kateremu sledi tudi Tone Rode v sprem-ni besedi nove zbirke, ki jo nocoj predstavljamo) povzroči brez-dvomno tudi *raz-humanizacijo človeka* in pošibitev njegovega no-tranjega življenja

Ko je Nietzsche oznanjal smrt Boga in poslednji nihilizem, je ob tem ohranjeval še neki optimizem, saj je zaupal v možnost, da bi človek, rešen verig racionalizma in moralnih zakonov, dosegel višje stanje, stanje *nadčloveka*, ki bi bil novi stvarnik smisla in vrednot.² A tak optimističen pogled ne kaže biti dandanes še vzdržljiv, in celo nekateri nietzschejanci menijo danes, da je smrt Boga povzro-čila tudi smrt morilca, t.s.p. človeka.

Kakšno je torej stanje tega postmodernega človeka, sredi tega ob-čutka praznine? Pojavile so se razne eksistencialne posledice, kot na primer naraščajoče *dolgočasje* osebe, ki v svetu ne zmore najti smisla, ki občuti - kot opisuje Sartre³ - da je na svetu vse »odveč«, celo on sam, in njegovemu srcu (v klasičnem smislu besede, kot jedro intelektualnega in afektivnega življenja jaz-a) realnost nima globljega dostopa. Naraščala je tudi spoznanjska in čustvena *raz-tresenost, površnost* v odnosih z drugim in *brzina* življenja, v kateri se pojavi potreba po *begu* pred lastnim tesnobnim položa-jem. Kot opaža španski psiholog, človek polagoma postaja sirota človeškosti.

Prav tako kot se pod senco nihilizma pojavi nevarnost pošibitve no-tranjega človeškega življenja, se pojavi tudi nevarnost za človeško delovanje, posebno v globljih področjih, med katerimi bi lahko umestili seveda umetniško ustvarjalnost.

² F. Nietzsche, *Así habló Zaratustra*, (El hombre superior) 1-2, Nogal, España, p. 268

³ J. P. Sartre, *La náusea*, Losada, Bs. As. 2002, p. 145-146

Klasični misleci so radi pojmovali umetnost kot imitacijo (*mimesis*) narave, oz. realnosti. Ne da bi s tem zahtevali kake posebne vrste verizma ali naturalizma, so imeli na jasnem, da umetniška ustvarjalnost raste in črpa svojo moč in smisel iz korenin globokega srečanja umetnika s stvarnostjo, ki jo potem ponovno prikaže, bodisi kakršna je, bodisi kakršno umetnik vidi ali čuti, kakršna bi lahko bila ali smela ali morala biti. Umetniško delo zavisi, po tem mnenju, od nekega zaupanja v bistveni objektivni smisel, v katerega umetnik prode in ponovno prikaže gledalcu/bralcu ter tako pospeši notranje spremenjenje tega.

Lahko dandanes še tako gledamo na umetnost? Kako naj bi umetnost pojmovali z nihilistično podlago? Kako naj bi pojmovali umetniško delo, če bi ga morali izkoreniniti iz vira realnosti in njenega smisla, ker bi gledali na stvari kot nekaj praznega? Morda zgolj kot neko stvarjenje iz nič, kateremu bi potemtakem ne ostalo drugega kot povedati »nič«? Bi morali pojmovati umetnost kot nekaj zaprtega vase, ki ne govori o ničemer in torej tudi ne govori nikomur? Ali kvečjemu kot okrasek, ali kot možnost površnega čutnega užitka, ki ne bi zmoglo ne smelo današnjemu raztresenemu človeku zahtevati koncentracije? Ali celo prav kot priložnost za to raztresenost in beg pred nesmiselnimi vprašanji o bistvu človeškega obstoja?

Na kaj naj bi se še nanašali simboli, podobe, zgodbe, če zanikamo obstojanje meta-zgodb (Lyotard), če menimo, da za simboli ni ničesar, da je vse sama podoba, iluzijska kulisa, prazna maškarada? Ko oznanjamo smrt objektivnega smisla, odpiramo vrata umetniški osvoboditvi? Ali bi bilo bolj pravilno misliti, da ne ostaja drugega kot prerokovati tudi smrt umetnosti? Nam ostaja še kaka druga možnost kot pričakovati umiranje umetnosti in njeno poniževalno spreobrnjenje v spektakel, ki bi za človeka že ne bil več duševna hrana temveč le površni *entertainment*?

Dosti tega lahko opazamo v današnjih časih. Za marsikoga je sodobni položaj lahko popolnoma nenavdušljiv v zvezi z prihodnostjo. A kljub temu se moramo ozreti na to pomembno dejstvo: umetnost ni umrla. Večkrat se lahko komu zdi, da umira. A dejansko stalno prenavlja svoje moči in vztraja v poteh novih iskanj, z zadetki in seveda tudi zmotami, vendar v stalnem preživetju. Kot da bi v njenem intimnem jedru še vedno in neugasljivo gorelo neko radikalno zaupanje vase, nek nezapustljiv »da«, ki ji pomaga, da nadaljuje s svojim utripom. Ta neugasljivi utrip jo še vedno vabi in vodi k poglobitvi v skrivnosti sveta, človeka in zadnjega fundamenta.

Seveda niso to enostavni časi, kot smo že omenili. Človek si je želel popolno svobodo in neodvisnost, in sedaj se je našel samega sebe v

puščavni samoti, ne da bi vedel kam in kako. Podobno se je morebiti zgodilo tudi z njegovo umetniško ustvarjalnostjo. Vendar ta puščava, kakor katerakoli kriza, nikakor ni konec poti; lahko nanjo mislimo tudi kot izziv, da se vprašanja v zvezi s smislom človeške eksistence in umetniškega delovanja ponovo tematizirajo in s prenovljenim pogledom najdejo pravo smer.

Odrešenje človeka ni v rokah umetnosti, to je seveda jasno. Kot dokaz nam služijo neuspešni poskusi, da bi se iz umetnosti napravilo religijo. Umetnost prav gotovo ne zadostuje. Res pa je tudi, da lahko umetnost, in morda še prav posebno poezija, zaradi katere smo se nočoj tukaj združili, sodobnega človeka nauči marsikaj:

Najprej s svojim zgledom. V njej opazimo, da prava svoboda ne sloni na popolni neodvisnosti, temveč da je prava svoboda v zvestobi. Če bi poezija hotela biti popolnoma neodvisna, bi se osušila zaprta sama vase. Njena svoboda je v odprtosti srečanja z realnostjo in v zvestobi tej realnosti, čigar skrivnosti odkriva v tišini in poslušni kontemplativnosti. To je bistveni del njenega poklica, in resnično svobodna bo le v meri, v kateri bo zvesta temu poklicu. Poezija nas spominja na dejstvo, da resnica ni nasilna, temveč, da ravno ona osvobaja. Ne prihaja od zunaj kot despot, ki tiransko uniči osebno pobudo, temveč kot gost, ki obogati bivališče tistega, ki ji odpre srce. Prav to lahko izkusi pesnik, saj se počuti osvobojenega, v kolikor prisluhne in spolnjuje narek navdiha, ki ga obišče. Navdih, ki ga istočasno občuti kot nekaj, ki mu je v dar podano od zunaj in kot nekaj osebnega, intimnega, lastnega, od česar zavisi zvestoba samemu sebi.

Poezija nas uči tudi objektivno, v kolikor tematizira eksistenco, naša najgloblja upanja, vprašanja, trpljenja in strahove, naš inelektualni in čustveni svet, smisel našega bivanja na svetu, neizčrpnost stvarstva ...

In uči nas tudi subjektivno, v kolikor nas vabi, da pritisnemo na zavore sredi nemirne brzine vsakdanjega življenja, da premagamo skušnjavo površnosti in se poglobimo v notranjost lastne intimnosti, da presežemo utilitarni pogled ter zaupno odpremo oči in srce, da postanemo tako sposobni za srečanje z lepoto, ki ni drugega kot *splendor veritatis*, sijaj resnice.

Mislím, da ne bom v zmoti, če rečem, da s ciljem, da okusimo to sporočilnost poezije in z globokim zaupanjem v smisel in pomembnost poetičnega dela, nas Tone Rode vabi, sodobne bralce, v estetsko izkušnjo s to novo zbirko »Nebo iz zemlje«, v kateri bomo

našli v slovenščino prevedenih dvaintrideset poezij argentinskega pesnika XX. stoletja Francisca Luisa Bernárdeza.

Očitno je, da ima prevajalec do Bernárdeza iskreno občudovanje in ga bomo zato tudi zaprosili, da nam o tem pesniku kaj več pove. Za enkrat pa naj bodo dovolj te uvodne misli, katere bi najraje zaključil s prenovljeno zahvalo Tonetu, da zopet deli z nami svoje talentirano delo.